Etica profesională

MIHAELA MIROIU
GABRIELA BLEBEA NICOLAE

ETICA PROFESIONALĂ

Prof. univ. dr. **Mihaela Miroiu**

Drd. **Gabriela Blebea Nicolae**

2002

Cuprins

1. ETICA ŞI MORALA

1. **Semnificația conceptelor de morală şi etică**
2. **Prejudecăți în privința moralei**
3. **Etică, morală şi religie**
4. **Ce implică etica pentru viața publică?**
5. **Relativism şi absolutism**

2. ETICA DE TIP KANTIAN

1. **Opera etică a lui Kant**
2. **Autonomia şi voința liberă**
3. **Imperativul categoric**
4. **Imperativul practic**
5. **Datorii morale perfecte şi imperfecte**

3. UTILITARISMUL

1. **Fericirea ca scop al moralei**
2. **Utilitate şi moralitate**
3. **Corectitudinea morală**
4. **Datorii perfecte şi datorii imperfecte**
5. **Corectitudine şi dreptate**

4. CONTRACTUALISMUL

1. **Semnificația tradițională a contractualismului**
2. **Caracteristicile contractualismului contemporan (neocontractualismului)**
3. **Subiecții contractului şi puterea contractuală**
4. **Teoria rawlsiană a dreptății**

5. ETICA DREPTURILOR

1. **Modernitatea şi construcția eticii drepturilor**
2. **Justificări şi clasificări ale drepturilor**
3. **Cine poate să aibă drepturi?**
4. **Sunt drepturile inalienabile şi absolute?**
5. **Pro şi contra drepturilor**

6. PROFESIONALISM ŞI ETICĂ PROFESIONALĂ

1. **Profesii şi profesionalism**
2. **Caracteristicile ideale ale profesiilor**
3. **Relațiile între profesii şi sfera politică a societății**
4. **Etica profesională. Considerații generale**
5. **Caracterul contractual al eticii profesionale**
6. **Relații client-profesionist**
7. **Virtuți şi valori profesionale**
8. **Formalizarea etică a codurilor profesionale**

7. CONCEPTE CENTRALE ÎN ETICA PROFESIONALĂ

1. **Autonomia**
2. **Binefacerea**
3 **Paternalismul**
4 **Drepturi şi acțiune dreaptă**

8. ETICA ÎN POLITICĂ

1. **Argumente pro şi contra moralei în politică**

2. **Imoralitatea în politică: fețe ale "mâinilor murdare"**
3. **Necesitatea moralei în politică**
4. **Virtuți în politică**

9. ETICA ÎN ADMINISTRAȚIA PUBLICĂ

1) **Importanța problemei**
2) **Managerii şi funcționarii publici: aspecte etice**
3) **Controverse în privința aplicării eticii în administrația publică**
4) **Importanța eticii în administrația publică**
5) **Administrație, etică şi democrație**
6) **Etica şi legea**
7) **Supunere şi insubordonare**
8) **Sugestii etice pentru managerii din administrația publică**

10. ETICA AFACERILOR

1. **Mituri şi prejudecăți despre lumea afacerilor**
2. **Necesitatea eticii în afaceri**
3. **Niveluri de aplicare ale eticii în afaceri**
4. **Problemele etice ale globalizării afacerilor**

11. ETICĂ JURIDICĂ

1. **Juridic şi etic**
2. **De ce este necesară o etică a profesiei de jurist?**
3. **Responsabilități generale**
4. **Competența**
5. **Confidențialitatea**
6. **Responsabilitățile avocaților**
7. **Responsabilitățile magistraților**
8. **Concluzii**

12. ETICA ÎN MASS-MEDIA

1. **Precizări necesare**
2. **Diferite abordări ale eticii în mass-media**
3. **Sarcinile etice ale jurnaliştilor**
4. **Teme etice în deontologia jurnaliştilor**

13. ETICA MEDICALĂ

1. **Definirea statutului eticii medicale**
2. **Codul medical**
    a) **definiție**
    b) **modele etice**
    c) **componența unui cod**
3. **Principalele teme ale unui cod de etică medicală**
4. **Responsabilitățile etice ale corpului medical**

14. Bibliografie

15. Anexe

1. ETICA ŞI MORALA

Obiectivele acestei teme sunt următoarele:

a) **Să cunoaşteți semnificația termenilor: etică, morală, deontologie, morală comună, morală religioasă, normă.**

b) **Să înțelegeți distincția între morală, etică, morală publică, morală privată.**

c) **Să puteți construi argumente pentru necesitatea eticii în comunitățile moderne.**

d) **Să puteți analiza exemple de situații morale cu ajutorul conceptelor studiate.**

Conținut:

1. **Semnificația conceptelor de morală şi etică**
2. **Prejudecăți în privința moralei**
3. **Etică, morală şi religie**
4. **Ce implică etica pentru viața publică?**
5. **Relativism şi absolutism**

1. Semnificația conceptelor

Rădăcina etimologică a noțiunii de **etică** se află în limba greacă: ***ethos***, iar noțiunea de **morală** îşi are rădăcina în limba latină: ***mores.***

Potrivit unei prime tradiții de definire a **eticii**, aceasta este considerată: **ştiință a comportamentului, moravurilor; studiu teoretic al principiilor care**

guvernează problemele practice, iar **morala** este socotită: **totalitatea mijloacelor pe care le folosim pentru ca să trăim într-un mod omenesc; ansamblul prescripțiilor concrete adoptate de către agenți individuali sau colectivi.**

Potrivit unei alte tradiții de definire, **etica este ansamblul regulilor de conduită împărtășite de către o comunitate anumită, reguli care sunt fundamentate pe distincția între bine şi rău. Morala este ansamblul principiilor de dimensiune universal-normativă (adeseori dogmatică), bazate pe distincția între bine şi rău** (vezi J. J. Wundenburger, 1993, p.XIV).

În politică, administrație publică, afaceri, media, educație, medicină ş.a termenul preferat este cel de **etică**. Termenul **morală** este legat de viața privată. **Respectăm morala în viața privată şi etica în viața publică (politică, civică, profesională).**

Deontologia (în sens restrâns) reprezintă *ansamblul regulilor după care se ghidează o organizație, instituție, profesie sau o parte a acesteia, prin intermediul organizațiilor profesionale care devin instanța de elaborare, aplicare şi supraveghere a aplicării acestor reguli* (H. Isaac, 1996, vezi Mercier, 1999).

Se consideră că etica studiază relația între mijloacele utilizate într-o instituție (organizație, asociație) şi scopurile pe care şi le propune acea instituție (organizație, asociație).

Scopul demersurilor etice îl reprezintă moralitatea.

Moralitatea este un ideal în sens normativ al termenului** ideal**. Moralitatea exprimă ceea ce ar trebui să facem şi ceea ce nu ar trebui să facem dacă am fi raționali, binevoitori, imparțiali, bine intenționați (Timo Airaksinen, 1988, p. 202)

2. Prejudecăți în privința moralei

La nivelul **simțului comun** morala este adeseori percepută ca tip de principii şi norme care au rolul de a stăvili "instinctul plăcerii". O glumă populară spune că tot ce este plăcut este fie ilegal, fie imoral, este mereu interzis, sau cel puțin îngrașă.

Cea mai frecventă confuzie este identificarea moralității cu conduita sexuală. În acest sens, moralitatea înseamnă: puritanism, abstinență, interdicții sexuale, virtutea înțeleasă ca virtute sexuală (fidelitate sau abstinență). Moraliştii sunt priviți drept gardieni ai purității, înăcriți, bătrâni, inchizitoriali, oameni mereu puşi să-i judece pe

alții, să-i condamne în fața opiniei publice, să-i arate cu degetul.

Această confuzie vine dintr-o tradiție mai veche, specifică societății premoderne, adică, în contextul nostru, a acelui tip de societate în care separația dintre public şi privat era slabă, comunitatea era omogenă religios şi cutumiar sau colectivitatea prima ca importanță asupra individului.

În comunitățile închise, foarte tradiționaliste şi conservatoare, **teama şi venerația** față de "instanța morală" erau motivații esențiale pentru supunerea la norme şi obiceiuri. În comunitățile deschise primează **respectul şi aprecierea** față de semeni şi față de principiile morale convenite în comunitate.

3. Etică, morală şi religie.

Morala este o parte considerabilă a vieții noastre. Doar în situații de rutină şi automatisme nu avem dileme şi nu ne punem problemele specifice moralei:

Problemele centrale ale moralei sunt următoarele:

- Ce ar trebui să **facem** (ce ar fi bine, drept, corect, onest)?
- Cum ar trebui să-i **judecăm** pe alții şi pe noi înşine?
- Cum trebuie să-i **tratăm** pe alții şi să admitem să fim tratați de ceilalți?
- Ce **scopuri** sunt **demne** de a fi urmate în viață?
- Care este **cel mai bun mod de viață**?
- Ce fel de **persoană** ar trebui să fiu?

Dacă o persoană se apropie de standardele morale ale unei comunități (religioase, politice, profesionale ş.a), ea se bucură de **apreciere** (este membră valoroasă a comunității), **încredere** (este o persoană pe care te poți baza că nu te trădează, se ține de promisiuni, respectă principii), sau dimpotrivă, este **blamată** (judecată ca o persoană ca vinovată, socotită **imorală** (lipsită de valoare ca membră a comunității respective), **pedepsită** prin dispreț, oprobiu, izolare, marginalizare, excludere, alungare.

În anumite comunități se aplică pedepse fizice (de exemplu stigmatizarea), inclusiv pedeapsa capitală. Câteva exemple sunt semnificative: femeilor din triburile africane li se taie inelele montate în jurul gâtului (iar acesta se fracturează) dacă sunt considerate vinovate grav. Un număr mare de învățătoare algeriene au fost mitraliate de către un grup de fundamentaliști islamici pentru delictul de a apărea în spațiul

public să-i învețe pe alții.

Răspunsurile la problemele morale le putem afla şi din morala comună, din obiceiuri, din standardele comunității în care trăim. Dar **morala comună este nereflectivă**. Atunci când o adoptăm, tendința este să ne luăm după alții, fără să ne întrebăm de ce şi nici dacă este bine sau drept să o facem.

Etica este teorie asupra moralei. Un demers etic înseamnă să reflectăm asupra principiilor generale (inclusiv pe ce bază aleg un anumit set de principii în raport cu altul) şi să judecăm din perspectiva acestor principii ce ar trebui să facă o persoană, inclusiv noi înşine, într-o situație particulară.

Spre deosebire de etică, **morala** are o semnificativă **componentă emoțională**. **Etica:** implică mai multă **detaşare, explorarea şi acceptarea modurilor de viață alternative**. Acceptarea unei etici nu cere abandonarea unei morale private, ci considerarea celorlalte principii şi norme morale ca alternative posibile în diferite contexte.

Rolul eticii este să ajute oamenii şi instituțiile să decidă ce este mai bine să facă, pe ce criterii să aleagă şi care le sunt motivațiile morale în acțiunile lor.

Distincția între etică şi religie

Din perspectivă religioasă, Dumnezeu este primă cauză, inclusiv a actelor morale. Este sursă normativă supremă. Este prezent în intuiție şi percepție speciale (în revelații, profeții, este întrupat). Perceptele morale sunt porunci revelate. Oamenii religioşi acceptă morala religioasă fără să caute evidențe, rațiuni, argumente sau dovezi palpabile. Ei se ghidează după principiul: **crede şi nu cerceta.** Poruncile divine sunt o problemă de credință, nu de deliberare rațională.

Morala religioasă îl are ca scop suprem pe Dumnezeu: "Iubeşte-L pe Domnul Dumnezeul tău! (vezi I-a poruncă a religiei creştine). Sensul vieții omului credincios este mântuirea iar mijlocul de a o dobândi este respectarea căii divine (a poruncilor divine revelate profeților şi sfinților sau întrupate în Iisus). Marea **promisiune a moralei religioase este fericirea veşnică**, cea din viața veşnică, iar în viața pământească moralitatea este pregătirea pentru a fi demn de această fericire.

Societățile moderne şi postmoderne au consfințit ieşirea din particularismul religios. Astfel de societăți capătă caracteristicile secularizării (ale separației bisericii de atât şi de instituțiile laice). Aceasta nu înseamnă că **modernitatea** este atee, ci că ea se caracterizează prin comunități foarte heterogene religios, separă privatul de public, este contractualistă, inclusiv în privința normelor etice, se axează pe dezvoltarea instituțiilor şi organizațiilor care au nevoie de coduri etice particularizate. Problemele creării unor

astfel de coduri sunt de tipul: Cum am putea să coexistăm bine şi drept într-o anumită instituție sau organizație, indiferent de credințele religioase, de principiile şi obişnuințele morale private ale fiecăruia dintre noi?

Morala religioasă devine o opțiune personală şi comunitară, dar ea nu poate funcționa ca atare în profesii, viața politică, organizații neguvernamentale cu caracter laic, în administrație.

În aceste condiții putem spune că modernitatea este imorală sau amorală? Sau acceptăm mai degrabă construcțiile etice (raționale, deliberative, negociative), ca un substitut mundan şi flexibil al moralei tradiționale?

Pentru funcționarea **vieții publice** avem nevoie de o **morală rațională** în locul celei religioase (derivată din credință). Aceasta presupune punerea în chestiune a credințelor, obiceiurilor, normelor, dispariția certitudinilor transcendentale de tipul: aşa stă scris; aşa a spus Profetul; aşa a spus sau făcut Iisus; aşa ne învață Budha. În schimbul certitudinilor, avem **convenții** asupra principiilor şi normelor după care consimțim să trăim. Morala laică este de tip **convențional.**

Etica este în căutarea **suportului rațional** a unei poziții față de alta, caută **evidențe obiective** în legătură cu felul în care ar trebui să trăim, ce înseamnă o viață cu sens, cum trebuie să-i tratăm pe semeni. Implică o **minte deschisă** şi **moduri de viață alternative**, cu coduri relativ diferite (familial, comunitar, religios, profesional, politic).

Orice morală se centrează pe componenta **normativă.** Cu alte cuvinte, ea ne spune ce **trebuie sau ar trebui să facă oamenii** pentru a fi socotiți demni de respect şi nu ceea ce fac ei efectiv (componenta **descriptivă**) De exemplu, un enunț **descriptiv** este de tipul: Unii politicieni fac promisiuni mincinoase. Un enunț etic normativ este de tipul: Politicienii nu trebuie să facă promisiuni false. Mai explicit, dacă vor să fie demni de încredere (morali, în context), politicienii nu trebuie să facă promisiuni mincinoase. Încrederea publică, în cazul nostru, este fundament pentru menținerea coeziunii comunitare şi a instituțiilor, ba chiar şi a sistemului politic democratic. Normele pot să fie formulate ca **imperativ categoric:** ce **trebuie** să facă oricine, oricând şi oriunde într-o anumită situație (arată ce este obligatoriu să facem sau să ne abținem să facem). Ele pot să fie formulate ca **imperativ ipotetic** şi acestea arată ce este dezirabil (ce **ar trebui**) să facem sau să ne abținem să facem în anumite situații.

O normă poate să conțină **interdicții** (de exemplu: *Să nu ucizi decât în legitimă apărare!)***, permisiuni** (*Poți să nu te supui ordinelor dacă ele încalcă drepturile omului*) sau **obligații** (*Ține-ți promisiunile!*)**.**

Etica (la fel ca şi morala) se construieşte pe baza unor principii.

a) Principiul egalității în fața normelor

Morala nu este făcută pentru eroi şi sfinți, nici pentru genii, ci pentru oamenii obişnuiți. Aceasta nu înseamnă că eroii, sfinții şi geniile nu trebuie să se supună normelor morale, ci subliniază doar faptul că morala este regula, nu excepția.

Când vorbim despre egalitatea între oameni, nu ne referim la egalitatea lor intelectuală, biologică, estetică, ci la **egalitatea** lor **în fața principiilor şi normelor morale** şi la egalitatea în fața legii, tot aşa cum, din punct de vedere religios ne referim la faptul că, în fața lui Dumnezeu, toți suntem egali. Pentru ca o astfel de egalitate să fie posibilă, **principiile şi normele morale** trebuie să fie **accesibile** ca înțelegere, indiferent de gradul de educație al persoanei şi, în acelaşi timp, ele trebuie să fie **practicabile**.

Spre deosebire de achizițiile intelectuale, **principiile şi normele morale trebuie să fie accesibile şi fezabile pentru orice persoană,** indiferent de nivelul ei intelectual, atâta timp cât ea are discernământ. Recunoaşterea discernământului este o condiție a autonomiei, libertății şi responsabilității.

Viața cotidiană nu implică decât rar acte exemplare (de exemplu, situații care cer sacrificiul suprem pentru alții sau pentru o cauză). Prin urmare, conținutul moralei răspunde în mare măsură dilemelor de zi cu zi şi se adresează oricui se confruntă cu astfel de dileme puse în termenii a ceea ce am numit mai sus "probleme morale".

b) Principiul clarității şi clarificării (conceptelor, pozițiilor).

Într-o societate deschisă, pluralistă, oamenii pot să-şi enunțe clar poziția față de o problemă morală şi să acționeze în consecință. De exemplu, dacă un medic crede că avortul este imoral (e crimă), nu are decât să lucreze într-o clinică în care nu se fac avorturi sau să rămână doar obstetrician. Dacă o persoană este neinteresată să acționeze pentru binele public, moral ar fi să nu se implice în politică sau în administrație publică. Aici apare ca evidentă şi diferența față de poziții fundamentaliste: o religie este impusă ca morală de stat şi transferată integral sau aproape integral în legislație.

Etica nu discută adevăruri, ci poziții diferite față de problemele de alegere morală, căutând evidențe mai tari.

Etica studiază standardele generale care se aplică celor mai mulți oameni, în cea mai mare parte din viața lor. De aceea rare ori ține cont de particularități cum ar fi: sexul, rasa, capacitățile şi talentele, statusul unei persoane. Eventual aceste

particularități sunt tratate în context tematic (drepturi, dreptate, egalitate de şanse pentru membri grupurilor defavorizate: drepturile femeilor, ale minorităților rasiale, etnice, religioase, sexuale). Principiile generale ale eticii tind să depăşească orice fel de diferențe (chiar dacă această posibilitate este adesea pusă sub semnul întrebării).

.

4. Ce implică etica pentru viața publică?

Etica pentru viața publică implică:

- definirea rațională a criteriilor de evaluare morală a: instituțiilor, regulilor, legilor, alegerilor colective, comportamentului guvernanților şi politicienilor, al funcționarilor publici (mai larg, al managerilor publici), comportamentului profesional sau pur şi simplu a celui cetățenesc.

- evaluarea dreptății legilor (pentru cine sunt drepte legile)

- relevarea modurilor în care instituțiile şi organizațiile pot să faciliteze **libertatea** şi **împlinirea persoanelor.**

Factorii care îi fac pe oameni să îşi pună **probleme etice** la nivelul vieții profesionale, civice, politice sunt, în principal următorii**:**

1. Rezistența individuală. Normele morale sunt restrictive şi vin de multe ori în contrast cu dorințele personale. O problemă derivată de aici este dacă norma însăşi nu trebuie schimbată astfel încât să poată să fie respectată de către cei mai mulți oameni.

2. Conflictele de roluri. Suntem rude, vecini, prieteni, profesionişti, sau chiar manageri publici. Uneori rolurile noastre intră în conflict: cariera cu viața privată, statutul profesional cu dorințele celor apropiați. În cazurile amintite trebuie să stabilim ce primează clar în diferite situații.

3. Alegerea între moduri de viață. Acest tip de alegere este valabil în societățile deschise. În cele închise (totalitare, autoritare, hipertradiționaliste) modul de viață este prescris normativ de către cei care dețin monopolul pe autoritatea morală (vezi de exemplu *Codul eticii şi echității socialiste, al muncii şi vieții comunişti*lor, în regimul comunist românesc). Dilemele morale ale alegerii modurilor de viață alternative sunt legate de situațiile în care ne putem asuma responsabilitatea. Prin urmare, acestea sunt posibile în societățile în care avem acces la informație şi nu ne sunt îngrădite libertățile personale.

4. Schimbările sociale. Comunitățile secolului XX sunt deosebit de dinamice. Societatea românească, de exemplu, a trecut şi trece prin schimbări radicale (capitalism combinat cu societatea patriarhală țărănească, sistem comunist, tranziție şi dezvoltare a instituțiilor democrației liberale şi capitalismului, autohtonism, şi globalizare). De fiecare dată, normele şi valorile se schimbă dramatic. Inclusiv în interiorul fiecărei societăți (şi cea românească este un bun exemplu), coexistă comunități foarte diferite ca obiceiuri, norme şi valori.

5. Pluralismul social. Societatea închisă (totalitară, autoritară) este monistă. Ea este dominată de un centru de autoritate unic şi atotcuprinzător din punct de vedere normativ. Acel centru stabileşte felul în care oamenii trebuie să trăiască, scopurile pe care trebuie să le urmărească. În societățile pluraliste influențele vin în mod legitim din partea multor factori: familia, grupurile de interese, comunitatea locală, cultura tradițională, sfera politică. Persoanele au de ales ce este mai bine pentru ele şi ceea ce este mai justificat să urmeze ca principii şi moduri de viață

6. Responsabilitatea pentru standarde. Oamenii nu sunt doar supuşii principiilor şi normelor, nu doar acceptă o morală ci o şi chestionează: dacă şi de ce este bună, cum poate să fie schimbată astfel încât să fie mai concordantă cu interesele lor, cu simțul dreptății şi intuiția binelui. Cu alte cuvinte, ei sunt şi **subiect** (creatori de norme), nu doar **obiect al normelor** (supuşi normelor sau vizați de norme).

7. Standardele trebuie să fie drepte. Oamenii tind spre acele norme care au obiectivitate, sunt, cu alte cuvinte, general acceptate de către comunitate. În funcție de acestea îşi formulează aspirațiile. Ei sunt pe de-o parte liberi, pe de altă parte vor să fie acceptați, respectați, să-şi întărească stima de sine. (adaptare după Gortner, 1991 şi Thompson, 1987).

5. Relativism şi absolutism

Problemele din care derivă relativismul şi absolutismul, obiectivismul şi subiectivismul, sunt de tipul următor:

a) Cine sunt eu (sau oricare om) să-i judec pe alții? Ce îmi dă mie dreptul să impun propriile standarde altor oameni? Ce le dă altor oameni dreptul să îmi impună principiile lor despre bine sau rău, dreptate sau nedreptate? (Aceste întrebări vizează **legitimitatea normatorului**);

b) Oamenii sunt făcuți pentru principii şi reguli, sau regulile pentru oameni? (Această întrebare vizează **legitimitatea normei**).

Acest mod de a aborda morala intră în conflict cu caracteristicile socotite cosubstanțiale oricărei morale: **universalitatea, caracterul absolut şi obiectivitatea**.

Principiul universalității şi relativismul.

Normele morale trebuie să se supună principiului **universalității,** cu alte cuvinte, să fie aplicabile oricui, oricând, oriunde. Ele ar trebui să aibă caracter **absolut şi obiectiv**: să nu depindă de credințe, sentimente, obiceiuri particulare, nici de voința arbitrară a cuiva aflat în poziție de putere normativă. În interiorul unei comunități principiile şi normele aşa şi par: morala acelei comunități este Morala, binele ei e Binele.

Relativismul susține că nu există standarde absolute, universale. Ele diferă în funcție de comunitate şi istorie. Pentru a fi moral trebuie să trăieşti în acord cu codul comunității tale şi să le respecți pe cele ale altora. Dar şi în interiorul aceleiaşi comunități există dispute despre ceea ce este drept, iar problema **toleranței absolute** față de alte coduri crază situații uneori inacceptabile. Naziştii aveau codul lor moral, dar nu putem spune că respectăm dreptul la genocid fiindcă purificarea rasială era cerută de un astfel de cod. Nu putem spune că, în numele respectului pentru multiculturalitate şi al toleranței putem accepta de exemplu sclavia, sexismul (discriminarea pe baza apartenenței la un sex), eugenia spartană, cliteredectomia în Africa, arderea văduvei în India.

Relativismul susține că nu există standarde morale dincolo de coduri particular, nimic nu e nici absolut, nici universal. Nu avem unde căuta standarde absolute dincolo de realitate şi dacă ele ar exista, ar fi nedrepte

Sunt cazuri în care toleranța ca standard absolut devine de nerespectat. Indiferent cât de acceptabilă ar fi poziția relativistă (până la a ajunge la ideea că fiecare poate avea idei proprii despre binele şi dreptatea lui), o societate fără standarde morale cu **autoritate extraindividuală** degenerează în anarhie. Un sprijin important în ieşirea din partea excesivă a relativismului îl reprezintă acceptarea **universalității drepturilor fundamentale ale omului**.

Absolutiştii cred că standardele trebuie să fie accesibile universal şi se sprijină în această idee pe asemănările între norme din comunități diferite, de exemplu: respectul față de părinți, prohibirea incestului. Aceste standarde universale, susțin ei, vin din intuiție, conştiință, revelația divină. Dar religii diferite au valori centrale

diferite, de exemplu: iubirea (pentru creştinism), dreptatea (pentru iudaism), supunerea (pentru islamism), eliminarea suferinței (pentru budhism). În eticile moderne, la rândul lor valorile diferă, de exemplu datoria rațională este valoarea centrală a kantianismului, fericirea este valoarea centrală a utilitarismului).

Această pluralitate de opinii asupra eticii însăşi nu indică precaritatea demersului, ci chiar faptul că ea, fiind teorie asupra moralei, are o componentă reflectiv-critică foarte importantă. Etica este o abordare rațională a moralei. Primul ei nivel este cel filosofic, dubitativ. În conținutul temelor de studiu acest nivel intervine ca preambul necesar pentru partea aplicativă de care ne ocupăm: **etica profesională.**

Termeni cheie: **morală, morală comună, etică, morală religioasă, modernitate etică, morală rațională, convenție, normă, normativ, descriptiv, imperativ categoric, imperativ ipotetic, egalitatea în fața normelor, claritatea şi clarificarea, relativism, absolutism, legitimitatea normei, legitimitatea normatorilor, toleranța.**

Întrebări:

1. **Relevați sensurile conceptelor: morală, moralitate, etică.**
2. **Care sunt problemele centrale ale moralei?**
3. **Ce diferențe sunt între morala religioasă şi cea laică, între morala de simț comun şi etică?**
4. **De ce este necesară etica pentru viața publică?**
5. **Pe ce principii se construieşte etica?**
6. **Argumentați pro sau contra relativismului sau absolutismului în morală.**
7. **Analizați la alegere o normă din *Decalog* şi arătați dacă ea poate să fie aplicată universal şi absolut.**

2. ETICA DE TIP KANTIAN

Obiectivele temei:

a) **Să cunoaşteți semnificația conceptelor kantiene de autonomie, imperativ categoric, imperativ practic, imperativ ipotetic, datorii morale perfecte, datorii morale imperfecte, datorie rațională.**

b) **Să înțelegeți argumentele kantiene pentru universalizarea celor două imperative şi importanța unei astfel de abordări.**

c) **Să puteți opera cu exemple de situații în care se pot aplica imperativele kantiene.**

d) **Să puteți construi exemple din propria profesie în care intervin aplicații ale datoriilor morale.**

Conținut:

1. **Opera etică a lui Kant**
2. **Autonomia şi voința liberă**
3. **Imperativul categoric**
4. **Imperativul practic**
5. **Datorii morale perfecte şi imperfecte**

1. Opera etică a lui Kant

Marele "restaurator al demnității omeneşti", cum a fost numit Immanuel Kant, a trăit între 1724-1804. Opera sa de filosofia moralei a fost concepută între 1780-1790 în următoarea ordine: *Întemeierea metafizicii moravurilor (1785); Critica rațiunii practice (1787; Metafizica moravurilor (Elemente metafizice ale dreptății şi Doctrina virtuții) (1797).*

Temele centrale ale eticii kantiene, utilizabile în perspectiva eticii profesionale sunt următoarele:

1. **Autonomia** şi **imperativul practic**, ca bază de universalizare a cetățeniei, a tratamentului egal, a egalității în drepturi

2. Problema **datoriilor morale perfecte** şi a **datoriilor morale imperfecte**, ca răspuns la întrebarea ce trebuie să fac, ce mi-e permis să fac.

2. Autonomia şi voința liberă

Potrivit tradiției modernității iluministe, Kant a fost foarte interesat de problema dezmărginirii normative din parohialismul religios. Morala sa se dorea un răspuns la întrebarea: Ce trebuie să fac, chiar dacă nu pot comunica cu transcendentul, chiar dacă nu recunosc nici o religie revelată, chiar dacă cred în existența lui Dumnezeu, dar nu şi în comunicarea sa cu noi prin profeți sau prin întrupare.

Presupunând că ne situăm în interiorul unei religii ale cărei norme le recunoaştem ca revelate, rămâne totuşi, dincolo de aceasta, faptul că moralitatea trebuie menținută indiferent de contextele religioase particulare. Dacă vrem să întemeiem o **morală universal**ă (independentă de contexte particulare, de înclinații şi dorințe individuale), atunci suntem obligați să admitem ca fundațională existența **voinței libere**. De altfel, nici o morală nu este posibilă dacă nu admitem **liberul arbitru** fiindcă oamenii nu pot să fie responsabili pentru situații în care libertatea de alegere este nulă.

Voința liberă înseamnă capacitatea de a **acționa autonom** (*nomos* – lege - în limba greacă în original), adică acea capacitate care ne permite să ne fim **propriul legiuitor**.

Lumea moralității se suprapune celei a libertății. Nu pot să fiu morală decât ca ființă liberă şi nu sunt ființă liberă decât pe măsură ce pot face din rațiunea mea cheia de acces spre procesul de **autolegiferare**. **Autonomia** îmi dă putința să identific maximele sau principiile fundamentale ale acțiunilor mele. Aceste principii le pot identifica fără să mă bazez pe o religie, pe un empireu platonic al formelor perfecte (ideile pure de bine, datorie, dreptate), sau pe pornirile mele naturale spre un bine pe care îl urmez din instinct. Prin urmare, singurul lucru pe care mă pot baza din punct de vedere moral este propria mea voință şi nu o revelație religioasă sau o realitate metafizică (o lume a ideilor pure) (vezi si Onora O'Neill, 1996)

3. Imperativul categoric

Morala kantiană este una de tip **raționalist**. Acțiunea noastră morală are la bază judecata morală pe care o putem generaliza pentru oricine se află într-o situație identică. Nici un principiu nu poate fi considerat moral, dacă nu îl putem aplica oricui se află în aceeaşi situație sau într-una foarte asemănătoare. Aceasta este cu putință doar bazând morala pe **rațiunea pură.** Prin urmare, nu invocăm alte considerente care ne fundamentează actele, cum ar fi: tradiția, intuiția, consecințele, emoțiile sau simpatia şi compasiunea față de ceilalți. Este indiferent din ce tradiție cutumiară ne tragem, din ce comunitate venim, dacă suntem sau nu înclinați spre altruism, dacă avem sau nu o "fire

bună". Faptele noastre au valoare morală doar dacă putem transforma maxima după care le comitem în **lege universală**, deci în **imperativ categoric**:

Acționează numai potrivit acelei maxime care să poată fi în acelaşi timp lege universală!

Potrivit acestui imperativ, acelaşi act ar trebui să poată fi făcut de oricine, oricând, în orice situație asemănătoare.

Presupunem că sunt, de exemplu, politiciană aflată în campanie electorală. Scopul meu este acela de a câştiga voturi astfel încât să intru în Parlament. Ca să câştig voturi, sunt înclinată să aplic un principiu "machiavelic": "spune oamenilor ce doresc ei să audă". Aceasta înseamnă inclusiv că trebuie să le promit că, dacă mă votează, voi face acționa astfel încât să le satisfac interesele, deşi ştiu că aceasta este imposibil sau că nu voi urmări decât interesele de partid. Sau, sunt managera unei firme de produse cosmetice şi, ca să le vând, fac o reclamă de tipul: cu produsele noastre veți rămâne veşnic tânăr. Dacă judec asemenea unui kantian, mă voi abține să fac astfel de promisiuni. Motivul abținerii este acela că nu pot să-mi universalizez acțiunea ca maximă: nu pot să subscriu ideii că indiferent de poziția politică în care mă pot afla, aş considera moral pentru mine dacă se aplică principiul: "promite luna de pe cer ca să câştigi voturi". Eu pot să fiu victima minciunii politice, nu doar beneficiara ei, după cum pot să fiu victima înşelăciunii prin reclamă. Kant ne cere să ne abținem de la a face promisiuni false, fiindcă nu putem transforma aceasta în principiu universal al acțiunii. Respingerea falselor promisiuni este, dimpotrivă, **maxima universalizabilă**. Ca orice maximă, ea precede acțiunea, deci nu derivă din consecințele ei. Ea devine obligatorie, indiferent dacă odată cu venirea mea pe căi mincinoase la putere, aş putea, de pildă să cresc puterea de cumpărare pentru cele mai multe categorii de oameni. Dacă fac din maxima inversă un principiu al vieții politice, atunci pierd orice control normativ asupra desfăşurării jocului politic. Mai mult, ceea ce se poate ruina, cu consecințe grave pentru democrație, este **încrederea publică.** În al doilea exemplu, consecințele sunt mai puțin grave.

3. Imperativul practic

Morala kantiană este o **morală a datoriei.**

Motivația de bază a moralei datoriei este derivată, potrivit lui Kant, din stipularea existenței unui **scop în sine**. Aşa cum nu putem construi o geometrie fără

axiome, nu putem construi nici o morală care să nu stipuleze ceva ca scop în sine (ceva valoros prin el însuşi, ceva care nu poate fi transformat în mijloc pentru alt scop). Kant delimitează două scopuri în sine: viața şi umanitatea din persoana oricărei ființe omeneşti. Grație primului scop, putem întemeia **datoria morală perfectă** a non-sinuciderii, grație celui de-al doilea, putem întemeia **imperativul practic***:*

***Acționează astfel încât să tratezi umanitatea, atât în persoana ta, cât şi a oricărei alteia, totdeauna şi în acelaşi timp ca scop şi niciodată numai ca mijloc*.** **(**Imm. Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor*).

A fi scop în sine nu este o convenție, ci este un dat absolut, un reper de tip axiomatic.

Acest imperativ al acțiunii are o relevanță fundamentală în etica profesională, dar şi în universalizarea drepturilor umane, în principiul considerației egale pentru orice ființă umană, în baza faptului că ea este scop în sine.

Potrivit imperativului practic, delegitimăm mai întâi două atitudini: pe aceea a acceptării propriei subjugări şi pe aceea a subjugării altora. Este la fel de imoral să aservim şi să ne lăsăm aserviți. Cu alte cuvinte, dacă acceptăm să fim folosiți ca mijloace, în lipsa oricărui consimțământ din partea noastră sau dacă ne folosim de alții ca de simple mijloace pentru scopurile noastre, fără a avea consimțământul lor, este la fel de imoral.

În acest spirit, orice guvernare care nu este rezultatul alegerilor libere este imorală, cum imoral este să ajungi la guvernare făcând promisiuni false. Tot atât de imoral este să accepți o guvernare care îți anulează voința liberă şi te transformă într-un simplu mijloc al unor scopuri la care nu ai consimțit niciodată (cazul regimurilor totalitare). Extinzând dincolo de sfera politicului, **imperativul practic** se aplică oricăror relații umane publice sau private: problemei subjugării de sex, rasă, etnie, religie, vârstă etc. El se aplică statutului de contribuabil, de client, de angajat.

A nu te opune, atunci când poți, faptului de a trăi după alt cap decât cel propriu, devine un act profund imoral. Acest *numai ca mijloc*, formulat în imperativul practic, ne relevă realist faptul că toți ne slujim de alți oameni şi suntem în slujba altor oameni. Problema nu este aceea de a nu ne folosi de alții sau de a fi folosiți de alții, ci aceea de **a consimți liber**, prin **acord, negociere, contract, vot**, la faptul de a ne afla în serviciul altora, sau de a beneficia de ei pe arii stabilite în limitele acordului.

Ca persoane, noi nu putem să aparținem nimănui altuia decât nouă înşine.

Acelaşi drept trebuie să-l recunoaştem oricărei persoane.

Libertatea, **demnitatea de a fi scop în sine**, sunt valori generice pentru toate celelalte drepturi şi fac posibilă acțiunea în spiritul **regulii de aur:** ***Nu trata o altă persoană aşa cum nu ai dori să fii tratat tu însuți*** (forma negativă a regulii de aur) sau: ***Tratează altă persoană aşa cum ai dori să fii tratat tu însuți*** (forma pozitivă a regulii de aur).

Acum eu spun: omul şi în genere orice ființă rațională este scop în sine, nu numai mijloc (Imm. Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor*)

Prin această abordare, Kant delegitimează şi manipularea politică, mediatică, manipularea în afaceri, experiențele pe oameni: este moral greşit să te foloseşti de oameni în propriile scopuri, fără să ții seama şi de ale lor.

5. Datorii morale perfecte şi imperfecte

Datoriile morale perfecte sunt cele valabile pentru toți agenții şi toate acțiunile. Ele derivă din autonomia persoanei. Dar autonomia este limitată. Nici unul dintre noi nu îşi este autosuficient. Oricare dintre noi este şi o ființă vulnerabilă, aflată în relații de interdependență reciprocă şi în relații de dependență. Vulnerabilitatea şi dependența generează **datorii morale imperfecte**.

Între regula de aur care ne spune că o acțiune este moral corectă dacă agentul nu se opune să i se facă şi imperativul categoric, care ne spune că o acțiune este moral corectă nu doar dacă agentul nu i se opune, dar şi dacă generalizarea ei ar fi irațională, există diferențe de fond. Regula de aur nu se aplică decât relației cu altul. Pe ea nu poți întemeia non-sinuciderea (inclusiv în cazul eutanasiei), nici respingerea masochismului, nici abținerea de la bunătate în ideea că cineva îşi ajunge lui însuşi, nici principiul: nu judeca pe altul dacă nu vrei să fii judecat (nu pot să fie universalizate).

Regula de aur poate să ducă la consecințe negative în cazurile în care agentul nu are nimic împotrivă să fie prost tratat (de exemplu, cineva ar putea să se vândă pe sine ca sclav) sau cineva sărac doreşte să-şi vândă un copil, chiar dacă scopul este să-i ajute pe ceilalți copii ai săi să supraviețuiască.

Datoriile morale perfecte sunt clasificate în.

a) **Datorii perfecte față de sine**: să nu-ți iei viața (să te abții de la sinucidere). În mod obişnuit, putem gândi că sinuciderea este rezultatul iubirii față de

sine: nu pot continua o viață care îmi produce o durere continuă, deci sunt moral justificat să o termin cu viața. Dacă viața mea nu are sens, atunci nu merită să o continui.

Unele situații sunt disperate, de exemplu, o paralizie totală şi ireversibilă în care persoana este conştientă că îşi va petrece viața în scaun sau în pat, fără să poată face nimic, nici un gest, dacă nu este ajutată. O astfel de persoană uneori solicită eutanasia. Răspunsul Kantian la această abordare este: nu putem universaliza maxima; ori de câte ori cineva consideră că viața sa este o sursă de durere sau că este lipsită de sens, are justificare morală să se sinucidă. Deci, nu putem justifica sinuciderea fiindcă nu putem universaliza astfel de maximă ("când crezi că viața ta este complet lipsită de sens sau când îți pierzi aproape total puterile, e justificat să te sinucizi sau să fii ajutat să mori").

b) **Datorii perfecte față de alții**: să nu faci promisiuni mincinoase. Dacă am universaliza minciuna, am ajunge la prăbuşirea totală a încrederii oricui în oricine. O astfel de stare ar fi autocontradictorie, căci nimeni nu s-ar mai baza nimeni şi pe nimic. De exemplu, dacă o firmă ar da informații false despre serviciile sau mărfurile ei, ar putea să rămână fără clienți.

Caracterul perfect al acestor datorii derivă din aceea că nu admit nici o excepție, sunt obligații morale perfecte, arată **ce trebuie să nu facem**, sau să ne abținem să facem, oricând, oricare dintre noi, indiferent de situație. Ambele datorii au formă **negativă.**

Ele sunt formulate prin **trebuie** şi vizează **obligativitatea** normei.

Datoriile morale imperfecte se clasifică în:

a) **Datorii față de sine**: să-ți păstrezi sănătatea şi să-ți dezvolți talentele. Kant nu sugerează că ne putem dezvolta toate talentele, ci că este imoral să nu ne exploatăm selectiv măcar unele dintre ele, respectiv să le neglijăm pe toate, să le lăsăm să se irosească. Tot aşa este imoral să facem deliberat ceva împotriva propriei sănătăți sau să nu facem nimic în favoarea ei, dacă putem.

b) **Datorii față de alții**: să-i ajuți pe ceilalți.

Această datorie are un caracter imperfect fiindcă arată ce ar fi de dorit să fac, nu ce trebuie să fac indiferent de situație. Dacă un **imperativ categoric** ne spune ce trebuie să facem în mod universal: oricând, oricum, oricine dintre noi, **imperativele ipotetice** sunt de tipul "dacă-atunci", de tipul **ar trebui.** Dacă vrei să nu te ratezi ca ființă umană,

ar trebui să-ți dezvolți talentele; Dacă vrei reciprocitate şi vrei să fii membru recunoscut al unei comunității, atunci ar trebui să-i ajuți pe ceilalți. Datoriile morale imperfecte sunt cele pe care, cel puțin uneori trebuie să le urmăm (respectiv, ori de câte ori putem).

În planul eticii profesionale, se pot face corelații profitabile între cele două categorii de datorii imperfecte. De exemplu, dacă pe de-o parte suntem datori să ne păzim sănătatea şi să ne dezvoltăm talentele, iar pe de altă parte suntem datori să-i ajutăm pe alții, am putea extinde aceste imperative în sensul că datoriile noastre față de semeni sunt asemănătoare celor față de noi: să-i ajutăm să își mențină sănătatea şi să își dezvolte talentele. În primul caz, aceasta înseamnă datoria de a asigura semenilor asistență medicală, protecție în caz de agresiune, în al doilea caz, înseamnă datoria de a le asigura asistență pentru dezvoltare prin educație şi acces la profesii şi status ca dezvoltare şi exercitare a propriilor talente.

Etica de tip kantian este **deontologistă**: un act este moral corect dacă agentul acționează conform principiilor şi normelor morale (a imperativului categoric, a celui practic şi a celor ipotetice). Nici consecințele, nici scopul, nu pot scuza mijloacele, decât dacă acestea sunt conforme imperativelor mai sus pomenite. Perspectiva kantiană diferă substanțial de cea consecințialistă, sub acest aspect.

Etica de tip kantian este o **etică a datoriei raționale**. Doar ceea ce facem în virtutea maximelor morale mai sus pomenite are valoare. Ceea ce facem din alte motive, din înclinație: interese, dorința de a place, orgoliu, din dorința de putere, de respect, faimă, frica de moarte, frica de oprobiu, de excludere, sunt dorințe şi nu voință rațională. Ele nu au valoare morală, chiar dacă urmându-le producem efecte utile nouă şi semenilor noştri. Iubirea față de aproape, ca şi teama de pedeapsă în viața de apoi, nu pot întemeia acte moral corecte. Rațiunea trebuie să domine dorința (vezi Imm. Kant, *Critica rațiunii practice*, p.173). Un om de afaceri mânat doar de interesul pentru profit nu acționează moral, chiar dacă investiția lui are consecințe bune: creează locuri de muncă, face un bun serviciu, aduce bani la bugetul public.

Obiecția centrală la această perspectivă axată pe datorie rațională este aceea că şi bigotul, sexistul sau rasistul pot acționa respectând un principiu autoconstruit (ca rezultat al autonomiei voinței). Mulți torționari fasciști şi comuniști au acționat din simțul datoriei, din respect pentru regulă. Prin urmare, acțiunea conform principiilor raționale nu este neapărat morală. În ciuda corectitudinii acestei obiecții care i se face mereu lui Kant, ea trebuie tratată ca "adevăr convenabil" criticilor săi. Un kantian nu ar

putea rupe între acțiunea din datorie şi cele două imperative (categoric şi practic). Nici un principiu al acțiunii nu poate fi astfel construit încât să le eludeze. Ele sunt principii fundaționale. Nu au statut egal cu celelalte, care pot cel mult să fie doar derivate din ele. Rămân însă câteva obiecții de fond față de etica lui Kant: delegitimarea valorii înclinației şi empatiei în morală, sexismul, legitimat accidental (în *Observații asupra sentimentului frumosului şi sublimului,* Kant formulează opinia potrivit căreia femeile nu au autonomie rațională redusă), speciismul legitimat necesar din excluderea din morală a altor subiecți în afara celor umani (vezi considerațiile Onorei O'Neill, 1996, asupra criticilor kantianismului, precum şi M. Miroiu, 1996, cap. Elitism, sexism şi speciism în morală).

Dincolo de aceste obiecții, rămân valoroase pentru orice etică, inclusiv pentru cea profesională:

- Considerația egală pentru orice persoană, în baza apartenenței sale la umanitate.
- Delegitimarea tratării oamenilor ca simple mijloace pentru interesele altora.
- Delegitimarea manipulării.
- Includerea în dezbaterea problemei "mâinilor murdare" a încălcării promisiunilor şi prin urmare, a distrugerii încrederii publice şi private.
- Implicațiile problemei datoriilor morale în politicile publice, în comportamentul din campanii electorale, în relația medic-pacient, funcționar public-contribuabil, manager-client, jurnalist-cititor, în legislația asupra sinuciderii şi eutanasiei ş.a.

<u>Termeni cheie</u>: morală universală, voință liberă, autonomie, imperativ categoric, imperativ practic, demnitate, regula de aur, datorii morale perfecte, datorii morale imperfecte, datorie rațională.

Întrebări:

1. **Relevați semnificația kantiană a conceptelor: autonomie, imperativ categoric, imperativ ipotetic, imperativ practic, datorie rațională.**
2. **Ce sunt datoriile morale perfecte şi datoriile morale imperfecte? Exemplificați astfel de datorii şi justificați de ce sunt perfecte sau imperfecte.**

3. **Dați exemple de imperative ipotetice potrivite profesiei sau ocupației dumneavoastră.**
4. **Analizați pe un exemplu din propria experiență felul în care este respectat sau încălcat imperativul practic.**
5. **Formulați şi alte datorii morale imperfecte, arătând de ce se încadrează în acest tip de datorii.**
6. **Un medic experimentează un tratament pe un bolnav, fără ştirea celui din urmă. Tratamentul dă rezultate şi pacientul se vindecă. Este această procedură corectă din punct de vedere kantian? Argumentați răspunsul.**

3. UTILITARISMUL

Obiectivele temei:

a) **Să cunoaşteți semnificația conceptelor de utilitarism, consecințialism, fericire.**

b) **Să puteți face distincții între etici deontologiste şi etici consecințialiste.**

c) **Să analizați calitatea morală a propriei instituții aplicând principiul celei mai mari fericiri pentru cel mai mare număr de oameni.**

Conținut:

1. **Fericirea ca scop al moralei**
2. **Utilitate şi moralitate**
3. **Corectitudinea morală**
4. **Datorii perfecte şi datorii imperfecte**
5. **Corectitudine şi dreptate**

1. Fericirea ca scop al moralei

Modernitatea britanică a oferit eticii o altă variantă de răspuns la întrebarea "Ce trebuie să fac?" Dacă răspunsul kantian este cel al acțiunii conform datoriei raționale, în consens cu acceptarea drept axiome centrale ale sistemului moral imperativul categoric şi cel practic (varianta deontologistă de tip kantian), răspunsul **utilitarist** se află aparent la polul opus: **Ceea ce trebuie să facem este să ne căutăm fericirea**.

Căutarea fericirii personale devine, din pornire irațională comună a oamenilor, datorie morală supremă față de sine, după cum, facilitarea fericirii celorlalți este datorie morală față de semeni. Acțiunile persoanelor şi instituțiilor pot să fie judecate, ca

valoare morală, din perspectiva acestei norme:

Acționează astfel încât acțiunea ta să maximizeze propria fericire şi pe a celorlalți şi să minimizeze propria suferință şi pe a celorlalți!

Cel mai corect act moral pe care îl putem face este acel act care aduce **cea mai mare fericire pentru cel mai mare număr posibil de oameni.** Un act devine moral corect după ce, comițându-l, îi putem testa consecințele, potrivit acestei norme. Prin ceea ce am făcut, am produs o creştere a fericirii şi o scădere a suferinței? Dar pentru că fericirea este greu cuantificabilă, filosofii care aparțin acestei familii ideatice ne-au propus alți doi indicatori: **plăcerea** (vezi tradiția hedonistă epicureană şi reconstrucția ei în filosofia lui John Stuart Mill) şi **utilitatea** (vezi tradiția modernă, inaugurată de Jeremy Bentham).

2. Utilitate şi moralitate

Utilitarismul face parte din categoria mai largă a eticilor de tip consecințialist, etici care au dominat discuțiile până în jurul lui 1960. Potrivit acestor perspective, **un act este drept sau nedrept moral în funcție de consecințele sale şi nu de trăsăturile intrinseci** (McInerney, 1994, cap. Utilitarianism). Dacă, de exemplu, minciuna este interzisă ca imorală în sine în cadrul celorlalte tipuri de etici, în consecințialismul utilitarist singurul lucru care ar permite interzicerea este faptul că ea produce rău, nu fiindcă este rău în sine să minți.

Nu pot fi admise însă orice fel de consecințe, indiferent de natura lor, ci doar **consecințele socotite a fi morale** şi anume:

a) când un act produce **plăcere** (perspectiva hedonistă);

b) când un act conduce la **dezvoltarea persoanei** şi ajută la dezvoltarea celorlalți;

a) când un act conduce la o **satisfacție dezirabilă**.

(vezi McInerney, 1994, p 46)

Ca să ne dăm seama mai bine de **distincția între eticile de tip deontologist** şi cele de tip consecințialist, luăm două cazuri: problema încălcării drepturilor şi problema

ținerii promisiunilor. Pentru **deontologişti** neîncălcarea drepturilor şi ținerea promisiunilor sunt **datorii morale perfecte**. Pentru **consecințialişti**, scopul rămâne **fericirea, utilitatea** sau **satisfacția,** iar cele două norme sunt simple mijloace care sunt metode de atins fericirea sau utilitatea. Actele sunt moral greşite pentru un consecințialist nu fiindcă drepturile sau promisiunile sunt încălcate, ci pentru că acele acte nu au maximizat numărul celor ce nu violează drepturi şi pe acela al celor ce îşi țin promisiunile.

De exemplu, arestarea cuiva în urma unui denunț într-un articol de ziar este moral greşită fiindcă măreşte posibilitatea violării dreptului de a fi tratat potrivit prezumției de nevinovăție (ibidem p. 46-47). Dacă un partid vine la guvernare făcând promisiuni mincinoase, aceasta este moral greşit fiindcă, distrugându-se încrederea publică, creşte numărul celor ce fac promisiuni mincinoase.

Nucleul intuitiv al utilitarismului rezidă în ideea **maximizării utilității colective. Proba că instituțiile sociale sunt drepte o dă felul în care ele sunt capabile să crească utilitatea agregată micşorând costurile.** În relația între utilitatea individuală şi cea socială, utilitarismul nu postulează un bine supraindividual. Ceea ce numim bine colectiv (sau utilitate socială), nu este altceva decât suma binelui individual, căci societatea însăşi nu e altceva decât suma indivizilor care o compun (vezi S. Veca, 1989, pp. 76-78)

Într-un astfel de context, un enunț de tipul: *societatea românească este săracă* nu are sens decât dacă el poate fi reformulat la modul: statisticile indică faptul că majoritatea cetățenilor trăiesc sub pragul minim de venituri care să le permită o viață decentă şi accesul la propria fericire (sau, în cazul de față, la înlăturarea suferinței). Societatea este săracă dacă majoritatea indivizilor care o compun trăiesc rău sub aspectul condițiilor materiale, de sănătate şi de educație.

3. Corectitudinea morală

Judecata morală se aplică la fel în cazul indivizilor şi instituțiilor. **Un individ şi o instituție acționează corect din punct de vedere moral dacă prin acțiunile lor tind să promoveze fericirea şi, dimpotrivă, acționează incorect moral dacă prin acțiunile lor tind să promoveze opusul acesteia**.

Prin fericire se înțelege plăcerea şi absența durerii. Prin nefericire, durerea şi

privarea de plăcere (J. St. Mill, *Utilitarismul*, trad. rom 1994).

Promovarea fericirii devine principiu normativ al acțiunii.

Acte moral corecte. Un act este **moral corect** dacă şi numai dacă nu există vreun alt act pe care agentul l-ar fi putut face şi care are o utilitate mai mare decât actul respectiv**.** Prin urmare, **corectitudinea actului moral se judecă prin faptul de a produce cea mai mare fericire pentru cel mai mare număr de oameni**. Nu este neapărat necesar ca un astfel de act să fie premeditat, intenționat, motivat ca atare. De obicei urmărim propriile noastre interese, dar urmărindu-le şi producându-ne un bine, sporim implicit şi **binele general** care se compune din suma binelui individual.

De exemplu, eu pot să fiu investitoare de capital şi să am ca scop precis maximizarea veniturilor mele din profit. Dacă îmi plasez bine banii, vor avea de câştigat salariații, beneficiarii serviciilor produse de ei şi statul prin impozite. Puțini dintre noi suntem deliberat "binefăcători publici".

4. Datorii perfecte şi datorii imperfecte

După etica utilitaristă, scopul virtuții este sporirea fericirii: ocaziile în care unei persoane îi stă în putere să facă acest lucru la scară mare - să fie, cu alte cuvinte un binefăcător public - sunt rare (excepțiile sunt de unu la o mie); doar în asemenea ocazii i se cere ei să ia în considerare utilitatea publică; în toate celelalte cazuri, ea trebuie să urmărească doar utilitatea privată, interesul sau fericirea unui număr mic de persoane. Doar aceia ale căror acțiuni au o influență asupra societății în ansamblul ei, trebuie să se ocupe de un scop atât de vast (J. St. Mill, *Utilitarismul,* p.35)

Sacrificarea intereselor private în favoarea celor publice nu este un act

supererogatoriu pentru oamenii politici şi funcţionarii publici. Acest act devine, în cazul lor, o datorie derivată din statutul asumat pentru că rolul lor este să conceapă, promoveze şi implementeze politici publice.

Prin act supererogatoriu se înţelege acea acţiune morală pe care oamenii o practică **dincolo de datorie.** De exemplu, dacă cineva salvează o persoană dintr-un incendiu, face un act supererogatoriu numai dacă nu este pompier în exerciţiu. Acelaşi lucru este valabil pentru salvamari când salvează pe cineva de la înec. Ei nu se sacrifică pentru alţii, ci îşi fac decât datoria.

Distincţia făcută de Mill între datorii morale perfecte şi imperfecte este următoarea:

"Datoriile obligaţiei perfecte" sunt acele datorii în virtutea cărora apare un drept corelativ, caracteristic uneia sau mai multor persoane; datoriile şi obligaţiile imperfecte sunt acele obligaţii morale care nu dau naştere nici uni drept...Dreptatea implică nu doar ceva ce e bine să faci şi rău să nu faci, dar şi ceva ce o anumită persoană poate pretinde de la noi ca fiind dreptul său moral. Nimeni nu are un drept moral cu privire la generozitatea şi mărinimia noastră deoarece noi nu suntem obligaţi din punct de vedere moral să practicăm aceste virtuţi faţă de nici un individ determinat (Mill, op. cit. p. 77).

5. Corectitudine şi dreptate

Relaţia între moralitate şi **dreptate** este relevată de Mill ca relaţie între ceea ce este drept şi ceea ce e oportun, nu ca o dreptate absolută, căci dreptatea nu este despărţită niciodată, practic vorbind, de oportunitate. "Pariul" pe sentimentul înnăscut al dreptăţii nu este fezabil în afara judecării prin propria noastră conduită (vezi Mill, op. cit. cap. V). În opinia lui Mill, care se raliază, potrivit autorului, opiniei generale, **acţiunile drepte şi opusul lor** sunt următoarele:

a) Privarea persoanei de libertate, proprietate şi orice alt lucru care îi aparţine

prin lege (**e drept să respecți şi nedrept să violezi drepturile legale ale cuiva).**

b) Fiindcă există şi legi nedrepte, Mill distinge între **drept legal şi drept moral. O acțiune este nedreaptă când persoanei i se refuză ceva asupra căruia are un drept moral.**

c) **E drept ca o persoană să obțină ceea ce merită**. Este nedrept să faci pe cineva să sufere de un rău pe care nu-l merită.

d) **E nedrept să înşeli încrederea cuiva**, să încalci un acord (fără ca aceasta să fie urmarea comportamentului greşit al partenerului).

e) **Este nedrept să fim părtinitori**, să favorizăm persoane în dauna altora. **Imparțialitatea** este o datorie-mijloc. Ea este corectă ca deziderat când e vorba de respectarea drepturilor, dar **tratamentele preferențiale sunt admise când nu încalcă drepturile altora**, de exemplu în unele instituții româneşti de învățământ superior rromii nu candidează pe locurile generale şi nu minimizează şansele celorlalți colegi. Noi acordăm tratamente preferențiale rudelor şi prietenilor. Aceasta e corect când e vorba de grija şi atenția şi interesul privat, dar nu şi când e vorba de interesul public (în practica politică şi administrația publică nu sunt moral admise pilele, nepotismul etc.) (vezi Mill, op. cit p. 70-71).

Statutul de **subiect al moralei** revine oricui are **interese** şi **preferințe**, iar acestor interese şi preferințe trebuie să li se acorde **considerație egală.**

Mill este un autor de înaltă reputație pentru filosofia politică liberală. Concepția sa despre moralitate este în acord cu cea despre libertate:

Singura libertate care îşi merită cu adevărat numele este aceea de să ne urmăm propriul nostru bine, în propriul nostru chip, atâta vreme cât nu-i

privăm pe alții de al lor, sau cât nu le împiedicăm efortul de a şi-l dobândi (J. St, Mill, *Despre libertate*, cap. I)

<u>Termeni cheie</u>: deontologism, consecințialism, fericire, plăcere, utilitate (individuală şi colectivă, privată şi publică), act moral corect, supererogație, dreptate, acțiune dreaptă, imparțialitate, datorii morale perfecte, datorii morale imperfecte, subiect al moralei, libertate.

Întrebări:

1. **Relevați semnificația conceptelor: utilitarism, consecințialism, fericire**
2. **Explicați şi exemplificați datoria morală a maximizării fericirii**
3. **Când este un act moral corect din perspectivă utilitaristă?**
4. **Analizați dacă în instituția în care lucrați sau învățați se aplică principiile eticii utilitariste.**
5. **Relevați un caz de acțiune egoistă ale cărui consecințe sunt moral-pozitive.**
6. **Dați exemple de acte din datorie şi de acte supererogatorii.**
7. **Este confidențialitatea o obligație perfectă? Argumentați răspunsul.**
8. **Ce sunt acțiunile drepte?**
9. **Analizați un caz în care tratamentul preferențial este moral.**

4. Contractualismul

Obiectivele temei:

a) **Să cunoaşteţi semnificaţia conceptelor de contractualism, neocontractualism, tratamente drepte, deliberare imparţială, poziţie originară, văl de ignoranţă, inegalităţi permise.**

b) **Să înţelegeţi principiile dreptăţii.**

c) **Să puteţi construi exemple de aplicare a teoriei rawlsiene în cazul particular al stabilirii normelor drepte în propria instituţie.**

Conţinut:

1. **Semnificaţia tradiţională a contractualismului**
2. **Caracteristicile contractualismului contemporan (neocontractualismului)**
3. **Subiecţii contractului şi puterea contractuală**
4. **Teoria rawlsiană a dreptăţii**

1. Semnificaţia tradiţională a contractualismului

Tradiţia contractualistă este atrăgătoare etic prin simplitatea sa. Potrivit acesteia, normele morale sunt rezultatul **acordurilor** prin care oamenii îşi rezolvă paşnic divergenţele de interese. **Supunerea la normă** îşi află întemeierea chiar în aceea că ea este rezultatul **acordului liber consimţit** în privinţa standardelor comune. Acordurile sunt presupuse a fi **rezonabile** şi în acelaşi timp **libere** (vezi Kymlicka, 1996).

Contractualismul îşi are originile în filosofia greacă. Forma sa discutată în etică şi teorie politică aparţine modernităţii iluministe (Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau).

2. Caracteristicile contractualismului contemporan (neocontractualismului)

Elementele caracteristice ale teoriilor contractualiste contemporane sunt:

a) obligațiile contractuale sunt pure **convenții** încheiate între oameni; ele nu au nimic divin şi sunt valabile pe durata convenției;

b) rolul convențiilor este acela de a armoniza şi apăra **interesele contractanților**.

Oamenii acționează moral dacă o fac în **avantaj reciproc** (tradiția hobbesiană) sau dacă o fac potrivit **principiului imparțialității** (tradiția kantiană) (vezi Kymlicka, 1996, p. 188). În prima abordare, nu e nimic considerat rău în a leza sau a-l face să sufere pe altul, atâta vreme cât nu avem o convenție după care este în avantajul reciproc să nu ne lezăm.

Răul moral se produce atunci când, comițând o faptă, **încălcăm convenția** pe care am stabilit-o (deci, după ce am definit lezarea ca rea). Să nu furi, să nu înşeli pe cei cărora le promiți, să-i respecți şi să-i ajuți pe alții, nu sunt percepte care ne vin din intuiție şi înclinație, nu sunt "naturale" şi nici divine, ci sunt norme create de către noi fiindcă am căzut de acord că este **reciproc avantajos** să ne abținem să facem anumite acte şi, dimpotrivă, să facem altele.

3. Subiecții contractului şi puterea contractuală

Subiect al unui contract este acea persoană care participă la negocierea lui, are puterea să-şi exprime acordul sau dezacordul, să-i stabilească termenii.

Desigur că ar fi moral liniştitor să spunem că părțile aflate în contract sunt egale. Dar experiența istorică ne spune un lucru limpede: o parte din contractanți nu contează decât parțial prin minoratul lor ca poziție în decizie (vezi de exemplu minoritățile etnice şi femeile) sau nu contează deloc, sunt practic excluşi sau cu totul marginali în calitate de contractanți (vezi de exemplu în societatea românească rromii sau cei foarte săraci). Ca să intri într-o negociere, contează mult **puterea contractuală**: ce oferi şi de pe ce poziție ceri.

Grupurile dezavantajate sunt practic ignorate, căci oferta lor nu este tentantă iar forța lor de presiune în cerere este tratată ca slabă. La fel sunt tratați şi cei lipsiți de putere fiindcă sunt copii sau infirmi (vezi Gauthier, p. 18). Ei nu fac parte din “clubul select” al negociatorilor de norme. Pot cel mult să fie luați în seamă ca **obiect al**

moralei (lor li se aplică norme fără să participe la negocierea acestora) nu ca **subiect** al ei. Dezavantajele sunt adesea văzute ca incapacități sau deficiențe. Rasiștii sau sexiștii s-au prevalat de ideea că oamenii din cealaltă rasă sau femeile sunt mai puțin raționali, au un discernământ redus. Adesea aceste diferențe sunt mascate de lozinca egalității naturale dintre oameni sau de expresii vagi de tipul: umanitatea aflată în contract. De asemenea, normele stabilite la un anumit timp **t** afectează și generațiile viitoare care nu sunt părți ale contractului. Egalitatea nu derivă atât din cea naturală (fizică sau mentală), ci din **egalitatea de putere** ca parte contractantă.

4. Teoria rawlsiană a dreptății

Moralitatea cotidiană ne cere ca să fundamentăm **interesul reciproc** pe **respectarea drepturilor** celorlalți. Chiar dacă morala hobbesiană nu se bazează pe argumente de tipul **datoriilor naturale** sau a celor obiective, ea rămâne totuși o morală într-o lume în care "naturalul", "obiectivul", "divinul" nu pot să fie folosite ca fundamente pentru principiile și normele vieții cotidiene.

John Rawls, prin lucrarea sa *A Theory of Justice* este urmașul contractualist al kantianismului.

Ideile centrale care disting **neocontractualismul rawlsian** de cel de tradiție hobbesiană sunt următoarele:

Oamenii contează moral nu doar pentru că se pot **leza** reciproc sau se pot **avantaja** unii pe alții, ci și fiindcă sunt "**scopuri în sine**". Prin urmare ei sunt egali moral și merită cu toții să fi e tratați cu **egală considerație**. Pe această abordare fundamentează Rawls ideea sa că există o datorie morală: cea de a aplica **tratamente drepte** și de a construi **instituții drepte** (termenul "instituții" trebuie înțeles și într-un sens mai general, cel de practici). Ca să ne asigurăm de dreptatea acțiunilor noastre, e necesar să **deliberăm imparțial** asupra normelor, atunci când luăm în considerare interesele celorlalte ființe omenești. Știm că acest lucru e dificil fiindcă părțile contractante nu au poziții egale. Ca să depășim acest obstacol este necesar să negociem de pe poziții de egalitate.

Cum este cu putință o astfel de negociere? Răspunsul rawlsian este argumentat pe baza a două concepte: **poziția originară și vălul de ignoranță.**

Poziția originară și **vălul de ignoranță** (Rawls, *A Theory of Justice,* 1971)

Deosebirea între "**starea naturală**" și "**poziția originară**" (în afară de aceea că

prima a fost uneori presupusă ca reală un iar cea de-a doua e un experiment mental), este aceea că Rawls sugerează o posibilitate de depăşire a inegalităţii de putere în situaţia contractuală prin aceea că părţile aflate în contract **deliberează** în spatele unui **văl de ignoranţă**.

Situaţia originară este cea prenormativă în care:

> ***Nimeni nu-şi ştie locul în societate, poziţia de clasă sau statusul social, nu-şi ştie bunurile sau capacităţile naturale cu care a avut norocul să fie înzestrat, inteligenţa, forţa etc. Voi presupune chiar că părţile nu ştiu ce concepţie au despre bine şi nici ce înclinaţii psihologice speciale deţin*** (vezi trad. românească în vol. *Dreptatea şi fericirea,* p. 106).

Intenţia lui Rawls este să creeze o condiţie de **deliberare normativă** care să nu **favorizeze** şi să nu **defavorizeze** pe nimeni.

Cei care deliberează au câteva caracteristici:

Nu sunt interesaţi în interesul altora, tind să-şi maximizeze propriile avantaje dar nu ştiu de loc în ce situaţie se afle astfel încât să ştie exact ce conţinut normativ i-ar avantaja. Mai mult, ei nu ştiu nimic despre condiţiile particulare din propria lor societate, dacă ea e săracă sau bogată, ce regim politic are, cât de dezvoltate îi sunt civilizaţia şi cultura, cărei generaţii îi aparţin, ce condiţii de mediu au. Ei nu cunosc nici părţile aflate în conflict. Ceea ce ştiu este că trebuie să fie pregătiţi să trăiască după toate consecinţele care decurg din principiile pe care le adoptă.

Ceea ce **cunosc** cei aflaţi în contract sunt următoarele: societatea lor se va aşeza sub principiile dreptăţii; sunt conştienţi de felul în care au decurs faptele societăţii sub aspect economic, politic, ştiu care sunt caracteristicile organizării sociale şi coordonatele psihologiei umane (vezi vol. *Dreptatea şi fericirea,* 1995, p. 107).

Principiile dreptăţii sunt formulate de Rawls astfel:

> Concepţia despre dreptate pe care vreau să o dezvolt poate fi enunţată sub forma următoarelor două principii: mai întâi, fiecare persoană participantă la o practică sau afectată de ea are un drept egal la cea mai largă libertate compatibilă cu o libertate similară a celorlalţi; în al doilea rând, inegalităţile sunt arbitrare, în afara cazului în care ne putem aştepta în mod rezonabil ca ele să conducă la avantajul tuturor, iar poziţiile sociale şi funcţiile cărora le sunt ataşate, sau în urma cărora pot fi dobândite, sunt deschise tuturor. Aceste principii exprimă dreptatea ca un complex de trei idei: libertate, egalitate şi recompensă pentru serviciile ce contribuie la binele public.

Primul principiu funcționează, bineînțeles, numai dacă celelalte lucruri sunt egale: anume, chiar dacă trebuie să existe întotdeauna o justificare a îndepărtării de la poziția inițială de libertate egală (definită printr-un pattern al drepturilor şi datoriilor, al împuternicirilor şi răspunderilor), iar sarcina de a dovedi acest lucru revine celui ce se îndepărtează, poate exista totuşi - şi deseori există într-adevăr - o justificare a unei astfel de acțiuni. Faptul că situații particulare similare definite de o practică trebuie tratate în mod similar atunci când apar face parte din însuşi conceptul de practică; el e cuprins în noțiunea de activitate conformă regulilor. Primul principiu exprimă o concepție analogă, dar aplicată structurii practicilor înseşi. De exemplu, el susține că există o prezumție împotriva distincțiilor şi clasificărilor făcute de sistemele legale şi de alte practici, în măsura în care ele impietează asupra libertății originare şi egale a persoanelor participante la ele. Cel de-al doilea principiu defineşte felul în care putem respinge această prezumție.

Cel de-al doilea principiu indică ce fel de inegalități pot fi permise; el precizează cum putem înlătura prezumția formulată de primul principiu. Ar fi bine ca prin inegalități să înțelegem nu orice diferențe între funcții şi poziții sociale, ci diferențele dintre beneficiile şi îndatoririle ataşate lor, direct sau indirect, precum prestigiul şi bogația sau răspunderea în privința impozitelor şi serviciilor obligatorii. Cei ce participă la un joc nu protesteaza împotriva faptului că există roluri diferite, precum portar, fundaş sau înaintaş la jocul de fotbal sau împotriva diferitelor privilegii şi împuterniciri specificate prin reguli; de asemenea, nici cetățenii unei țării nu obiectează împotriva faptului că există diferite funcții guvernamentale, precum a fi preşedinte, senator, guvernator, judecător etc., fiecare cu drepturile şi datoriile sale specifice. În mod normal, nu acest tip de diferențe este privit ca o inegalitate; mai degrabă, inegalități sunt considerate diferențele rezultate din distribuția stabilită sau facută posibilă de o practică, diferențele dintre lucrurile pe care oamenii se străduiesc să le atingă sau să le evite. Astfel ei se pot plânge de modul în care se împart onorurile şi recompensele stabilite de o practică (de exemplu, privilegiile şi salariile funcționarilor guvernamentali); de asemenea, ei pot avea obiecții în privința distribuției puterii şi bogății care rezultă din modurile variate în care oamenii se prevalează de oportunitățile permise de aceea practică (de exemplu, concentrarea bogății la care poate duce un sistem de prețuri libere ce permite mari câştiguri antreprenoriale sau speculative). (J. Rawls, „Dreptatea ca echitate”)

Potrivit lui Rawls, o normă este dreaptă dacă aplicarea ei avantajează şi pe cel mai dezavantajat membru al comunității în care ea se aplică.

Se cuvine să observăm că cel de-al doilea principiu susține că o inegalitate e permisă numai dacă există motive să se considere că practica în care există inegalitatea, sau care conduce la aceasta, se va dovedi în avantajul fiecărei părți angajate în ea. Important e să accentuăm că fiecare parte trebuie să câştige de pe urma inegalității. Din moment ce principiul se aplică practicilor, înseamnă că o persoană reprezentativă pentru orice poziție sau funcție definită de o practică (şi care reprezintă pentru acea persoană o preocupare efectivă) trebuie să admită că e rezonabil să prefere condiția şi perspectivele sale, împreună cu inegalitatea, situației în care ei participă la acea practică, dar în care nu ar exista acea inegalitate. Principiul exclude aşadar justificarea inegalităților pe baza faptului că dezavantajele celor aflați într-o poziție sunt contrabalansate de avantajele mai mari ale celor aflați în altă poziție. Această restricție destul de simplă constituie modificarea principală pe care doresc să o aduc principiului utilitarist în accepțiunea sa obişnuită. Dacă adăugăm şi noțiunea de practică, restricția respectivă va avea urmări deloc neglijabile, mai ales ca ea a fost folosită de catre unii utilitarişti (de exemplu Hume sau Mill) în discuțiile lor despre dreptate, fără a părea că îi sesizează importanța sau, cel puțin, fără a atrage atenția asupra ei. Întregul meu argument va arăta de ce aceasta este o modificare importantă a principiului, care schimbă în întregime concepția despre dreptate. (J. Rawls, „Dreptatea ca echitate")

Cele mai semnificative **critici** aduse acestei teorii morale se referă la problema alegerii raționale. Pentru a crea norme drepte trebuie să ne punem în "locul nimănui", ori un astfel de model teoretic este văzut ca dificil de practicat. Ne situăm în locul nimănui, sau în locul oricui? Este suficientă alegerea rațională, sau este necesară şi **empatia**, pentru a crea norme drepte? (vezi în acest sens: Susan Moller Okin, 1996 în trad. rom. şi M. Miroiu, 1996, cap. „Etici feministe").

Neocontractualismul rawlsian este o etică inspiratoare pentru orice cod profesional. Sugestia că putem să fim în locul oricui şi să ținem cont de aceasta atunci când ne stabilim regulile propriei activități trimite la câteva idei importante. Politicienii aflați la putere pot să ajungă în opoziție sau doar cetățeni care trăiesc după o politică ale cărei consecințe le suportă. Patronii sunt şi clienți, funcționarii publici sunt şi contribuabili, medicii sunt şi pacienți, jurnaliştii sunt şi consumatori de presă. Oricând şi oricine poate să ajungă în cea mai dezavantajată poziție. De aceasta ar trebui să țină

cont atunci când stabilesc "regulile jocului".

<u>Termeni cheie</u>: contractualism, acord, convenție, interes, avantaj reciproc, rău moral, putere contractuală, subiect al contractului, considerație egală, tratamente drepte, deliberare imparțială, poziție originară, văl de ignoranță, inegalități permise, principii ale dreptății.

Întrebări:

1. **Relevați semnificația conceptelor: contractualism, neocontractualism, tratament drept, deliberare rațională, poziție originară, inegalități permise.**
2. **Dați un exemplu de rău moral din perspectivă contractualistă.**
3. **Analizați un caz ilustrativ pentru puterea sau lipsa de putere contractuală în stabilirea normelor.**
4. **Care sunt, după părerea dumneavoastră, grupurile dezavantajate contractual în România? Dar în propria instituție? Argumentați răspunsul.**
5. **Ce normă ați construi dacă v-ați afla în poziția originară, astfel încât ea să avantajeze şi pe cel mai dezavantajat membru al grupului afectat de aplicarea normei?**
6. **Dați exemple de inegalități permise.**

5. ETICI ALE DREPTURILOR

Obiectivele temei:

a) **Să cunoaşteți semnificația conceptului de drepturi din perspectivă liberală.**

b) **Să puteți explica temeiurile pentru care sunt acceptați subiecții drepturilor.**

c) **Să argumentați caracterul universal şi relativ al drepturilor.**

d) **Să construiți argumente pentru respectarea drepturilor fundamentale în contextul exercitării unei anumite profesii.**

Conținut:

1. **Modernitatea şi construcția eticii drepturilor**
2. **Justificări şi clasificări ale drepturilor**
3. **Cine poate să aibă drepturi?**
4. **Sunt drepturile inalienabile şi absolute?**
5. **Pro şi contra drepturilor**

1. Modernitatea şi construcția eticii drepturilor:

Problema drepturilor are o largă tradiție modernă, începând cu secolul al XVII-lea, prin operele lui Grotius, Puffendorf, Locke şi continuând cu dezvoltările secolului XVIII, aflându-se în secolul al XIX-lea la concurență cu utilitarismul şi marxismul. Tradiția moralei drepturilor se leagă de cea a **legii naturale** şi are rădăcini în filosofia antică (mai ales de cea stoică), în ideea că dincolo de aspectele convenționale ale moralei, există repere naturale. La acestea avem acces prin propria conştiință, prin intuiție. Tradiția teologică creştină tratează această problemă în sensul respectului pentru persoană şi conştiința individuală şi a discuției asupra caracterului divin sau

uman al legilor (o parte din norme au origine divină, o parte sunt rezultatul **convențiilor** omeneşti).

Există momente şi autori care au avut rol substanțial în constituirea eticii drepturilor.

John Locke în lucrarea sa *Două tratate despre guvernare*, 1690 consideră că drepturile inalienabile sunt: **libertatea** şi **proprietatea**. Această idee a fost preluată în **Declarația de Independență** a SUA în 1776, incluzând şi dreptul de a-ți urmări **fericirea**. În ambele cazuri este considerat moral legitim ca oamenii să aibă interese şi să şi le urmărească. *Declarația Drepturilor Omului şi Cetățeanului*, adoptată în Franța în 1789 accentuează pe dreptul la: **libertate, proprietate, securitate, rezistență la oprimare**.

O contribuție importantă în dezvoltarea teoriei drepturilor în general a avut-o Tom Paine, care, în1791, publică lucrarea *The Rights of Man.* Deoarece majoritatea autorilor care pledau pentru universalitatea drepturilor excludeau accesul femeilor la ceea ce ei numeau "universalitatea cetățeniei", Mary Woolstonecraft publică în 1792 *A Vindication of the Rights of Women*, argumentând că rațiunea, care stă la baza drepturilor universale, constituind temeiul acordării lor, nu este monopol de sex.

Acestor lucrări şi actelor normative fundaționale mai sus pomenite li se adaugă numeroase convenții contemporane. Actualmente, drepturile sunt în centrul dezbaterii moral-politice (mai ales când e vorba despre violarea lor), fie în spațiul public (tortură, terorism, sărăcie, mediu), fie în cel privat (avort, eutanasie, orientare sexuală) (vezi Brenda Almond, 1996, p. 259-260).

2. **Justificări şi clasificări ale drepturilor**

În mare, **drepturile sunt protectiv-negative:** relevă cât să nu interferezi (să nu te amesteci în problemele altor persoane) şi **protectiv pozitive** cum ar fi la educație, sănătate, protecție socială.

Drepturile sunt tratate în abordările adverse ca noțiune suspectă. Dar această soartă o au toate formele de instituire. Kant, de exemplu, foloseşte formularea: *acum eu spun: umanitatea din persoana ta e sfântă!*

Justificarea drepturilor nu se găseşte decât controversabil şi speculativ în "legea naturală". Ele se justifică preponderent moral, ce drepturi ar trebui să avem şi să exercităm. Ele stau în morală alături de: datorie, obligație, corectitudine, în formularea

"trebuie să" sau "nu este moral permis să". **Justificarea lor e esențial etică**. Unele dintre ele nu pot să fie niciodată convertite în legi, de exemplu, dreptul la recunoştință, dreptul la proprie opțiune**.** Există: drepturi universale care sunt considerate morale şi aspiră să fie legale; drepturi legale specifice; drepturi morale specifice (de exemplu: dreptul la ajutor, la protecție, asistență).

Problemele centrale care apar în discutarea teoriilor asupra drepturilor sunt următoarele**:**

- Ce şi cine poate să fie subiect al drepturilor?
- Ce fel de lucruri pot să fie drepturi?
- Cum justificăm drepturile? Se autojustifică?
- Sunt drepturile inalienabile?
- Există drepturi absolute?

Drepturile sunt nume abstracte pentru relațiile dintre oameni, inclusiv dintre oameni şi alte făpturi. Ronald Dworkin (1978), le interpretează ca tip special de fapte: fapte morale. Libertarienii le interpretează drept limitări ale acțiunilor guvernării (Robert Nozick, *Anarhie, stat şi utopie).* Ele sunt **active** şi **pasive** (să faci şi să te abții să faci).

Cea mai celebră analiză adrepturilor îi aparține lui Hochfeld. Potrivit lui, drepturile pot fi formulate ca: **cerințe, datorii, puteri, libertăți, imunități**.

1. **Cerințe**: dreptul de a împrumuta e asociat cu datoria de a restitui împrumutul.

2. **Puteri**: dreptul de a împărți proprietatea este asociat cu puterea de a afecta drepturile altora.

3. **Libertăți**: ai dreptul să depui mărturie contra cuiva, dar nu eşti obligat să o faci contra propriei ființe.

4. **Imunități**: dreptul de afiliere la sindicat este şi interdicția (față de angajator) de a fi oprit să o faci (vezi B. Almond, 1996, 260-264).

Cum se poate justifica un drept?

Cele mai frecvente justificări ale drepturilor în perioada actuală sunt construite pe baza teoriei **contractului social,** (inclusiv varianta rawlsiană a contractualismului)

sau prin teoria **utilitaristă** (Mill, Hare), care consideră că libertatea şi dreptatea contribuie la fericirea umană şi că, în practică, societățile care garantează şi protejează exercitarea acestor drepturi sunt medii mult mai propice creşterii bunăstării şi fericirii individuale.

În afara exercitării drepturilor sau în condițiile în care aceste drepturi sunt violate, **oamenii nu pot acționa ca ființe morale, autonome**. Drepturile sunt esențiale pentru orice discurs etic şi pentru construirea oricărui cod etic democratic. Ele se autojustifică. În afara drepturilor persoanelor, drepturile pot să fie extinse la mediu (în virtutea perspectivelor ecologiste asupra moralei), precum şi la generațiile următoare.

3. **Cine poate să aibă drepturi?**

Dacă un drept este luat ca **putere,** atunci se adresează celor cu capacitatea de a alege. Dacă este **permisie** (interzicerea amestecului), e valabil pentru orice ființă poate beneficia de el. Pe ce criterii acceptăm că cineva poate să aibă un drept? Cât de mare este sfera celor care pot să beneficieze de drepturi?

Există poziții diferite în legătură cu temeiul pentru care există un drept, criteriile după care un drept este acceptat sau respins. De exemplu:

- Capacitatea de a suferi este un temei pentru ca orice făptură vie, dotată cu sensibilitate să poată avea un drept. Prin acest criteriu, putem include animalele, în subiecți ai drepturilor, dar îi excludem pe cei în comă ireversibilă)

- Capacitatea de a avea interese. După acest criteriu, subiecți ai drepturilor sunt şi embrioanele, feții, plantele, animalele. Acceptarea intereselor ca temei al faptului de a fi subiect al drepturilor include şi generațiile următoare.

- Capacitatea de a alege o dețin oamenii şi în mod limitat, animalele superioare.

- Faptul de a fi persoană este temeiul cel mai frecvent acceptat. Pe el se bazează şi documentele amintite la începutul temei noastre. Dar conceptul de persoană este la rândul lui, greu de definit foarte clar. Este fătul o persoană? Dar cineva aflat în comă ireversibilă? Dar cineva care suferă de demență senilă?

Pentru ca să conturăm diferite categorii de drepturi avem nevoie de criterii raționale (mai ales când aplicăm principiile eticii raționaliste moderne, de tipul kantianismului sau a contractualismului). Dar, pentru situația în care aceste drepturi se extind dincolo de ființele capabile de **deliberare rațională**, include şi alte categorii de

făpturi, avem nevoie şi de **criterii empatice** de formulare a lor, respectiv de a înțelege alte ființe prin intermediul experiențelor comun împărtăşite (vezi M. Miroiu, 1996, Empatia şi morala dreptății).

Atunci când drepturile sunt stabilite la nivelul unei profesii, subiecții drepturilor pot să fie de exemplu: profesioniştii, clienții, acționarii, proprietarii, beneficiarii.

4. Sunt drepturile inalienabile şi absolute?

Există un consens redus în legătură cu caracterul **inalienabil** al drepturilor. Cele mai discutate în sensul inalienabilității sunt libertatea şi viața, dar în ambele privințe, sensul exercitării lor ca drepturi inalienabile este redus. De exemplu, este general acceptat faptul că nimeni nu are dreptul să se vândă ca sclav şi nimeni nu are dreptul să vândă altă persoană. În privința vieții, consensul nu este la fel de mare. Sinuciderea este interzisă în cele mai multe coduri legale şi morale, dar, de exemplu, se discută tot mai mult dreptul la eutanasie (admis în anumite etici în baza faptului că nu viața în sine are valoare, ci acea viață în care persoana mai poate avea cel puțin minime satisfacții).

În privința caracterului **absolut** al drepturilor, abordările sunt la fel de relative şi consensul asupra unora dintre ele, socotite cruciale, greu de atins. Drepturile sunt uneori conflictuale între ele. De exemplu, dreptul la liberă exprimare se ciocneşte uneori de respectul pentru convingerile religioase sau de dreptul la o bună imagine (cazul pornografiei care întăreşte imaginea femeilor ca obiecte sexuale). Nici cazul altor drepturi, inclusiv a celor socotite fundamentale, libertatea şi viața, nu este atât de simplu, nu poate fi tranşat ca în toate cazurile sunt absolute, pentru că ele sunt relative la ale altora. Unii auotri acceptă ca absolut un singur drept, cel de a nu fi torturat (vezi B. Almond, 1996, pp. 264-266).

5. Pro şi contra drepturilor

Ideea de drepturi e coerentă cu supoziția că ceea ce avem în comun (nevoi, capacități) e mai important decât ceea ce ne face diferiți. Modernitatea a construit cadrul normativ al drepturilor în jurul ideii că orice ființă rațională este scop în sine, poate alege pentru ea însăşi şi îşi poate urma interesele. Aceste aspecte aparțin umanității comune. Practica acordării şi exercitării drepturilor a demonstrat că supoziția universalității a operat adesea discriminatoriu pentru anumite categorii, în funcție de sex, rasă, etnie, religie, uneori şi de avere; cea mai vizibilă limită a fost atinsă de drepturile politice, mai ales de dreptul la vot, dar şi de acces liber la funcții de putere

publică. Din acest motiv, pe lângă drepturile universale, pot opera şi **drepturi specifice** pentru: femei, minorități etnice sau rasiale, copii, persoane cu handicap**.** Rolul drepturilor specifice este acela de a corecta discriminările derivate din diferențe şi din nedreptate istorică, sau de a proteja categoriile care au real nevoie de tratamente speciale (copiii, persoanele cu disabilități).

Adepții **deontologişti** ai drepturilor le acceptă de obicei ca **naturale** şi derivate din asemănări naturale.

Utilitariştii nu acceptă drepturile ca naturale, ci ca **aranjamente sociale**, convenții acceptate ca paşi esențiali în dezvoltarea umanității. Dacă, de exemplu, justificarea drepturilor ca "naturale" este mai utilă în acceptarea şi exercitarea drepturilor, utilitariştii sunt de acord să accepte şi explicațiile "naturaliste" ale deontologiştilor. Important asigurarea exercitării lor să mărească şansele oricărei persoane la fericire.

Acceptarea drepturilor omului ca aspect esențial al dezvoltării morale, politice şi al prosperității personale şi comunitare nu reprezintă un consens general între teoreticieni. **Marxiştii** de exemplu, le atacă din perspectivă relativistă şi a progresului social. Insistă mai degrabă pe cele pozitive (dreptul la muncă, la concediu de odihnă plătit) şi operează cu alte categorii de drepturi, după principiul dependenței drepturilor de dezvoltarea relațiilor de producție şi abolirea proprietății private (lichidarea exploatării şi a inegalității economice dintre oameni).

Drepturile pun probleme dificile nu numai stângii politice, dar şi conservatorilor (dreptei conservatoare) pe motiv că subminează tradiția şi obiceiurile (vezi de exemplu Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France, 1790*). Pe această bază, cea a încălcării tradiției şi a specificului unei comunități particulare, le resping islamicii şi ortodocşii fundamentalişti. Universalizarea drepturilor în formele consacrate în abordarea occidentală este văzută drept imperialism cultural occidental, ca un produs al gândirii individualiste şi cosmopolite, opus caracterului organic al societății, "paraşutat" în comunități care au altfel de valori şi tradiții. (vezi B. Almond, 1996, pp. 266-268).

Individualismul liberal care a fost generatorul eticii drepturilor şi este susținătorul actual cel mai consecvent este atacat de către ideologiile de stânga, de către cele de dreapta şi chiar din interior, de exemplu, în virtutea multiculturalismului şi dreptului la diferență).

Obiecția frecventă împotriva unui astfel de cadru normativ centrat pe drepturile persoanei este aceea că accentuează egoismul şi lipsa de responsabilitate față de alții.

Cu alte cuvinte, că individualismul promovat de liberalism este ne etic. Dar o astfel de obiecție nu se poate susține. Este greșit să considerăm că individualismul liberal centrat pe drepturi este incompatibil cu responsabilitatea odată ce fiecare drept pe care îl are o persoană este limitat de același drept pentru altă persoană. Libertatea oricui are o singură limită: libertatea altei persoane. Problema cea mai importantă, cel puțin în perspectivă utilitaristă și în cea a eticii virtuții o reprezintă contribuția extinderii și exercitării drepturilor la **dezvoltarea omenească**.

În regimul comunist românesc drepturile fundamentale erau cele la viață, muncă și pace. În același timp, exista pedeapsa cu moartea, nu se raportau născuții vii decât după o săptămână pentru ca, în cazul în care aceștia mureau, să fie trecuți la avorturi, nu la decese. Dreptul la muncă avea cel puțin două aspecte corelate: obligația de a munci și închisoarea pentru parazitism, legarea de un loc de muncă prin repartiție și dispariția relației salariu-merit. Dreptul la pace era exercitat propagandistic și implica "războiul întregului popor". Drepturile la libertate, proprietate și căutarea fericirii erau incompatibile cu un astfel de regim, precum și cu codul moral specific acestuia (un cod moral colectivist *Codul eticii și echității socialiste, al muncii și vieții comuniștilor)* în care construcția comunismului era scop în sine iar indivizii, mijloace pentru atingerea lui. Un astfel de cod exprima, în același timp, dispariția distincției între morala publică și cea privată, între morala privată și cea profesională. "Munca și viața", implicate în titlu, anulau posibilitatea alegerii între moduri de viață alternative, ca și posibilitatea creării autonome a codurilor particulare pentru diverse profesii.

Termeni cheie: drepturi, drepturi protectiv-negative, drepturi protectiv-pozitive, subiecți ai drepturilor, individualismul liberal.

Întrebări:

1. **Care sunt drepturile fundamentale ale omului în abordările tradiționale ale modernității?**
2. **Ce relație puteți construi între imperativul practic kantian și etica drepturilor?**
3. **Intră contractualismul în conflict cu etica drepturilor? Dar utilitarismul?**
4. **Cum se pot justifica drepturile?**
5. **Argumentați care sunt, după părerea dumneavoastră, subiecții drepturilor.**
6. **Analizați un drept și arătați dacă are caracter absolut.**

7. Argumentați pro sau contra drepturilor specifice pentru o minoritate la alegere.

8. Se potrivesc drepturile omului în România? Este morală extinderea lor în contextul cultural şi social românesc? Argumentați răspunsul.

6. PROFESIONALISM ŞI ETICĂ PROFESIONALĂ

Obiectivele temei:

a) **Să cunoaşteţi semnificaţia conceptelor: profesie, profesionalism, etică profesională, virtuţi profesionale, cod de etică profesională**
b) **Să înţelegeţi relaţiile dintre profesii, politică şi etică**
c) **Să înţelegeţi caracterul preponderent contractualist al eticii profesionale**
d) **Să comparaţi tipurile de eticii profesionale**
e) **Să analizaţi din perspectivă etică dileme profesionale**
f) **Să puteţi analiza şi construi un cod profesional**

Conţinut:

1. **Profesii şi profesionalism**
2. **Caracteristicile ideale ale profesiilor**
3. **Relaţiile între profesii şi sfera politică a societăţii**
4. **Etica profesională. Consideraţii generale**
5. **Caracterul contractual al eticii profesionale**
6. **Relaţii client-profesionist**
7. **Virtuţi şi valori profesionale**
8. **Formalizarea etică a codurilor profesionale**

1. Profesii şi profesionalism

Societăţile moderne sunt **societăţi profesionale**. Orice persoană care îmbrăţişează o carieră îşi doreşte să fie recunoscută ca profesionistă a domeniului. În majoritatea cazurilor, inclusiv politicienii cât şi funcţionarii publici au avut alte profesii înainte să devină ceea ce sunt actul. Ei au fost de obicei economişti, medici, ingineri, profesori ş.a.

Tema pe care o tratăm se referă la sensurile conceptelor de profesionist şi profesionalism, precum şi la felul în care intervine etica în exercitarea acestor roluri.

Există numeroase definiri ale profesiilor. Următoarea are o mare adecvare la cerințele etice:

> ***O profesie este o ocupație pe care o au mai multe persoane organizate voluntar să își câştige existența prin slujirea directă a unui anumit ideal într-un mod moral permisibil, dincolo de ceea ce le cere nemijlocit legea, piața şi morala comună.*** (M. Davis, 1999, p. 139).

În sensul anterior, hoția sau prostituția sunt ocupații, dar nu profesii. Se pot câştiga bani dintr-o ocupație, dar asta nu înseamnă că orice ocupație din care câştigăm bani este o profesie. Faptul de a câştiga venituri este la rândul său definitoriu. **Amatorii** pot să aibă calități profesionale, dar nu îşi obțin veniturile de bază din practica de amator. În acelaşi timp, **profesiile nu sunt organizații de caritate** şi nu solicită altruism de la fiecare membru al grupului profesional. De obicei, organizațiile altruiste sunt alcătuite din amatori. Acestora din urmă li se cere, conform moralei de rol, să se dedice fără avantaje materiale acțiunilor caritabile.

Există de asemenea ocupații cărora li se contestă statutul clasic de "profesii", tocmai prin aceea că nu sunt exclusive (de exemplu afacerile) sau nu au coduri care să conțină valori morale direct implicate în exercitarea profesiei (cum este cazul ingineriei, deşi actual încep să fie elaborate astfel de coduri). O obiecție asemănătoare se poate aduce şi ocupației numite: funcționar public, deşi valorile acestei ocupații sunt directe şi precis legate de **interesul public.** Profesiile însă se schimbă. În ultimul deceniu s-a conturat o pregătire universitară direct axată pe afaceri (Studii de business) sau pe administrație publică, inclusiv în România. Ambele tind să treacă de la statutul de ocupații la cel de profesii (presupun o cunoaştere specifică, abstractă, din ce în ce mai conturată ca tip de studii) (vezi Airaksinen, 1998, p. 672).

Profesiilor le sunt necesare **coduri etice**. Pentru ca aceste coduri să aibă **autoritate morală**, el trebuie să aibă consimțământul tacit sau explicit al fiecărui membru. Uneori acest consimțământ este cerut la intrarea într-o profesie şi în lipsa lui persoana nu este acceptată sau, dacă îi încalcă principiile cadru, este exclusă. Există cazuri în care anumiți practicanți ai unei profesii pun un monopol absolut pe regulile şi codul acesteia ajungându-se la ceea ce se poate numi "mafie a prototipului unei profesii" (vezi M. Davis, 1999, p. 144).

Care sunt **caracteristicile ideale ale profesionistului**? Care sunt **valorile** acestuia, cu alte cuvinte, în ce constă profesionalismul?

2. Caracteristicile ideale ale profesiilor:

a) Profesia presupune o **cunoaştere** a teoriilor domeniului, deci o pregătire consistentă şi îndelungată.
b) **Standardele** de inițiere, menținere şi avansare a unei persoane în competența profesională sunt stabilite de către corpul profesional.

c) Cea mai dură măsură de pedepsire pentru delicte profesionale este **eliminarea din comunitatea profesională** (retragerea dreptului de practică).
d) Rolul profesiilor este să ducă la satisfacerea unor nevoi sociale, deci practica profesională este **legitimată** de către comunitatea care beneficiază de rezultatele ei.
e) Membrii unui grup profesional sunt legați printr-un cod etic prin care se stipulează, între scopurile centrale, şi cel al **slujirii altruiste a societății**.
f) Membrii unei profesii trebuie să aibă **relații colegiale** iar comportamentul fiecărui membru este monitorizat colegial.
g) În cazuri de haos şi catastrofă, membrii unei profesii trebuie să fie **pregătiți să se sacrifice**, inclusiv să îşi rişte viața.

(Adaptare după H. Gortner, 1991, pp. 129-130)

Profesioniştii unui domeniu care îşi exercită rolul în mod **responsabil,** cât mai aproape de aceste cerințe dobândesc un status recunoscut. Aceasta este proba că ei dau dovadă de ceea ce este socotit drept **profesionalism.**

Profesionalismul este socotit o ideologie relevantă pentru cei care lucrează în acelaşi domeniu. El exercită rolul de a coagula credințele comune ale unei profesii, întăreşte identitatea şi creşte stima de sine a membrilor unui grup profesional.

Profesionalismul este caracterizat prin:

a) Expertiză în exercitarea unei profesii **(autoritate epistemică).**
b) Credința în **autonomia** deciziilor profesionale şi a exercitării profesiei.
c) **Identificarea** cu profesia şi cu cei din acelaşi domeniu.
d) **Dedicația** pentru o lungă parte a vieții față de profesia aleasă.
e) Obligația morală de a lucra **în serviciul clientului**, evitând implicarea emoțională excesivă (dar nu şi empatia), arbitrarul şi tratamentul preferențial nejustificat prin politicile domeniului.
f) Credința în capacitatea de **autoreglare** şi menținerea colegială a standardelor profesionale.

(Adaptare după H. Gortner, 1991, p. 130)

3. Relația între profesie şi sfera politică al societății

Nevoia de **control asupra exercitării unei profesii** conduce la solicitarea, pentru guvern, a autorizărilor şi acreditărilor profesionale. La rândul lor, profesioniştii participă la construirea sau influențarea proiectelor de politici publice. Administratorii publici sunt adeseori la rândul lor, profesionişti. dacă lucrează în instituții guvernamentale, ei sunt puşi uneori în situații în care apare un **conflict între loialități şi valori:** ei trebuie simultan să protejeze interesul public, să urmeze scopurile organizației căreia îi aparțin, să urmeze scopurile propriei profesii. Medicii se supun

conflictelor de interese între nevoile pacienților și finanțarea tratamentelor. Jurnaliștii intră uneori în conflict legat de dorința de informare corectă a auditoriului și grupul de interese care finanțează publicația sau postul respectiv.

În termeni sociologici avem de-a face cu un **conflict de roluri**. Profesioniștii sunt educați să gândească în termenii științei lor. De exemplu, un administrator de nivel superior este obișnuit să gândească în termeni de proceduri, resurse și logistică aplicate la cazuri particulare ale **organizației**: cum să fundamenteze decizii, să stabilească priorități, să păstreze stabilitatea organizației, să aibă o relație corectă cu legislația (vezi Gortner, p. 133). Primii sunt orientați spre domeniul propriu în sensul **onestității profesionale**, sunt centrați pe **client** și doar secundar pe organizația în care lucrează.

Organizațiile cer **loialitate** față de angajator și chiar supunere la deciziile acestuia. Profesioniștii sunt educați în loialitate față de cerințele domeniului lor și ale comunității lor profesionale, dar adesea pot să facă parte din instituții în care cele două loialități intră în conflict (vezi Guvernul român care este alcătuit dintr-un număr mare de profesori și dă fonduri reduse învățământului). În aceste condiții apare uneori un refuz al loialității și fenomenul de **insubordonare.**

Valorile democratice ar trebui să fie în centrul oricărui cod etic al celor care lucrează pentru public sau pentru clienți. Insubordonarea este acceptat ca legitim în cazul în care conflictul este derivat din motive de **încălcare a principiilor** de bază ale democrației.

Interesul public poate să devină adeseori o simplă lozincă invocată de complezență față de valorile acceptate. Profesioniștii accentuează uneori excesiv asupra componentei de **obiectivitate și neutralitate politică** și fac acest lucru uneori deplin conștienți că este o simplă legitimare a unei politici. Alteori pur și simplu nu își dau seama politica este o cauză importantă a deciziilor profesionale. Problema centrală a managerilor din diferite comunități este **cum să utilizeze puterea** pe care o au de așa manieră încât să satisfacă: cerințele legale, contribuabilii, clienții, guvernanții

.

4. Etica profesională. Considerații generale

Profesioniștii sunt guvernați în principiu de legi și reglementări specifice. Există multe cazuri în care, pe lângă normele legale, sunt necesare norme etice. În general aceste norme vizează, într-o societate democratică, următoarele tipuri de probleme: **autoritatea profesională, practicile paternaliste, drepturile clienților.**

Unii specialiști neagă existența unei **etici profesionale** ca atare și susțin că nu există decât etici aplicate diferitelor profesii.

Etica profesională este o disciplină reflexivă și critică. Ea se află la intersecția filosofiei moralei cu eticile particulare ale diferitelor categorii de profesii. Problema centrală a introducerii eticii în profesii, deși există deja legi, se datorează faptului că legea acționează de obicei după ce s-a produs încălcarea ei. Practicile etice sunt de graniță și se presupune că ar trebui să acționeze preventiv (vezi Airaksinen, 1998, pp. 671-672).

Etica profesională precizează practicile, drepturile şi datoriile membrilor unui grup profesional, critică şi sancționează malpracticile profesionale.

Tipuri de etici:

a) Etici pentru situații încurcate (*Quandary ethics* în original**).**

Sunt cele care nu se referă la coduri, fiindcă acestea din urmă sunt documente încărcate de o doză mare de idealism (sunt declarații oficiale, adesea de fațadă, sub care se pot ascunde practici foarte diferite). Etica pentru situații încurcate descoperă **arii** mai **dramatice**, **cazuri negative**. Slăbiciunea acestei abordări este aceea că, accentuând pe cazul negativ, poate arunca o umbră generală asupra unei profesii. De exemplu, în politică accentuează pe cinism şi compromitere, în administrație pe corupție, în medicină pe neglijarea pacienților, în educație pe abuz de autoritate şi încredere, ş.a.) Partea bună a concentrării pe cazuri negative rezidă din virtuțile pe care le conferă critica practicilor unui domeniu. Acest demers sprijină corecțiile care trebuie făcute. Rolul eticii este mai degrabă cel de a orienta pozitiv, dar nu orb şi nereflectiv, acțiunea. **Etica pentru situații încurcate** este preferată de mass-media, aceasta căutând mai degrabă senzaționalul şi scandalosul, pe care îl consideră mai gustat de public (vezi Airaksinen, 1998, pp. 673).

b) Abordarea standard

Abordarea standard nu se concentrează pe cazuri dramatice, ci pe trăsăturile unei practici profesionale, trăsături cărora le aplică analize prin intermediul conceptelor de **drepturi şi datorii.** De exemplu, doctorii au datorii mai mari decât alți oameni să îşi ajute semenii, asistenții sociali la fel. Profesorii au mai multe drepturi să evalueze oamenii ca elevi şi studenți şi să le orienteze succesul. Ei au şi dreptul să pedepsească aşa cum, în alt registru, polițiştii au dreptul să uzeze de violență, parlamentarii să stabilească după ce legi trăim.

5. Caracterul contractual al eticii profesionale

Orice profesie este o relație între profesionist şi client. Profesioniştilor li se cere să facă ceea ce este normal şi plătit ca atare de către client (direct sau indirect), adică să-şi facă **datoria,** după cum uneori li se pot cere şi acte **supererogatorii** (dincolo de datorie). Profesioniştii îşi urmăresc propriul succes ca **prestigiu** profesional şi succesul financiar. Orientarea pe succes este una de tip **utilitarist.** profesioniştii consideră că succesul lor se certifică prin maximizarea binelui public.

Uneori termenii contractului sunt excesiv stabiliți de către profesionişti. Acest gen de impunere este una **coercitivă** şi invalidă în calitate de contract, mai ales atunci când profesia este monopolizată de aşa manieră încât toți cei care nu sunt acceptați ca membri de drept ai ei, trec drept **şarlatani** sau **impostori** şi clienții nu au alternative.

Prin urmare, chiar existența **serviciilor alternative**, nemonopolizate de către un grup profesional, este o condiție de posibilitate a intervenției clientului în calitate de **subiect** al contractului.

Există contradicții clasice între perspectiva profesioniştilor şi cea a clienților. Profesioniştii susțin că prestația lor este bună şi îşi merită succesul. Clienții se aşteptă

ca profesioniştii să dea curs şi ideologiei potrivit căreia aceştia sunt în serviciul public (aceasta exclude doar parțial problema celor care lucrează în sistemul privat) şi ca rațiune **altruistă.** Clienții insistă pe o abordare **deontologistă**, pe ideea de datorie, de **obligație profesională.** Profesioniştii nu sunt obligați să presteze servicii supererogatorii, decât din considerente morale, deşi clienții se aşteaptă să o facă din datorie pur profesională (Airaksinen, 1998, pp. 676-677). De exemplu, un pacient crede că a-şi solicita medicul în timpul concediului acestuia, este normal şi medicul ar trebui să renunțe la interesele lui personale ca să ajute pacientul.

6. Relațiile client-profesionist

Problema centrală a relației între client şi profesionist este cea a **alocării responsabilității şi autorității.** La modul ideal, între cei doi se stabileşte un contract. În acest contract, în principiu, alocarea poate să fie de următoarele feluri: a) clientul are mai multă responsabilitate şi autoritate; b) cei doi contractanți sunt aproximativ egali; c) responsabilitatea şi autoritatea principală revin profesionistului (vezi M. Bayles, 1988).

Este greu să considerăm că aceste modele de "contract etic" se pot aplica *tale quale.*

a) Prima presupoziție: **clientul are mai multă autoritate şi responsabilitate** este derivată din ideea că profesionistul este angajat de client, acționează pentru acesta şi sub direcția lui. Prin urmare, **profesionistul este partizanul scopurilor clientului său** (am angajat un avocat, medic, arhitect, profesor, deci acea persoană nu mai poate să fie **neutră şi detaşată,** ci ataşată scopurilor mele în calitate de client).

Există însă **limite ale devotamentului față de client** sau ale devizei**: *Clientul nostru, stăpânul nostru!***

- Profesioniştii au obligația "celei de-a treia persoane", care limitează normativ acțiunea clienților.
- O astfel de abordare se potriveşte mai mult profesiilor în care clientul trebuie apărat (la avocați, de exemplu), dar şi în acest caz profesioniştii trebuie să acționeze în limite legal permise şi moral corecte.
- Profesioniştii nu sunt simplii executanți ai ordinelor clienților, ei au expertiză, au autoritate epistemică, discernământ profesional. Nu sunt "soldați" la ordin.
- Cu anumite excepții (urgențe medicale de exemplu), un profesionist îşi poate refuza clientul.

Pentru ca profesioniştii să fie responsabili, ei trebuie să fie liberi moral (autonomi).

b) A doua supoziție este cea a **egalității şi reciprocității contractuale.**

Contractul cuprinde obligații şi drepturi reciproce, prin urmare, **autoritatea şi responsabilitatea sunt egal împărțite** (acest model este utilizat în abordările liberale ale libertății şi egalității de şanse).

Dar aplicarea unui astfel de model, deşi dezirabilă, este dificilă.

- Între părți există cel mai adesea **inegalitate de negociere**, în sensul diferenței de cunoaştere, de informație.
- Sunt situații în care profesionişti au **mai mult acces la clienți** decât clienții la profesionişti (cazurile de monopol profesional sau chiar şi cazul funcționarilor publici).
- Sunt situații în care clientul are mai multă **putere** decât profesionistul (angajarea unui profesionist depinde de Guvern, de autoritatea locală).
- Există uneori presupunerea că între client şi profesionist se instalează relații de **prietenie şi grijă.** Relația se bazează pe **cooperare, încredere reciprocă, parteneriat.** Totuşi, relația rămâne **asimetrică.** Doar una dintre părți ia grijile celeilalte pe umerii ei (profesionistul). Această grijă este de fapt un serviciu plătit, nu o gratuitate amicală. Cerința prieteniei este prea tare şi adesea distorsionantă. Este suficient ca cele două părți să se **accepte,** nu este nevoie, şi adesea este dăunător, să se implice emoțional (vezi de exemplu cazul psihoterapeuților).

c) A treia supoziție este cea a **responsabilității şi autorității profesionistului** în raport cu ale clientului. Forma tare a acestei supoziții este **paternalismul.**

- Profesionistul acționează pentru bunăstarea clientului, are **autoritatea profesională** ca să cunoască binele acestuia.
- Clientul nu are baze pentru un **consimțământ deplin,** în consecință, poate să fie manipulat din lipsa autodeterminării, clientul nu este suficient de bine informat, nu are experiență şi nu poate decide în cunoştință de cauză (analog relației părinte-copil).
- Consimțământul este dat de obicei *aposteriori*, după ce vezi că îți merge bine (vezi urgențele medicale, orientarea în educație, achitarea taxelor locale).

  Cazurile cele mai flagrante de aplicare a paternalismului sunt cele pentru persoane în imposibilitatea mentală de a lua decizii pentru ele însele.

(adaptare după M. Bayles, 1988, pp. 114-119).

Din punct de vedere etic, **paternalismul încalcă principiul autonomiei persoanei** şi, în consecință, trebuie evitat pe cât posibil. Problema centrală din punct de vedere etic este aceea de a da clientului cât mai multă **libertate de autodeterminare.** Politica, de exemplu, pare să evite paternalismul prin vot. dar cum adesea politicienii au două politici: una de campanie şi alta de guvernare, este necesar ca cetățenii să participe, prin intermediul societății civile, la influențarea politicilor publice.

Şi pentru alte zone de activitate, chiar dacă clientul nu este în putință să decidă, este mandatată o altă persoană (tutore, aparținător legal) să o facă în locul ei.

Paternalismul se poate diminua prin informarea clientului şi prezentarea alternativelor de decizie, a recomandărilor. Acestea sunt condiții pentru menținerea unei

relații de **încredere în profesioniști.**

7. Virtuți și valori profesionale

Etica virtuții, venită din tradiția aristotelică inaugurată de *Etica nicomahică*, a recăpătat un important teren în discuțiile actuale (vezi McIntyre, 1999). Ea încearcă să răspundă, în cazul nostru, la întrebarea: ce fel de profesionist ar trebui să fiu? Care sunt virtuțile necesare unui politician, profesor, funcționar public, ziarist, medic, om de afaceri? Această problemă derivă din faptul că **împlinirea profesională** este cotată ca o componentă importantă a **împlinirii și dezvoltării personale** (*human flourishing* în original). Împlinirea profesională trece drept una din condițiile prin care o persoană poate să devină fericită sau cel puțin utilă, să simtă că are o viață cu sens și să-i crească **stima de sine.** Profesioniștii își urmăresc deopotrivă succesul propriu și **serviciul competent** uneori aceste două valori devin conflictuale.(vezi Airaksinen, 1998, p. 674 *Dacă succesul se poate măsura în bani, în acest caz uneori o bună practicare a profesiei poate să fie în detrimentul succesului*.) Un practician este virtuos în sensul idealului profesional și poate să aibă succes ca practician, dar adesea aceasta înseamnă să câștige prost. El se concentrează pe excelență și pe client și prea puțin pe bani și imagine.

Valori profesionale

T. Airaksinen sintetizează câteva dintre valorile profesionale în modul următor (vezi Airaksinen, 1998, p. 674):

Profesia	***Valoarea***
Jurist	Dreptatea
Medic, asistent	Sănătatea
Educator	Dezvoltarea persoanei
Psiholog	Autonomia
Asistent social	Bunăstarea (asistarea celor în nevoie)
Contabil	Corectitudinea

Aceste valori sunt considerate obiective mai ales fiindcă sunt inevitabile, oamenii nu le resping și se așteaptă ca, recurgând la serviciile unei profesii, să le poată atinge. Sensurile pe care le au aceste valori nu sunt însă fixe. Ele se redefinesc și depind într-o mare măsură de politicile publice care le orientează, ca și de dezvoltarea profesiei respective. Profesioniștii unui domeniu au "putere discursivă", în sensul în care le revine o importantă autoritate epistemică în definirea acestor valori.

Dileme standard în etica profesională intervin mai ales în situații cruciale între starea de fapt a unei societăți în care se exercită o profesie și valorile morale ale acelei profesii.

Cele mai dificile probleme etice survin în cadrul regimurilor totalitare sau autoritare. Legile sunt legi, au o astfel de valoare, dar multe dintre ele nu sunt drepte. Ziariștii și profesorii sunt obligați să manipuleze. Și chiar dacă ei doar socializează în anumite valori, cele ale societății în care trăiesc, la modul ideal fac un deserviciu

democrației şi drepturilor omului. Medicii erau obligați, în regimul totalitar românesc, să cheme procuratura atunci când venea o pacientă cu iminență de avort. Adesea, din acest motiv, femeile rămâneau acasă, făceau septicemii şi mureau. Funcționarii publici erau supuşii statului, într-un proces cu statul, cetățeanul era aproape întotdeauna perdant.

Chiar şi în practica curentă a țărilor cu regimuri democratice există dileme de etică profesională greu de surclasat. Un avocat îşi apără clientul, chiar şi împotriva ideii de dreptate, un profesor socializează elevii chiar şi pe valori nedrepte, dar care sunt încetățenite, psihologii pot să-i facă pe pacienți şi mai dependenți de însăşi prin terapia pe care le-o aplică, deşi rolul lor moral este acela de a ajuta pacienții să revină la autonomie, să poată trăi din nou "pe picioarele lor".

8. Formalizarea etică şi codurile profesionale

Prin **formalizare etică** se înțelege formularea explicită, în scris, a idealurilor, valorilor, principiilor şi normelor unei instituții, organizații, asociații. Înseamnă elaborarea ***codurilor etice***.

Obiectivele unui astfel de cod sunt următoarele:

- Ocupă locul lăsat liber între valorile cadru ale unei comunități şi lege.
- Contribuie la **reputația, încrederea, respectul** pe care beneficiarii unei activități îl au față de instituția care prestează serviciul respectiv. (vezi Mercier, 1999, pp. 10-12).
- Reprezintă un **contract moral** între beneficiari şi organizații, între cei ce fac parte din organizație şi, în acest ultim sens, **menține coeziunea unei organizații, instituții.**
- **Protejează organizația** de comportamente necinstite sau oportuniste şi furnizează un **model de comportament.**
- Promovează o **imagine pozitivă a organizației.**
- Este un mijloc de reglementare a **adeziunii şi devotamentului** colaboratorilor.
- Influențează crearea sentimentului de **unicitate şi apartenență** pentru membrii grupului.
- Este un cadru de referință în **orientarea deciziilor** şi orientarea acțiunii.
- Arată **angajamentul de principiu al conducătorilor**.
- Corelează relațiile pur contractuale cu **încrederea şi responsabilitatea**.
- Creează **climatul etic,** respectiv climatul în care acțiunile sunt percepute ca drepte.

- **Ghidează comportamentul** în caz de dileme etice

(vezi Mercier, 1999, pp. 16-19)

Construcția codurilor etice

Managerul sau managera unei organizații se găsesc la interfața între aceasta şi contextul în care îşi desfăşoară activitatea. Este persoana care poate formula politica etică a organizației. Această politică etică depinde de filosofia personală a managerului, de cariera şi formația sa profesională. Este important ca persoana manager să dorească să creeze un factor de stabilitate organizațională prin stabilitatea unor valori şi principii. de exemplu, IBM a elaborat cele trei principii care ghidează activitatea firmei: *Individul trebuie respectat; Clientului trebuie să i se ofere cel mai bun serviciu; Excelența şi performanța superioară trebuie urmate permanent* (din principiile fundamentale ale IBM, prezentate de Mercier, 1999, p. 23)

Elaborarea codurilor se face de obicei în echipă. Obiectivele organizației sunt stabilite de către conducere. Tot conducerea numeşte de obicei un colectiv de lucru. Acest colectiv pune în comun valorile împărtăşite de membri, informații despre coduri similare cu obiective similare. De obicei **codurile etice sunt difuzate** în mai multe moduri: mese rotunde de sensibilizare, anunțarea codului în preliminariile concursului de angajare, anexarea codului la contractul de muncă şi semnarea unei adeziuni.

Diferiți eticieni au făcut sugestii legate de **felul în care poate să fie scris un bun cod de etică** pentru o anumită profesie. Neil Offen (1979, pp. 274-275) face următoarele sugestii:

1. Formulează **obiective clare** de care suntem siguri că vor fi susținute şi de către ceilalți. Trebuie să te asiguri în mod particular de acceptul conducerii.
2. Stabileşte un **termen realist** pentru dezvoltarea şi introducerea codului.
3. Fii conştient de faptul că aplicarea codului **va costa,** estimează de câți bani este nevoie pe termen scurt şi lung.
4. Fii **deschis spre schimbări** în prevederile codului dacă apar situații noi. Nu lua codul drept dogmă.
5. **Orientează codul către** problemele cu care se confruntă **profesia ta**.
6. Ia în seamă în mod corect **legislația** şi reglementările aplicate profesiei tale.
7. **Consultă-te cu un jurist** pentru partea de acoperire legală a codului.
8. Cere **sfatul experților referitor** la felul în care trebuie promovat codul şi

influențați angajații şi clienții.

9. Nu crea celorlalți **aşteptări nerealiste.**
10. Exprimările utilizate în cod trebuie să fie **simple şi clare**, fără jargon de specialitate.
11. Asumă-ți personal **obiectivitatea şi responsabilitatea**.
12. Alege pe cineva care să **administreze competent şi integru** un astfel de cod.
13. Ai **răbdare**, fii perseverent şi nu îți pierde **simțul umorului**.

Termeni cheie: profesie, profesionalism, etică profesională, loialitate profesională, datorie, prestigiu, obligație profesională, autoritate, responsabilitate, consimțământ, paternalism, virtuți profesionale, valori profesionale, coduri de etică profesională.

Întrebări:

1. **Relevați semnificația conceptelor: profesie, profesionalism, etică profesională, virtuți profesionale.**
2. **Dați exemple din care să reiasă distincțiile între: profesie şi ocupație, profesionism-amatorism.**
3. **Care sunt caracteristicile ideale ale profesiilor şi prin ce se caracterizează profesionalismul?**
4. **Ce rol poate juca etica în exercitarea profesiilor şi în ce constă caracterul contractual al eticii profesionale?**
5. **Analizați pe un exemplu relația client-profesionist, din perspectivă etică.**
6. **Care credeți că sunt virtuțile şi valorile profesiei dumneavoastră?**
7. **Dați exemple de dileme etice din proprie profesie sau ocupație.**
8. **Ce scopuri urmăreşte introducerea unui cod profesional?**
9. **Schițați principiile, valorile şi normele unui cod etic al profesiei pe care o aveți sau urmează să o aveți.**

7. CONCEPTE CENTRALE ÎN ETICA PROFESIONALĂ

Obiectivele temei:

a) **Să cunoaşteţi semnificaţia principiilor centrale ale eticii profesionale: autonomia, binefacerea, paternalismul, drepturile morale.**

b) **Să găsiţi argumente în favoarea autonomiei persoanei şi argumente pentru situaţii de aplicare legitimă a paternalismului.**

c) **Să puteţi configura categoriile cărora ar trebui să li se aplice politici afirmative, prevalându-vă de argumente de tip deontologist şi consecinţialist.**

d) **Să puteţi construi şi comenta exemple de sacrificiu profesional rezonabil şi de devotament profesional.**

Conţinut:

1. **Autonomia**
2. **Binefacerea**
3. **Paternalismul**
4. **Drepturi şi acţiune dreaptă**

1. Autonomia

Autonomia personală este o presupoziţie de bază în privinţa deciziilor de natură etică.

Autonomia semnifică posibilitatea de a alege cursul pe care dorim să îl ia acţiunile noastre, în baza faptului că avem discernământ, ne cunoaştem interesele şi ştim care credem că ne este binele propriu.

Uneori termenul folosit în locul celui de autonomie este cel de autoguvernare. Etimologic înseamnă capacitatea de a fi propriul legiuitor (*nomos:* lege, în greacă). Acceptarea autonomiei trebuie să aibă caracter universal: o recunoaştem tuturor persoanelor, în calitatea lor de scopuri în sine. Intervenţia nepermisă a cuiva în planurile noastre de viaţă ne diminuează ca oameni fiindcă ne lezează autonomia. Din acest motiv, regimurile totalitare sau autoritare, formele de dominaţie de sex (sexismul), de rasă (rasismul), de etnie (şovinismul), creează grupuri de excluşi sau de marginali,

tocmai fiindcă, de obicei, ceea ce nu li se recunoaşte oamenilor care nu deţin puterea normativă (nu sunt subiecţi ai moralei), este discernământul. Binele lor este conceput în afara voinţei lor.

Autonomia presupune anumite grade de **libertate negativă**: "să fim eliberaţi de" anumite constrângeri, şi anumite grade de **libertate pozitivă**: "să fim liberi să" facem anumite lucruri, adică să avem putinţa să exercităm aceste libertăţi. De exemplu, în principiu nimeni nu obligă o persoană să meargă la un loc de muncă anumit în România actuală, dar este posibil ca acel loc să fie singura ofertă viabilă din zona respectivă, iar mutarea în altă zonă, aproape imposibilă.

Autonomia presupune următoarele:

1. **Eliberarea sau libertatea faţă de constrângeri**
   În mod obişnuit suntem constrânşi de nenumăraţi factori, legea fiind cel mai evident, tot aşa cum o altă limită evidentă o reprezintă şi propriile noastre capacităţi intelectuale sau fizice. Condiţia să ne păstrăm autonomia este lipsa intervenţiei nelegitime, a amestecului forţat în propria viaţă. Autonomia nu se poate exercita în comunităţi care nu respectă **liberul arbitru** al fiecărei persoane. În genere, nu se poate exercita în comunităţile în care drepturile omului se opresc la uşa casei, a instituţiei, firmei sau a statului.
2. **Libertatea de a alege**
   Trebuie să avem la dispoziţia noastră un minimum de condiţii pentru alegere şi mai ales pentru a-i da curs. Sărăcia absolută nu ne pune în posibilitatea de a alege, handicapurile, la rândul lor, ne îngustează semnificativ alegerea.
3. **Informaţia şi rezonabilitatea alegerii (alegerea în cunoştinţă de cauză)**
   Primii doi factori sunt de ordin extern (lipsa constrângerilor şi libertatea de a alege), nu depind preponderent de noi (de voinţa noastră). De data aceasta avem de-a face (ca şi în cazurile următoare), cu factori interni. Pentru a alege în cunoştinţă de cauză avem nevoie de un minimum de informaţii. În acelaşi timp, ceea ce dorim trebuie să fie rezonabil. De exemplu, dacă alegem cariera de funcţionar public în România, trebuie să ştim care îi sunt avantajele şi constrângerile şi, să nu ne aşteptăm, de exemplu, la salariul unui funcţionar public german. Pentru ca alegerea să fie deplin rezonabilă (ceea ce este un simplu ideal), există câteva condiţii: identificarea obiectivelor valoroase, capacitatea de a face priorităţi, capacitatea de a găsi mijloacele pentru aceste obiective, capacitatea de adaptare la schimbări în priorităţi, scopuri şi mijloace. Această condiţie a autonomiei poate să fie subminată de lipsa de informaţii, de manipulare, de incapacităţi proprii, de şansele reduse la educaţie pe care le-a avut o persoană, de boală, suferinţă sau chiar de epuizare din cauza suprasolicitării.
4. **Recunoaşterea faptului că orice persoană este moral valoroasă**
   Această condiţie face ca autonomia să capete aspecte etice. Ea reprezintă dimensiunea etică a autonomiei. Recunoaştem celorlalţi oameni aceleaşi drepturi. Prin urmare, trebuie să ne abţinem de la a le leza propria

autonomie şi să promovăm, pe cât ne stă în putință, exercitarea acesteia. Condiția de posibilitate pentru o astfel de atitudine o reprezintă **respectul egal pentru fiecare om ca persoană** (după expresia lui Kant, ***umanitatea din persoana fiecăruia este sfântă***). Astfel ne atingem cel mai înalt grad al propriei umanități: recunoaşterea egalității morale, respectul față de alții, acțiunea de a-i trata şi ca scop în sine.

Principiile în temeiul cărora poate fi restrânsă autonomia sunt, în general, următoarele:

a) **Principiul paternalismului**

În sens lărgit, principiul se aplică atunci când este justificată **restrângerea autodeterminării pentru a preveni ca o persoană să îşi facă rău** (de exemplu, să se sinucidă, să inhaleze substanțe periculoase, să circule periculos, sau chiar să fumeze). Primul sens este negativ: arată ce trebuie o persoană să fie împiedicată să facă.

În sens restrâns (versiunea "tare"), paternalism înseamnă **restrângerea autodeterminării în beneficiul persoanei respective**. Este un principiu pozitiv. Arată ceea ce o persoană trebuie constrânsă să facă. De exemplu, urmarea studiilor obligatorii, purtarea centurii de siguranță, chiar şi plata impozitelor pentru sănătate, educație, apărare ş.a, sunt constrângeri în favoarea persoanei.

Paternalismul este exprimat în activitatea legislativă, în politicile publice. Ambele sunt instrumente care, fie restrâng, fie constrâng o persoană să facă anumite acte.

b) Principiul lezării

Libertatea unei persoane poate să fie restrânsă în cazurile în care ea ar putea să-i lezeze pe alții (să le facă rău). De exemplu, sunt interzise practici profesionale fără licență, în anumite profesii există controale medicale obligatorii: profesori, piloți, polițişti ş.a. Din aceeaşi categorie fac parte şi măsurile împotriva poluării.

c) Principiul ofensei

Un act poate să fie supus restricțiilor dacă aduce ofensă publică (îi face pe alții să se simtă prost, jignește, produce rușine). Câteva exemple ilustrative sunt cele al nudității în public, al pornografiei şi obscenității. Există comportamente socotite ofensatoare fiindcă sunt indecente. Principiul ofensei este foarte controversat. El vine în conflict cu libertatea de exprimare şi obiecția cea mai semnificativă este construită pe baza "argumentului pantei alunecoase": care va putea să fie, în acest spirit, pasul următor în restrângerea libertății? Opiniile religioase? Opiniile politice? Unde ne oprim cu argumentul: "X acțiune trebuie interzisă fiindcă lezează moravurile publice"?

d) Principiul bunăstării generale (binefacerii).

Conform acestuia, fiecare posesor de venituri trebuie să dea o parte din ele pentru "binele public". În acest fel, persoana nu pierde în nici un caz mai mult decât câştigă cei cărora li se redistribuie venituri în cadrul politicilor de asistare a celor aflați în nevoie sau al unor domenii deficitare non-profit (de exemplu arta).

e) Principiul moralismului legal

Restrângerea autodeterminării se bazează pe ideea prevenirii actelor imorale. Legea este văzută ca instrument de întărire a moralității (vezi principalele argumente utilizate în opinia publică românească împotriva dezincriminării homosexualității şi prostituției). Aceeaşi problemă apare şi în cazul avorturilor.

Mulți eticieni socotesc ca morala nu trebuie să "colapseze" în lege fiindcă transformă actele imorale în acte ilegale, în rând cu violul, hoția, crima. Principiul lezării este socotit suficient în cazul "**delictelor fără victime**" (vezi o discuție mai largă a acestor principii în Appelbaum şi Lawton, 1998, pp.31-38).

2. Binefacerea (beneficiența)

Binefacerea este un concept legat preponderent de cel moral de **grijă**. Profesioniştilor li se cere acest lucru. Există aşteptări moral legitime ca medicii să răspundă şi unor apeluri ale pacienților atunci când sunt în afara serviciului, ca un polițist să răspundă la apeluri de urgență în afara orelor de program, ca un manager public sau privat să reacționeze la cerințele ivite în afara obligațiilor sale directe. O astfel de cerință apare explicit pentru medici în *Jurământul lui Hipocrate*. Ideea centrală este cea de a face bine, a acorda grija potrivită şi de a te abține de la a face rău. O cerință minimă este deci cea a **non-maleficienței** (cea de a nu face rău). De exemplu, polițist fiind să nu utilizezi violența excesivă, profesor fiind să nu descurajezi eforturile elevilor care încearcă să se depăşească, soră de caritate fiind, să nu administrezi un tratament nepotrivit, jurnalist fiind, să nu dezinformezi. **Neglijența profesională** este o parte a maleficienței. Binefacerea este o componentă necesară bunăstării oamenilor şi trece dincolo de cerințele autonomiei. Ea face parte din categoria **datoriilor morale imperfecte față de alții,** în sensul precizat de către Kant. Utilitarismul consideră binefacerea altceva decât datoria (obligația morală perfectă). Binefacerea este **meritorie** pentru că este un act **supererogatoriu** (dincolo de datorie), cum ar fi cel făcut de medici pentru pacienții săraci, care nu-şi pot plăti serviciile medicale, sau pregătirea suplimentară gratuită pentru elevii cu probleme speciale în educație.

În majoritatea profesiilor nu se cere doar să-ți faci datoria scrisă în fişa postului, ci să-ți pese de domeniul şi colectivul în care lucrezi, de renumele firmei sau instituției. Astfel de datorii nu pot să fie stipulate legal, ci doar moral. Un **sacrificiu rezonabil** este cerut oricui se angajează în diferite categorii de profesii. Este o condiție a altei valori a eticii profesionale: **devotamentul față de profesie** (vezi Appelbaum şi Lawton, 1998, p. 40).

Dreptatea distributivă este categoria etică prin care putem depăşi problema binefacerii, (caracterul neobligatoriu al asistării celor aflați în nevoie) care este mai degrabă personală, subiectivă şi este invocată mai ales în morala privată. Dreptatea distributivă vizează împărțirea mai **echitabilă** a greutăților (poverilor) şi beneficiilor. În acest proces sunt cuprinse politicile legate de venituri, taxe şi impozite, educație, serviciul public. Scopul este acela ca şi oamenii cu venituri mici sau fără venituri, să beneficieze de acces la educație, servicii medicale, protecția poliției, asistență juridică.

Morala operează cu supoziția egalității între oameni în fața normelor şi valorilor

sale. În acelaşi timp, odată cu **eticile virtuții,** s-a reactualizat în dezbaterea contemporană problema dreptului moral la **împlinire omenească**, a dreptului la autoafirmare şi autodezvoltare. Mulți oameni se află în situații defavorizate. Sunt săraci sau aparțin unei rase nedreptățite istoric, sau fac parte din alte categorii

. Toate aceste categorii sunt supuse **inegalității de şanse** în competiție. Dreptatea distributivă este menită să corecteze moral şi politic, această stare de fapt. O astfel de abordare pare să contrazică un principiu acceptat: cazurile asemănătoare trebuie tratate asemănător. În fața normelor şi standardelor morale suntem egali. Aceste principii nu exclud însă ca în situații în care cazurile sunt diferite, ele să fie tratate în mod diferit în funcție de nevoi, efort, contribuție socială, echitate.

Termenii utilizați în aplicarea egalității de şanse sunt cei de **acțiune afirmativă, discriminare pozitivă** sau **tratament preferențial.** Aceste modalități de corectare a nedreptății sunt aplicate mai ales prin asigurarea unor locuri speciale la concursurile pentru diferite forme de învățământ la care grupurile marginalizate au avut şi au un acces redus la educație, profesii, sau prin locuri de muncă special destinate în profesii greu accesibile celor nedreptățiți istoric prin apartenența la o anumită categorie. În România astfel de politici de corectare a nedreptății au fost aplicate până acum destul de redus, aproape exclusiv în educație şi preponderent pentru rromi.

Tratamentele preferențiale au o justificare de tip **deontologist**: corectarea unei nedreptăți produse în trecut şi una de tip **consecințialist**: şansele egale la educație şi la locul de muncă duc la creşterea numărului de competitori şi la autoafirmarea celor ținuți la niveluri reduse ale accesului în educație şi pe piața forței de muncă.

3. Paternalismul

Termenul paternalism are conotații în genere negative. El se aplică preponderent relațiilor de autoritate şi putere în care supoziția despre majoritatea oamenilor este aceea că ei nu au suficient discernământ, pot să fie mai degrabă obiect decât subiect al moralei (nu participă la crearea şi negocierea principiilor şi normelor, dar trebuie să se supună acestora). Regimul comunist românesc s-a prevalat de acest mod de gândire, restrângând drastic autonomia persoanei şi intervenind dramatic în libertatea de alegere. Partidul era socotit prin excelență "factorul conştient", deci el decidea, prin reprezentanții săi, asupra modului de viață dezirabil sau chiar obligatoriu, asupra a ceea ce era interzis sau permis.

Paternalismul a devenit o țintă importantă de analiză teoretică în lucrarea lui J. St. Mill *Despre libertate* (1859).

Singurul scop în care puterea coercitivă poate să fie exercitată în mod drept asupra unui membru al unei comunități civilizate, împotriva voinței sale, este acela de a preveni lezarea altor oameni (J. St. Mill, *Despre libertate,* Introducere).

Nici perspectiva deontologistă kantiană nu acordă paternalismului o valoare

pozitivă, deoarece intră în conflict cu principiul autonomiei, cu posibilitatea persoanei de a se autoguverna.

Punctul de vedere paternalist susține ideea că există situații în care oamenii au un discernământ mai slab, sunt vulnerabili, lipsiți de putere, nu au mijloace să-şi urmeze scopurile.

Critica individualismului autonomist survine şi din alte perspective contemporane, în special din cele feministe (etica grijii, etici relaționale, etici materne). Se consideră că etica modernă a luat în seamă ca subiecți ai moralei doar adulții sănătoşi şi în putere, omițând faptul că, o bună parte din viață depindem de îngrijirea altora şi de protecția pe care ei ne-o acordă ca să ne dezvoltăm şi să supraviețuim. Din experiențele autorilor teoriilor morale a lipsit interesul pentru un tip de practică: cea a îngrijirii copiilor, bătrânilor, a persoanelor aflate în dificultate. Una dintre cele mai cunoscute abordări de acest tip este **etica grijii**. Ea se distinge de paternalismul tradițional, având ca țintă asistarea altora pentru ca ei să poată deveni autonomi. Etica grijii nu patronalizează, ci ține cont de faptul că oamenii nu sunt "atomi singulari". Ei se află mai degrabă într-o rețea de relații în care, pe lângă autoafirmare ca rezultat al autonomiei, se află şi **concordanța interpersonală** (vezi M. Miroiu, 1996, cap. Etica grijii).

Atunci când vorbim în sens pozitiv despre paternalism, ne referim la ***interferența în libertatea persoanei prin acte justificate referitoare exclusiv la bunăstarea, binele, fericirea, nevoile, interesele sau valorile celei care este supusă coerciției*** (G. Dworkin, 1972, p. 65).

Această parte pozitivă a paternalismului se adresează persoanelor care, în mod obiectiv, nu sunt în situația de a-şi urma planurile proprii de viață, uneori nu pot nici să şi le formuleze (cazul copiilor mici, a persoanelor cu oligofrenie severă, al celor aflați în comă sau cu un handicap care îi face să trăiască o viață vegetativă, a celor senili). Cei foarte tineri (minorii) suportă un paternalism limitat până la vârsta la care li se recunoaşte capacitatea de a consimți şi discernământul în sensul alegerii propriilor planuri de viață, a credințelor şi valorilor, pentru ei înşişi.

Paternalismul ca problemă intervine frecvent în etica profesională. Un sens tolerabil al acestuia se referă la recunoaşterea **autorității profesionale** (a faptului că, diletant fiind, este bine să te laşi "pe mâna profesioniştilor"). Acest lucru este şi riscant. De multe ori acceptarea paternalismului vine din faptul că profesioniştii cu care intrăm în contact nu ne dau nici informații accesibile, ca să putem alege pentru noi înşine (de exemplu, despre propria boală şi alternativele de tratament). Există chiar tentația de a "proteja" pacienții sau clienții de aflarea adevărului pe motiv că acesta le-ar face rău. Astfel de cazuri sunt, indiferent de bunele lor intenții, încălcări ale autonomiei. Paternalismul poate să intervină şi sub forma **autorității normative**. Guvernările adoptă legi despre ale căror proiecte nu a existat o transparență publică (eventual din ceea ce se cheamă: "rațiuni de stat").

4. Drepturi şi acțiune dreaptă

Etica nu este un corp teoretic de tip monolitic. Condiția ei, ca reflecție asupra moralei este **pluralismul opiniilor** despre ceea ce este **obligatoriu, permis, interzis, dezirabil,** despre **drepturi, datorii, excepții, excluderi, îndreptățiri.**

Problema drepturilor intervine în situații profesionale în mod contextual. indiferent de contexte, există însă cadre normative acceptate de tipul *Declarației Universale a Drepturilor Omului*. În contextul respectării lor se elaborează şi norme pentru practicarea profesiilor care cuprind drepturile celor afectați de ele: drepturile pacienților, contribuabililor, clienților, elevilor sau ale celor angajați în profesii (drepturi sindicale, de exemplu). Un drept relevă libertatea de acțiune sau libertatea de a nu fi supus anumitor acte. Drepturile au formă negativă (ceea ce trebuie opriți alții să ne facă) sau pozitivă: ceea ce putem să facem. Există diferite **categorii de drepturi: politice, legale, morale** (cele garantate de principii etice, de exemplu, dreptul la o îngrijire medicală profesională, dreptul la informații asupra propriei persoane, dreptul de a fi corect informat despre probleme publice).

Există câteva condiții pentru ca drepturile formal proclamate să poată să fie exercitate:

1. **Orice drept este corelat cu datoria cuiva de a-i asigura exercitarea.** De exemplu, dreptul la confidențialitate în privința fişei medicale proprii se corelează cu datoria personalului medical de a nu da altora acces la ea. Dreptul la viață privată este corelat cu datoria instituțiilor care-l protejează de a nu permite sau de a pedepsi intervenția altora în privatitatea unei persoane. Cea mai mare controversă legată de un drept este asupra dreptului la muncă, iar motivația respingerii lui vine din faptul că nu există instituții care să asigure exercitarea acestui drept (în statele capitaliste democratice). În comunism dreptul la muncă era un drept fundamental, dar asociat cu obligație de a muncii. De obicei se consideră că drepturile autentice sunt doar cele asigurate de lege. Dar legea nu poate să acopere toate categoriile de necesități şi nici presiunea ca acestea să devină drepturi legale. De aceea multe dintre ele, fie că nu pot să fie acoperite de lege, fie că sunt atât de controversate încât este mai bine să nu figureze în lege, încât este de preferat să rămână drepturi morale, de exemplu: cel de a ți se spune adevărul, cel de a trăi într-un mediu curat şi civilizat, de a duce o viață demnă, de a te autoafirma.
2. **Un drept asigură exercitarea autonomiei unei persoane în urmărirea scopurilor şi intereselor proprii**.
   Intervenția altora în spațiul libertății personale de alegere este interzisă, cu anumite excepții. de exemplu, nu putem stabili noi înşine pe ce criterii putem să fim admişi într-o formă de învățământ sau într-o profesie.
3. **Un drept justifică acțiunea persoanei care îl exercită şi faptul că acesta solicită sprijin în exercitarea lui.**
   Dacă, de exemplu un medic nu face un transplant şi pacientul moare, medicul se poate prevala de faptul că nu i-a fost permis transplantul de către pacient sau familia acestuia. Dacă a fost încălcată confidențialitatea, un client sau un pacient pot să ceară daune celor care i-au violat acest drept. Violarea drepturilor este o problemă

moral importantă. Dar pentru ca ea să nu fie doar obiect de dezbatere, orice instituție ar trebui, în primul rând, să aibă și să facă publice propriile norme etice prin care să se asigure atât protecția beneficiarilor ei, cât și a propriului personal. (vezi Appelbaum și Lawton, 1998, pp. 46-18).

Principiile enunțate mai sus intervin în contextul tuturor eticilor profesionale. Ele constituie repere pentru construcția codurilor diferitelor etici în sensul principiilor, valorilor și normelor care se cer respectate în spiritul coerenței între democrație și etica oricărei profesii exercitate într-un regim democratic.

Termeni cheie: autonomie, libertate pozitivă, libertate negativă, rezonabilitatea alegerii, respect egal pentru persoană, paternalism, principiul lezării, principiul ofensei, binefacerea, moralismul legal, neglijență profesională, sacrificiu rezonabil, devotament profesional, dreptate distributivă, împlinire omenească, inegalitate de șanse, acțiune afirmativă, tratament preferențial, paternalism, etica grijii, autoritate profesională, drepturi.

Întrebări

1. **Ce semnificație au conceptele: autonomie, binefacere, paternalism, drepturi morale?**
2. **Ce presupune autonomia şi care sunt aspectele pozitive ale respectării acestui principiu?**
3. **Cum se justifică paternalismul şi care sunt părțile pozitive şi negative ale aplicării acestui principiu?**
4. **Dați exemplu de maleficiență.**
5. **Dați exemple de dreptate distributivă.**
6. **Care este rolul drepturilor în exercitarea profesiilor în general, a profesiei dumneavoastră în particular?**

8. ETICA ÎN POLITICĂ

Obiectivele temei:

a) **Să cunoaşteţi semnificaţia conceptelor de "mâini murdare", înşelare, moralitate de rol, imparţialitate, părtinire legitimă, minciună pentru binele public, dreptate compensatorie, compromitere.**

b) **Să înţelegeţi relaţiile între morală şi democraţie.**

c) **Să formulaţi argumente pentru şi împotriva asocierii între morală şi politică.**

d) **Să puteţi analiza dileme morale în viaţa politică.**

e) **Să puteţi caracteriza comportamentul oamenilor politici în termenii virtuţilor politice.**

Conţinut:

1. **Argumente pro şi contra moralei în politică**
2. **Imoralitatea în politică: feţe ale "mâinilor murdare"**
3. **Necesitatea moralei în politică**
4. **Virtuţi în politică**

1. Argumente pro şi contra moralei în politică

Aparent, acest subiect, "etica politică" este nepotrivit într-un context referitor la etică profesională. Lipseşte "un sens robust al eticii profesionale" aşa cum îl găsim în alte profesii în care relaţia cu contribuabilul (la funcţionarii publici), cu clientul (în medicină, drept, afaceri), cu auditoriul (în media). (vezi B. Williams, 1978, p. 57).

Cu toate acestea, felul în care evoluează politica influenţează toate sferele vieţii sociale. Politica este la originea actelor celorlalte profesii, cel puţin prin legi, politica de distribuirea banilor publici şi niveluri de impozitare. Dacă politica se practică fără scrupule, este de aşteptat ca alte domenii să fie silite să devină ne-etice; în principal cel

mai afectat domeniu poate să fie administrația publică.

Politica este pentru unii politicieni o ocupație vremelnică. Pentru alții devine o carieră. Ea însăşi poate căpăta caracteristicile unei profesii speciale.

Cetățenia democratică este mijlocul prin care membrii unei comunități morale îşi proiectează normele şi valorile în spațiul public. Spațiul public este locul în care "se pun la cale afacerile colective " (vezi Coaday, 1996).

Într-un regim democratic asocierea dintre morală şi politică este şi dezirabilă şi necesară. Iată câteva rațiuni pentru aceasta:

- Democrația presupune **soluționarea conflictelor pe cale paşnică**, fără violență între grupurile de interese.
- Pentru instituirea şi dezvoltarea unei democrații este necesar ca relațiile între cetățeni şi între aceştia şi instituții să fie **relații de încredere.** Astfel de relații nu se pot instaura şi menține dacă se ajunge la **înşelarea** sistematică a cetățenilor, la **falsitate** cronică sau în probleme cruciale, la **secretomanie** şi **lipsă de transparență.**
- Societatea democratică este pluralistă şi contractuală. Grupurile de interese sunt în competiție paşnică. Ele trebuie să negocieze, să concilieze divergențe, prin urmare, aceste practici nu sunt posibile fără **înțelegere.** (N. Bobbio, 2000, p.84).

Teoreticienii tratează problemele de etică politică sub genericul: **problema mâinilor murdare** (*dirty hands politics*). Termenul este inspirat din titlul piesei lui Jean- Paul Sartre: *Les mains sales*, precum şi din lucrarea lui Machiavelli, *Principele.* Ideea centrală care a condus la o astfel de formulare este aceea că, odată intrată în politică, o persoană nu poate să rămână cu "mâinile curate", ba mai mult, că, uneori, din "**rațiuni de stat**", poate să aibă mâinile pătate cu sânge.

Ruptura între morală şi politică este justificată astfel:

- Comportamentul politic este ghidat de maxima: ***Scopul scuză mijloacele!*** iar scopul major este crearea sau păstrarea statului şi binele public. **Securitatea statului** este socotită, într-o astfel de abordare, binele suprem. Acest comportament nu este justificat însă în **statul de drept**. În cadrul acestuia din urmă, mijloacele care conduc la lezarea drepturilor fundamentale ale omului, nu sunt legitime.
- Teoria **rațiunii de stat** solicită **realism politic,** adică divorțul de morală, fie în raport cu "inamicul intern" (vezi dușmanul de clasă în perioada de instaurare a comunismului), fie în raport cu "inamicul extern" (vezi cazul războaielor). Împotriva acestor inamici, politicienii aflați la putere uzează de orice mijloace, dacă sunt adepții divorțului moralei de politică (morala nu se aplică "dușmanilor"). Între aceste mijloace pot să primeze şantajul, tortura, întemnițarea fără judecată, condamnarea arbitrară, terorismul, segregarea,

uciderea, genocidul.

- Există, potrivit unor opinii, o contradicție fundamentală între **etica principiilor** și **etica consecințelor.** Dacă ținem seama doar de principii, putem ajunge la consecințe absurde legate de faptul că putem sacrifica orice în numele lor, eventual potrivit dictonului: ***Fiat iustitia, pereat mundus!*** (Să se facă dreptate, chiar dacă ar pieri toți oamenii!). Dacă ținem seama doar de consecințe, putem iarăși sacrifica orice categorie de cetățeni sau de interese externe în numele faptului că, pentru grupul pe care îl reprezintă, politica satisface pe deplin interesele acestuia (vezi de exemplu procesele de colonizare, subjugarea altor categorii, interesele corporatiste din simple rațiuni de piață în condițiile globalizării). (Adaptare după N. Bobbio, 2000, pp 80-83)

2. Imoralitatea în politică: fețe ale "mâinilor murdare"

Fața întunecată a politicii este chiar fața ei imorală. Între formele frecvente de **imoralitate politică** se numără:

- utilizarea cetățenilor ca mijloace;
- înşelăciunea;
- încălcarea promisiunilor;
- cinismul (a călca peste cadavre);
- lipsa de compasiune;
- compromiterea;
- demagogia;
- cruzimea;
- manipularea;
- trădarea.

Acest tip de comportamente sunt considerate **vicii politice.**

Problemele etice cele mai frecvente **în viața politică** sunt următoarele:

- Trebuie ca statul să-şi țină promisiunile?
- Trebuie ca guvernul să spună adevărul?
- În ce limite este moral admis compromisul?
- La ce mijloace poate să recurgă guvernarea, fără să lezeze grav drepturile şi valorile de bază ale cetățenilor?

Unul dintre cele mai discutate aspecte ale eticii politice îl reprezintă aşa numita **minciună pentru binele public.** Este solicitat chiar dreptul moral de a minți. Acest tip de comportament trece adeseori drept **altruism politic.** La o analiză mai atentă, astfel de justificare se poate regăsi în **paternalismul politic.**

Scuzele frecvente **pentru minciună** în politică sunt de tipul următor:

a) Există o **criză majoră** în societate. Publicul este ostil, anxios. Electoratul nu vrea să facă sacrificii imediate şi este preponderent emoțional. Prin urmare, în campanie politicienii pot recurge la formula: "spune oamenilor ceea ce vor ei să audă" şi, odată ajunşi la guvernare, ei vor face ceea ce **trebuie**, din rațiuni de stat. Cetățenii îi vor scuza după ce vor percepe ca utile consecințele guvernării. Uneori o astfel de abordare o întâlnim ca justificare pentru reducerea panicii în marele public. Oamenii sunt mai bine manipulați dacă sunt făcuți să fie optimişti. Propaganda are rolul de a-i ține pe oameni pentru a permite maşinii puterii să opereze şi de a-i manipula oamenii să acționeze în vremuri de criză. Dar în anumite condiții, chiar crearea panicii are rol manipulator. De exemplu, cu cât criza economică se adâncea în regimul Ceauşescu, cu atât mai mult se recurgea la contracararea ei printr-o panică şi mai mare (se făceau marşuri ale păcii împotriva pericolului "iminent" al bombei cu neutroni).

   O anumită categorie de minciuni, mai ales cele care ridică moralul, este socotită **minciună nobilă.**

b) **Minciuna este nevinovată.** Din această categorie fac parte aşa numitele **minciuni albe**, cele lipsite de consecințe. Sunt minciuni din politețe şi se practică mai ales în diplomație sau din curtoazie diplomatică. Toastezi în sănătatea unui dictator, omagiezi un politician veros cu o ocazie festivă, acorzi distincții unor oameni care nu le merită, fiindcă aşa este mai "diplomatic". Caracterul "nevinovat" al acestui tip de minciună este discutabil. Mulți politicieni occidentali au fost criticați pentru faptul că au legitimat regimul Ceauşescu prin astfel de gesturi "diplomatice". O vastă categorie de persoane din România şi-a pierdut reputația fiindcă s-a exprimat public omagial la adresa dictaturii.

c) **Minciuna este menită să protejeze secrete.** Există informații care nu pot fi public dezvăluite fiindcă ar aduce prejudicii fără să producă şi consecințe dezirabile. Acelaşi argument este folosit şi în cazul secretelor private, nu doar al celor de stat. Este invocat **dreptul de a ascunde informații.**

   În situațiile anterior invocate, dilema morală este cea între **minciună scuzabilă** şi **înşelăciune.** Cea din urmă nu este moral scuzabilă fiindcă încalcă principiul **consimțământului** tacit sau explicit. Tratează oamenii ca mijloace pentru experiențe sociale la care nu au consimțit, încalcă principiul **abținerii de la promisiuni false**. Dreptul de a ascunde informații nu este tot una cu dreptul de a înşela. Cel din urmă drept nu există (vezi şi S. Bok, 1988, pp. 150-156).

În situații de înşelăciune este încălcat **principiul autonomiei persoanei** cu scuze de tip **paternalist:** electoratul este imatur, cetățeanul simplu (aşa numitul "om de pe stradă"), nu înțelege, este mai bine să fie manipulat ca să-şi păstreze optimismul, pacientul nu se pricepe şi nu trebuie întrebat, cititorul este naiv.

Marele risc al înşelăciunii şi al paternalismului cronic îl reprezintă **prăbuşirea încrederii în autoritatea democrației.** Guvernările duplicitare produc **alienare prin**

înşelăciune.

O problemă centrală a politicii, atât sub aspect legal, cât şi sub aspect moral este cea a **corupției**. Se spune că **puterea corupe, iar puterea absolută corupe absolut.** Din punct de vedere moral corupția are aceleaşi efecte ca şi înşelăciunea: lezează, sau, dacă este endemică, prăbuşeşte încrederea în guvernare. În acelaşi registru poate să conteze o practică politică frecventă şi necesară, de astă dată: **compromisul.**

> **Compromisul** este un târg (politic, în cazul de față), din care unii agenți văd avantaj obținut prin cooperare reciprocă, temporară, pentru obiective limitate, politici sau interese limitate în scopul de a asigura atingerea altora, pe termen lung şi de importanță mai mare. Nu este nimic imoral în compromis ca atare, ci în unele implicații ale sale. Ceea ce trece granița de la compromisul moral acceptat la compromisul inacceptabil este **compromiterea**: abandonarea marilor scopuri, a intereselor majore, ceea ce lezează major integritatea politicianului sau partidului: sacrificarea principiilor fundamentale (nucleul tare al principiilor). Compromiterea conduce spre responsabilitate negativă şi **izolare morală.**

3. Necesitatea moralei în politică

Motivația frecvenței actelor imorale este de obicei aceea că politică implică **acțiune necesară**, nu neapărat **acțiune bună**.

Problema "mâinilor murdare" nu este specifică doar politicii, ci mai general, condiției umane (vezi Coaday, 1996).

Ideea divorțului între etică şi politică nu este caracteristică doar realismului politic de tip machiavelic, ci o susțin şi anarhiştii actuali şi de aceea doresc sfârşitul statului. Statul, susțin aceştia, este incompatibil cu valorile politicii

Ca să îți atingi scopurile în politică recurgi la minciună, cruzime, crimă (Machiavelli). Promotorii necesității sau fatalității imoralității în viața politică nu fac de obicei distincția între etică şi morală, între morala publică şi cea privată şi adesea iau drept reper strict morală religioasă (în tradiție euro-americană, pe cea creştină). În statele fundamentaliste există o suprapunere aproape perfectă între religie, morală şi politică. Etica devine o imposibilitate fiindcă ea reprezintă o abordare rațional-convențională şi este conştientizată ca având acord comunitar, fiind produsă de oameni şi nu revelată profeților.

Să ne închipuim că ar funcționa la nivel politic norma: *Să nu râvneşti la bunul aproapelui tău!* Aplicarea ei ar însemna sfârşitul impozitării şi taxării. Dacă cineva îți ia banii, acest act este considerat jaf, dacă statul ia impozit şi mai mult, dacă o face pentru ca să îndrepte nedreptatea socială, avem de-a face cu un act moral justificat, sau, cum expresiv o numea Th. Nagel (trad rom. 1998) cu o "hoție justificată".

Moralitatea politică are însă standarde specifice, relativ diferite de cea privată. Noțiunea centrală este cea de **moralitate de rol.**

Este uşor să îți mânjeşti mâinile în politică şi adesea este drept să o faci

(Michael Walzer, 1973). Uneori este necesar să manipulezi, minți, trădezi iar aceste comportamente sunt mai frecvente decât în viața privată, însă fiindcă în democrații politicienii sunt reprezentanți ai cetățenilor şi a grupurilor lor de interese, ei trebuie să aibă acoperire morală pentru actele lor.

Dar viața publică este pluralistă. Politicile pe care le aprobăm trec drept morale, iar cele pe care le dezaprobăm trec drept imorale.

În politică alegerea este a altuia, în morală alegerea este proprie (politic, puterea de alegere este deasupra indivizilor).

Se pot formula câteva **rațiuni pentru existența unei morale în politică**:

- Actele aparținând politicilor publice schimbă viețile multor oameni, prin urmare, **responsabilitatea pentru consecințe** este semnificativ mai ridicată decât pentru actele din viața personală sau chiar din viața profesională.
- Domeniul public deține "monopolul violenței", în sensul utilizării ei ca **violență legitimă**. Pentru Poliție, de exemplu "să nu loveşti" sau uneori chiar "să nu ucizi", devin norme inaplicabile sau dacă sunt aplicate, consecințele pot să fie mult mai imorale.
- În democrație guvernanților li se cere să protejeze interesele celor pe care îi reprezintă, indiferent dacă aceştia sunt membri partidului propriu sau cetățeni neafiliați sau afiliați altor partide, prin urmare, politicienii trebuie să aibă o componentă de **etică a grijii.** (vezi şi St. Hampshire, 1978, p. 49-52)

Politica e dominată de problema **imparțialității morale şi a neutralității.** De exemplu, **nepotismul** are un prost prestigiu, ca şi tratamentului **preferențial pe criterii personale**. În viața privată nimeni nu te judecă rău că îți părtineşti familia sau prietenii. Guvernanții intră sub o altă normă*: **Să nu profiți de putere în scopuri personale!*** Dar existența unei astfel de norme nu ne asigură că tratamentul preferențial nu se aplică pe alte criterii, de exemplu, grupurilor financiare de interese care îi sprijină pe politicieni în campanii. Imparțialitatea nu este totdeauna convingătoare. sau necesară. Politicienii sunt **legitim părtinitori** față de națiune, susținători, propriul partid sau propria facțiune, iar în cazul mişcărilor de eliberare şi față de propriul grup etnic, față de propria rasă, de propriul sex (vezi mişcările pentru drepturi civile, cele pentru egalitate politică şi cele pentru egalitate de şanse).

Un rol major al politicii este acela de a aplica strategii ale dreptății, chiar de a contura sensurile contextuale ale dreptății. La modul general, dreptatea este tratată ca **dreptate procedurală şi dreptatea retributivă.** Legea este egală pentru toți, fiecare persoană primeşte ceea ce merită. Numai că acest fel de dreptate are partea ei de orbire. Dacă "oamenilor legii" li se cere să o aplice, pur şi simplu, politicienilor aflați la putere li se cere altceva: să vadă dincolo de egalitatea în fața normelor şi situațiile particulare, grupurile defavorizate, nedreptatea, chiar "imoralitatea" legilor oarbe. În legătură cu acestea, politicienii trebuie să stabilească victimele nedreptății şi strategiile de compensare: **dreptatea compensatorie.** Ea este expresia practică a **regretului moral în politică.** Astfel de abordări sunt frecvente în raport cu grupurile rasiale, etnice. În

România cele mai semnificative abordări politice de acest tip s-au referit în ultimii ani la compensarea victimelor regimului comunist, la **dreptatea reparatorie şi cea restitutivă.** În cazul **dreptății reparatorii** s-a ținut cont de majoritatea populației şi au fost adoptate măsuri reparatorii de tipul: vânzarea apartamentelor către chiriaşi, restituirea "părților sociale", Legea 18 de restituire a micii **proprietăți** agricole. Argumentul moral al dreptății reparatorii a fost acela potrivit căruia majoritatea populației a fost **victimă a comunismului** şi merită compensații**. Dreptatea restitutivă,** parte a dreptății compensatorii, a vizat o categorie mai restrânse de victime: foştii proprietari de case, terenuri, păduri, marii proprietari funciari din perioada interbelică (pentru o analiză de detaliu vezi A. Miroiu, *Filosofia fără haine de gală,* 1998 şi M. Miroiu, *Societatea retro,* 1999)

4. Virtuți în politică

Aristotel a fost inițiatorul tradiției eticii virtuților şi al discuției teoretice despre "virtuți civice", cum le numea el. Etica este practică şi trebuie să aibă valoare acțională, prin urmare, ea nu poate să rămână la o mulțime de precepte care transcend persoana. Ne interesează la fel de mult şi cine practică aceste percepte. Ce fel de persoană trebuie să fie, fiindcă între caracter şi acțiune există o legătură cauzală. Pentru ca un om să facă acte drepte trebuie să fie un om drept, să aibă virtutea corectitudinii. Virtuțile se dezvoltă prin reciprocitate şi conduc la **concordie** ca formă reciprocă de recunoaştere şi confirmare. Cea mai semnificativă virtute a conducătorilor politici este **înțelepciunea practică** (vezi Aristotel, *Etica Nicomahică,* 223-224).

Atunci când ne întrebăm ce fel de oameni am vrea să fie politicienii încercăm să răspundem configurând sensurile **virtuților necesare în politică**. Ne vom referi cu precădere la virtuțile rolului de politician sau politiciană şi nu la virtuțile specifice vieții private ale politicienilor (vezi de exemplu "afacerea Sexgate" în care președintele Clinton a fost iertat de publicul american în numele rezultatelor administrației sale). Deşi ar fi de dorit ca rolurile morale să fie în armonie, nu este obligatoriu ca aceasta să se întâmple. Mai mult, sunt situații în care politicienii sunt iertați pentru greşelile lor din rolurile publice deținute în trecut, dacă sunt percepuți ca eficienți în prezent (vezi de exemplu acceptarea unor foşti membri ai nomenclaturii comuniste şi ai poliției politice ca lideri ai tranziției sper capitalism democratic în țările est-europene). Aceasta se întâmplă în virtutea abordării unei perspective **utilitarist-consecințialiste** asupra moralei în politică. Există însă şi perspective **deontologiste** potrivit cărora greşelile flagrante din viața privată, precum şi cele din viața politică anterioară "noului contract", nu trebuiesc iertate. Aceste greşeli trebuiesc sancționate prin lege. Avem de-a face, în acest context, cu o perspectivă **moral-legalistă.** În România o astfel de abordare a căpătat notorietate în forma disputelor etico-politice referitoare la ceea ce s-a numit "punctul 8 al Proclamației de la Timişoara".

Raționamentul moral-legaliştilor era de tipul următor:

1. Oricine are o responsabilitate crucială în inițierea şi menținerea comunismului în România nu trebuie să aibă dreptul, pentru cel puțin două legislaturi, de a candida la

funcţii publice.
2. Membri nomenclaturii şi ai Securității comuniste au o responsabilitate crucială în inițierea şi menținerea comunismului în România.
3. Deci, cei vizați de premisa 2. nu trebuie să aibă dreptul să candideze timp de două legislaturi la funcții publice.

Virtutea vizată în această discuție este cea a **responsabilității**. Politicienilor le revine cel mai înalt nivel de responsabilitate publică tocmai prin faptul că ei dețin informații şi putere publică în cel mai înalt grad. Un astfel de exercițiu al responsabilității nu este, în cazul politicienilor aflați la guvernare, un act **supererogatoriu**, ci chiar o datorie. **Responsabilitatea este o virtute obligatorie.**

Politicienilor le revine o **responsabilitate retrospectivă**, pentru faptele lor anterioare. Dar, atâta vreme cât nu părăsesc scena politicii, le revine şi o **responsabilitate proiectivă,** aceea de a promite şi a-ți asuma responsabilitatea să dai curs promisiunilor politice (vezi Agnes Heller, 1988, pp. 67-82). În cazurile anterior discutate, responsabilitatea retrospectivă a fost tratată ca una morală, fără consecințe legale, în favoarea încrederii în responsabilitatea proiectivă. Aderența la aceste abordări este relevată mai ales prin analiza tendințelor de vot.

Max Weber (în lucrarea *Politica-o vocație şi o profesie)* critică ceea ce el numeşte *etica scopurilor ultime*. În acest fel de etică agentul vrea să fie pur şi el colapsează în privința consecințelor. În aceste situații, agentul moral argumentează că oamenii sunt rău-intenționați sau aşa a vrut Dumnezeu. Max Weber, de exemplu, preferă **etica responsabilității** fiindcă aceasta accentuează asupra consecințelor, este relativistă, e un **realism instrumental**. Problema centrală a politicii e justificarea mijloacelor: faci un rău actual pentru un bine de viitor. Din acest motiv, din punctul lui de vedere, virtuțile politicienilor sunt: **simțul proporțiilor, realismul, concentrare interioară, calmul (să nu-ți pierzi capul).**

Michael Slote utilizează termenul de **stomac moral** (moral stomach), respectiv calitatea de a îți păstra apartenența politică chiar dacă ai o aversiune morală în a-ți urma cauza: *să-ți ții angajamentele politice şi când eşti în conflict moral cu ele* (M. Slote,1983 pp 98-99). Nu admirăm, susține el, doar angajarea publică a politicianului, ci şi stomacul lui moral.

Simone Weil consideră că moralitatea acțiunii în sfera publică depinde de **onestitatea intelectuală** Rolul acestei virtuți este aceea de a te apăra de automistificare. Dacă avem onestitate intelectuală ştim ce şi cine suntem, care ne sunt limitele şi posibilitățile. **Umilința morală** este un bun antidot al formei exagerate a orgoliului: trufia. Ea constituie o condiție a integrării morale, în acordul cu standardele comunității. (S. Weil, 1952 p. 195). Cele două virtuți: onestitatea şi umilința sunt necesare oricărei persoane politice democratice, capabile să înțeleagă faptul că este ea însăşi cetățeană alături de alți cetățeni, în rând cu ei, dând seama de interesele lor publice. Estompează tentația politicienilor de a se simți supra-cetățeni, eventual chiar stăpâni ai destinelor celorlalți.

Între compromisurile şi dilemele morale ale altor zone şi cele ale politicii nu sunt diferențe de natură şi nici mai puține dileme morale sau mai puține situații de tipul "mâinilor murdare". Întreaga condiție umană este marcată de astfel de probleme, nu doar politica. Atunci când ne referim la "machiavelism" ca divorț morală-politică, nu vizăm divorțul în sine, ci o practicare a politicii fără **remuşcări** pentru răul pe care îl producem altora, fără să ne gândim la oameni ca scopuri în sine, ci doar ca la simple instrumente pentru rațiuni mai înalte decât ei sau pentru satisfacerea voinței arbitrare a unui grup de interese sau a unui politician care are prea multă putere.

Termeni cheie: "mâini murdare", încredere publică, înşelare, realism politic, imoralitate politică, vicii politice, moralitate de rol, imparțialitate, neutralitate, părtinire legitimă, minciuna pentru binele public, paternalism politic, compromitere, dreptate compensatorie, dreptate reparatorie, dreptate restitutivă, responsabilitate retrospectivă, responsabilitate proiectivă, etica responsabilității, "stomac moral", onestitate intelectuală, umilință morală.

Întrebări:

1. **Relevați semnificația următoarelor concepte: "mâini murdare", înşelare, moralitate de rol, imparțialitate, părtinire legitimă, minciună pentru "binele public", dreptate compensatorie, compromis, compromitere.**
2. **Care sunt argumentele separării moralei de politică?**
3. **Care sunt argumentele pentru necesitatea moralei în politică?**
4. **Analizați un caz de minciună şi înşelăciune în politica românească, arătând ce justificări a avut şi dacă acestea sunt legitime din perspectivă consecințialistă.**
5. **Care sunt principalele vicii şi virtuți în politică?**
6. **Dați un exemplu de compromis şi compromitere în viața politică românească, arătând de ce compromisul a dus la compromitere.**
7. **Analizați un caz de părtinire legitimă în politică.**
8. **Care sunt principalele tipuri de dreptate?**
9. **Dați exemple de: acțiune politică responsabilă, "stomac moral", umilință morală.**

9. ETICA ÎN ADMINISTRAȚIA PUBLICĂ

Obiectivele temei:

a) **Să înțelegeți importanța şi particularitățile eticii în administrația publică.**
b) **Să comparați niveluri de responsabilitate.**
c) **Să cunoaşteți relațiile între etică, lege şi democrație.**
d) **Să puteți analiza dilemele etice ale funcționarilor publici.**
e) **Să puteți trata nuanțat conceptul de bine public.**

Conținut:

1. **Importanța problemei**
2. **Managerii şi funcționarii publici: aspecte etice**
3. **Controverse în privința aplicării eticii în administrația publică**
4. **Importanța eticii în administrația publică**
5. **Administrație, etică şi democrație**
6. **Etica şi legea**
7. **Supunere şi insubordonare**
8. **Sugestii etice pentru managerii din administrația publică**

1. Importanța problemei

În România etica în administrația publică are o importanță aparte față de alte state cu administrații democratice consolidate. Procesul de aşezare legislativă a administrație publice româneşti a fost el însuşi greu. Legea Funcționarului public intrând în vigoare de un timp foarte scurt, cerințele ei devin practici instituționale curente într-un timp destul de lung. A ignora dezvoltarea pe coordonate etice a administrației publice, sub pretextul că este de ajuns aplicarea legii este tot una cu a ignora faptul că administratorii publici sunt persoane, nu simpli executanți, că ei au propriile valori, vin din medii diferite iar dorința lor de afirmare ca profesioniști ai administrației nu se reduce la conformism, datorie pe sarcină, salariu, sancțiune,

premiere, ci că identitatea profesională devine o componentă a identității personale. Împlinirea profesională este o parte a împlinirii omeneşti şi o condiție a stimei de sine.

Zona etică a administrației publice este cu atât mai sensibilă cu cât scopul vizat este menținerea încrederii publice în funcționarea instituțiilor, încredere fără de care democrația este doar spectacol politic.

România nu este un caz de excepție, dar este un caz de creştere a scepticismului şi a cinismului legat de serviciile publice. Există un nivel mare de neîncredere în executiv şi în faptul că adesea se substitue legislativului. Legislativul este adesea perceput ca fiind mai degrabă un consumator de resurse decât un prestator de servicii publice. Din cauza acestei frecvente percepții, aşteptările cetățenilor ca politicienii şi funcționarii publici să aibă un anumit grad de exemplaritate morală este chiar mai mare decât în privința altor categorii, cu alt statut social.

Administratorii publici se află constant în fața unor decizii cu implicații etice şi sunt adesea obligați să opteze între aspirații personale şi responsabilități instituționale.

Interesul public face necesar un cadru moral în care administratorii să poată opta. Acest cadru moral este circumscris unor valori de tipul: **demnitate personală, libertate, respect pentru ordine şi lege**. Ei au datoria să abordeze rațional propriul rol în sensul eficienței (să obțină cel mai bun rezultat cu cel mai scăzut cost). Din acest motiv abordarea lor trebuie să fie, pe lângă cea deontologistă (legată mai ales de statutul lor de implementatori de legi) şi una utilitaristă: acțiunea unui administrator public este moral corectă dacă produce cea mai mare utilitate pentru cel mai mare număr de oameni.

2. Managerii şi funcționari publici: aspecte etice

Cine sunt managerii publici? Potrivit lui Harold F. Gortner, **manager public este:** ***Oricine produce politici publice sau se îngrijeşte de implementarea politicilor publice. Cei care utilizează resurse publice care au impact asupra indivizilor sau grupurilor dintr-o societate. oricine joacă un rol de lider într-o birocrație*** (Gortner, *Ethics for Public Managers*, p.12)

Este important să facem distincția între **lideri şi manageri** (deşi etica despre care vorbim vizează ambele categorii).

Liderii	***Managerii***
proiectează scopurile; afirmă valorile organizației; motivează personalul; slujesc drept simbol al organizației (sunt oamenii de imagine); reprezintă grupul; evaluează indivizii şi grupul	dețin funcții de conducere; conturează modalități practice de atingerea scopurilor; caută şi distribuie utilizarea resurselor; urmăresc procesele organizaționale; fac studii pentru diferitele probleme care trebuie soluționate.

(După J. Gortner, 1986)

Funcționarii de nivel mediu şi mic au un rol foarte important în administrație, inclusiv din perspectivă etică şi politică. Rațiunile pentru care au acest rol sunt, în principal, următoarele:

- Controlează informația care ajunge la legislativ şi la manageri şi consiliază ambele categorii (controlul asupra informației este o formă esențială a puterii);
- Fac lobby pentru diferite grupuri de interese;
- Orice program de guvernare, indiferent de nivelul căruia i se adresează, trebuie implementat şi aceasta depinde de administrația publică;
- Conformismul, în sensul supunerii la norme, primează asupra convingerilor personale şi este criteriu de menținere şi promovare în administrație (vezi subcapitolul: "Supunere şi insubordonare");
- Tendințele spre conservatorism duc la un anumit imobilism în situații nestandard şi, în aceste condiții, mediul reacționează prin lupta anti-birocrație, în direcția adaptării la cerințe şi interese noi, legitime din punct de vedere public. (McKinney şi Howard, op. cit.).

Un manager public trebuie să țină cont, în ultimă instanță, de următoarele **aspecte cu valențe etice**.

1. **Interesul public general:** soluțiile date de această categorie afectează viața oamenilor; sunt formulate în numele interesului public; aplicarea lor antrenează resurse publice.
2. **Scopurile politice** pentru care lucrează: administrația publică implementează politici publice.
3. O **înțelegere a actorilor** implicați.
4. **Dinamica organizațiilor** în care lucrează.
5. **Personalitatea** celor cu care interacționează.

Primele **imperative** cu care se confruntă administratorii publici sunt următoarele:

- să satisfacă standardele de performanță profesională, comportamentală şi etică;
- să adere la ceea ce le impun guvernul, politicile publice, publicul însuşi;
- să împace cerințele legii cu situațiile reale din viața zilnică;
- să împace morala privată cu cerințele codului profesional.

Administratorii publici au două priorități care uneori pot să fie contradictorii: publicul şi propria instituție. Ei lucrează sub presiune iar presiunea cea mai frecventă o reprezintă cea dată de politicile de impozitare.

Administratorii publici au **rol dual.** Sunt şi angajați ai publicului şi cetățeni. În calitate de angajați ai publicului ei nu au dreptul să facă **politici partizane.** Partizanatul politic duce la neglijarea obligației legale de a servi publicul. În calitate de cetățeni ei

participă la procesul politic. Dacă se izolează de politică îşi neglijează îndatoririle de cetățeni (vezi ASPA, 1982).

Caracteristicile personale ale funcționarilor publici contează în mod semnificativ, tocmai din cauza particularității muncii lor.

- Ei se află într-o aşa numită "zonă gri" în care nu poți să fii nici total **altruist** (orientat exclusiv pe interesul public), nici **egoist**, orientat doar spre interese proprii. Funcționarii publici lucrează în comunități în care au rude, prieteni, şefi, persoane de care sunt legați prin interese proprii. Lor li se cere să se orienteze neutru şi detaşat spre "public". Prin urmare, ei nu pot să fie eroi luptători pentru "sfânta cauză".
- Funcționarii publici trăiesc într-un climat politic în schimbare, prin urmare, **etica** lor este una **situațională.** În consecință, ataşamentul rigid față de un anumit set de valori este disfuncțional.
- Urmarea strictă a procedurilor are paradoxurile ei. Procedurile slujesc ordinii, stabilității, egalității de tratament şi eficienței. uneori însă "**habotnicia procedurală**" creează efecte nedrepte (vezi S. Bailey, 1965, pp.283-298).

Virtuțile morale implicate în deciziile luate de funcționarii publici sunt:

- **Optimismul**, legat de însuşi conceptul de "**bine public**" înțeles ca scop al actelor acestei categorii de profesionişti.
- **Curajul** constă în capacitatea de a acționa drept, chiar dacă presiunile politice şi cererea de favoruri din partea partidelor, organizațiilor, politicienilor sau chiar a celor apropiați sunt uneori copleşitoare.
- **Corectitudinea** este asociată cu datoria supunerii față de lege.
- **Empatia** (capacitatea de a te pune în situația celor care depind de deciziile tale).

Aceste virtuți cultivate şi afirmate drept comportamente profesionale conduc spre o valoare de mare importanță în menținerea încrederii în funcționarii publici: **buna reputație.**

După York Willbern (1984), **nivelurile de moralitate ale funcționarilor publici** sunt următoarele:

1. **Onestitate şi conformare la lege**
2. **Confruntarea cu conflicte de interese**
3. **Orientarea pe sarcini şi corectitudinea procedurală**
4. **Etica responsabilității democratice**
5. **Orientarea pe etica politicilor publice**
6. **Etica compromisului şi integrării sociale.**

Aspectele 3-6 au o relevanță mai mare în contextul acestei discuții.

3. Orientarea pe sarcini şi corectitudinea procedurală este importantă în principal din cauza tendinței guvernanților de a face ceea ce le este convenabil, de a accentua pe propria lor autoritate, uneori de a eluda legea, de a se folosi arogant de

putere, din cauza tendinței spre secretomanie şi lipsă de transparență.

4. Etica responsabilității democratice. Funcționarii publici sunt, dincolo de jocul politic, purtătorii "voinței poporului" şi au datoria să mențină controlul democratic. Uneori ei pot decide chiar contra opiniei publice, datorită calității lor de profesioniști. Prin urmare, ei trebuie să țină în balanță: legea, politicile publice, voința populară şi corectitudinea profesională.

5. Etica pentru politici publice. Soluțiile de implementare a politicilor publice sunt în atribuția funcționarilor publici. Ei trebuie să stabilească cele mai potrivite proceduri care afectează pozitiv cel mai mare număr de oameni.

6. Etica compromisului şi integrării sociale. În mod absolutist moralitatea înseamnă aderarea la un principiu, fără nici un fel de compromisuri. O astfel de abordare duce la intransigență ca pericol, lipsă de conciliere, uneori chiar la radicalisme pe care le putem socoti "fascism normativ" (principiul trebuie respectat, chiar dacă piere toată lumea: "Fiat justitia, pereat mundus!"). În acest sens este ilustrativă ideea formulată de către T. Smith:

> ***Lumea este plină de sfinți, fiecare dintre ei ştiind calea unică spre mântuire. Rolul politicianului (şi al funcționarului public, n.n. MM) este cel al păcătosului care stă la cotitură să oprească un sfânt să taie beregata altui sfânt. Acesta este poate cel mai înalt nivel etic la care poate să ajungă cineva care lucrează pentru sectorul public.*** (vezi Smith, cit. în Gortner, 1991, pp. 41-42).

Datoria morală a funcționarilor publici este cea de dezvoltare a **integrității profesionale**.

În sprijinul acesteia vin următoarele **valori**:

1. **Egalitatea:** se referă la tratamentul identic al clienților, la aceiaşi calitate a serviciilor, indiferent cine este clientul, prin urmare la un **tratament corect comun.**
2. **Echitatea:** sunt situații în care egalitatea nu conduce spre echitate din cauza existenței categoriilor discriminate. În cazul lor, un tratament egal trebuie combinat cu un **tratament preferențial** compensatoriu.
3. **Loialitatea:** este o valoare de bază în relația cu Constituția, Guvernul, legile, superiorii, subordonații, colegii.
4. **Responsabilitatea:** responsabilitatea primă este cea față de public. Dacă această ordine de responsabilitate este neglijată şi accentul cade pe subordonare față de superiorii ierarhici, poate să apară **delictul de supunere** ("nu am făcut decât să mă supun ordinelor!") (vezi ASPA, 1982)

3. Controverse în privința aplicării eticii în administrația publică

Este destul de răspândită opinia potrivit căreia etica nu este adecvată pentru

administrația publică fiindcă aceasta nu este decât o **birocrație apolitică** iar funcționarii publici sunt, sau ar trebui să fie, angajați pe merit şi nu aleşi în urma unui scrutin politic. Chestiunile de ordin etic sunt în sfera politică. Administrația se ocupă de problemele tehnice ale guvernării, prin urmare, valori de tipul binelui sau dreptății deciziilor, nu intră în cerințe pentru funcționarii publici. Ei răspund în fața superiorilor ierarhici şi a legii, sunt supuşi controalelor şi sunt judecați pe alte criterii decât cele ale profesionismului.

Obiecția principală care poate fi adusă acestui argument îşi are fundamentul în faptul că, în raport cu administrația publică, **cetățenii dețin autoritatea ultimă** fiindcă administrația este în slujba lor, nu a instituțiilor în sine, nici a politicienilor. Deşi valoarea etică cea mai comună în aprecierea funcționarilor publici este **corectitudinea,** administrația nu se adresează doar relației cetățean-lege, ci şi politicilor publice, acestea fiind orientate spre alte valori centrale: **echitatea, egalitatea de şanse, dreptatea**.

Standardele etice sunt stabilite şi susținute de către societatea civilă: biserici, organizații neguvernamentale, partide politice, sindicate, cu accent deosebit pe **asociațiile profesionale** şi cele pentru apărarea drepturilor cetățenilor. (vezi Gortner 1991, p. 19-23)

Dilemele etice intervin, pentru aceste categorii, în momentul în care se confruntă mai multe valori (apare conflictul de valori). **Valoarea reprezintă ceea ce considerăm bun, dezirabil, drept, obligatoriu, virtuos, frumos, adevărat, sfânt.**

Conflictul de valori, chiar dacă poate cuprinde mai multe persoane este trăit ca un conflict personal. În situații de dileme etice ceilalți ne pot sfătui, dar fiecare dintre noi hotărăşte şi trăieşte apoi cu consecințele acelei hotărâri.

Rolul preponderent al unei etici în pentru administratorii publici vine din faptul că, **în condițiile în care o birocrație încetează să-şi împlinească rolul într-o manieră etică, adică într-o manieră percepută de oameni ca dreaptă, corectă şi echitabilă, atunci beneficiarii serviciilor ei devin neîncrezători şi frustrați în privința guvernării şi chiar a sistemului politic**. **Se pierde încrederea publică**.

Problema este cu atât mai acută în societățile care îşi schimbă sistemul politic (societățile în tranziție, cum este cazul celei românești) şi au încă instituții vulnerabile ca autoritate publică. Din acest motiv mediul academic are datoria să se aplece asupra eticii în administrația publică, ne lăsând funcționarii publici în stare de **amoralitate, insensibilitate şi dezinteres** față de cetățeni şi valorile lor, după cum etica trebuie să le fie un ghid pentru situații moral dilematice. Aceste situații pot uneori să fie dramatice, tragice, critice.

> **Alegerile dramatice** sunt cele făcute în condițiile în care resursele sunt sărace (de exemplu banii nu sunt suficienți nici pentru ajutor social, nici pentru crearea locurilor de muncă. A alege o strategie înseamnă diminuarea celeilalte sau chiar dispariție ei.
>
> **Alegerile tragice** se produc atunci când distribuirea resurselor (a bugetelor) este o problemă de viață sau moarte (de exemplu, finanțarea sănătății pentru cei fără asigurări sociale)
>
> **Alegerile critice** se produc în situații în care grupurile de interese

implicate sunt numeroase şi mult prea diferite ca cerințe. De exemplu, problema şomajului (dacă acesta nu este endemic şi criza economică nu se prelungeşte prea mult), este o problemă care afectează grupuri diferite de interese: şomerii, contribuabilii, patronii, sindicatele ş.a. Şomajul nu este o problemă de viață şi moarte, ci de calitate a vieții. O problemă etică de primă importanță este cea a încrederii şi respectului de sine a persoanei şomere. În confruntarea grupurilor de interese există învingători şi perdanți. Administratorii publici dau socoteală socială, politică şi economică pentru soluțiile pe care le găsesc unor astfel de probleme. Prin urmare, orice birocrație trebuie să manifeste o anumită doză de **sensibilitate etică**

4. Importanța eticii în administrația publică

Funcționarii publici au nevoie de etica din următoarele motive:

a) Deciziile administrative sunt luate de către **persoane în poziție de încredere publică.**
b) Funcționarii publici îşi exercită profesia în instituții care, în principiu sunt fondate pe valori ca: **autoritate, raționalitate şi eficiență pentru viața cetățenilor.**
c) Instituțiile publice există într-**un mediu politic care are politici, valori şi scopuri conflictuale.**
d) Funcționarii publici sunt cei care caută **strategii şi mijloace de transfer în practică a politicilor publice.**
e) Într-un mediu politic democratic, funcționarii publici sunt cei care trebuie să practice şi mențină valori de tipul: **libertate individuală, egalitatea, dreptatea, participarea, responsabilitatea pentru exercitarea drepturilor constituționale, corectitudinea, descentralizarea, respect pentru demnitatea persoanei.**
(adaptare după H. Gortner, 1991, p. 15)

5. Administrație, etică şi democrație

Funcționarii publici sunt ei înşişi cetățeni. Ei reflectă valorile societății în care trăiesc şi sunt socializați să răspundă "voinței deliberative", adică **respectului față de lege**, **participării angajate, toleranței, respectului pentru alții, responsabilității** în urmărirea interesului public. O abordare democratică a rolului de funcționar public presupune **încurajarea libertății de exprimare,** a traducerii politicilor în fapte, furnizarea informațiilor de bună calitate, promovarea dialogului, analizei, interpretării (McKinney şi Howard, 1998, p.6).

Administrația publică este menită să țină în echilibru interesul colectiv cu cel politic, promovat de legislativ şi executiv. Rolul ei a fost şi este acela de a crea **cadrele instituționale civilizate ale vieții cetățenilor**. Pe de o parte, aceasta înseamnă soluții

economice şi responsabile pentru problemele cetăţenilor, pe de altă parte, înseamnă să atragă potenţialul cetăţenesc de resurse (vezi de exemplu importanţa colaborării între administraţia publică şi organizaţiile neguvernamentale în sensul utilizării resurselor şi împărţirii serviciilor pe criteriul eficienţei).

Filosofia unei administraţii democratice este orientată spre strategii de tipul "ce este mai bun sau mai bine pentru public". O astfel de filosofie trebuie să ghideze deciziile. În consecinţă, etica unei astfel de filosofii trebuie să promoveze cea mai mare integritate, cea mai mare libertate, egalitate şi încredere publică.

În administraţiile democratice consolidate există educaţie pentru virtuţi specifice. De exemplu, în cea americană modelul este: "fermitate, curaj, răbdare, hărnicie, trai frugal, tărie în situaţii critice, devotament faţă de comunitate", fiindcă administratorii publici au rol strategic în implementarea deciziilor şi prin acest rol ei afectează libertatea şi bunăstarea cetăţenilor. (McKinney si Howard, 1998, p.13).

Dacă oamenii politici au în principal angajamente pe termen mai scurt (de obicei pe durata uni mandat), administraţia publică preia aspectul **dezvoltării durabile** a societăţii (proiectele pe termen lung). Între politicile particulare ale partidelor aflate succesiv la putere trebuie să existe o coerenţă, iar această coerenţă este vegheată de către administraţia publică.

6. Etica şi legea

Un stat de drept este cel în care oamenii sunt guvernaţi de legi, nu de voinţa arbitrară a altor oameni. Legile reprezintă, într-o democraţie, voinţa publică. Administraţia este construită ca să asigure drepturile şi responsabilităţile legale.

În ciuda aparenţei că funcţionarii publici doar administrează aplicarea legilor, ei participă în procesul de legiferare şi aplicare a legilor în mai multe etape:

a) Etapa de proiectare a legilor

- Sunt implicaţi în alcătuirea proiectelor de legi, hotărâri, ordonanţe, trebuind nu doar să arate ce nu este permis legal (faţa negativă a legii) ci şi ceea ce este dezirabil, permis (faţa pozitivă a legii).
- Sprijină depăşirea conflictelor de interese prin participare la negocieri de proiecte de legi.
- Legea vizează o realitate care aparţine viitorului iar acesta este nesigur. Este posibil ca viitorul să conţină mişcări sociale pentru drepturi civile pe care legiuitorul nu le-a prevăzut.

b) Etapa de aplicare a legilor în viaţa cotidiană

- Funcţionarii publici se comportă ca manageri într-o birocraţie iar rolul legii este să arate limitele acestei acţiuni.
- Legea protejează funcţionarii publici împotriva arbitrarului partidelor şi grupurilor de presiune.
- Legea devine scop în sine când alţii o ignoră sau o eludează.
- Legea este o problemă în situaţiile în care aplicarea ei are consecinţe rele,

nedrepte (vezi Gortner, op. cit.).

7. Supunerea şi insubordonarea

Funcționarii publici nu se supun numai legii, ci şi ordinelor superiorilor (autorității politice şi propriei ierarhii interne). Uneori legile însele pot să fie nedrepte. Alteori ordinele ierarhice vin în conflict cu legea iar presiunea conformării poate să fie foarte intensă. O astfel de supunere transformă funcționarul public în **copărtaş moral** la deciziile care se iau. Presiunile pot viza acțiuni anti-etice iar **loialitatea** în astfel de situații este prost plasată fiindcă implică o percepție falsificată a binelui public. Supunerea oarbă la lege sau la ordine poate să devină **delict de supunere.** Astfel de cazuri sunt frecvente în regimurile autoritare, dar nu sunt de loc excluse în cele democratice în condițiile coexistenței legitime a conflictelor de interese între diferite grupuri.

O astfel de problemă apare acut şi în condițiile globalizării în care marile corporații mondiale presează spre propriile lor interese. În astfel de situație problema controlului democratic (politic şi etic) devine extrem de acută, iar funcționarii publici pot să se afle într-o altă dilemă legată de supunerea la interesele politico-economice ale corporațiilor şi la cele ale firmelor şi cetățenilor din propria comunitate.

În cazurile în care funcționarii publici consideră că o politică sau o presiune guvernamentală aduce prejudicii publicului (încalcă legi, reguli, violează drepturi de bază, este un management falimentar al resurselor, deturnează bani publici, este abuz de autoritate, este periculos pentru siguranța sau pentru sănătatea publicului), funcționarii publici trebuie să "fluiere în biserică", să tragă semnale de alarmă. În acest caz avem de-a face cu un conflict între **responsabilitatea față de public şi loialitatea față de guvernare,** între **dezvăluire şi confidențialitate.** Din acest motiv, în codurile etice pentru funcționarii publici se insistă asupra protejării acestora când dezvăluie astfel de situații. Atenția trebuie acordată, spun partizanii acestei idei, nu mesagerului, ci mesajului. (vezi ASPA, 1982)

8. **Sugestii etice pentru managerii din administrația publică**

Pentru un comportament cât mai apropiat de exigențele etice, managerii din administrația publică trebuie să țină cont de următoarele:

- Selectează oameni bine motivați, de **bună credință** şi pregătiți pentru rolul de funcționar public.
- Concentrează-te pe **rezultate ca scop,** nu pe structuri birocratice ca scop.
- Încearcă să găseşti un **echilibru corect între cerințele legii, ale guvernării şi interesul public**.
- Promovează **interesul luminat**, adică acela interes care, chiar dacă nu e dorit conjunctural în mod explicit de către public, poate să se dovedească benefic în practică în calitate de interes public.
- Pregăteşte-te să **împaci supunerea la autoritate cu integritatea personală**, gândeşte-te inclusiv la posibile **situații legitime de nesupunere**.
- Ține seama de **considerente legate de etică la examene şi la promovări**.
- **Stimulează subordonații să-şi pună probleme etice** despre munca lor.
- Reafirmă constant **respectul față de lege.**
- Tratează subordonații potrivit principiului **respectului reciproc**, nu cu superioritate ierarhică arogantă sau cu atitudine de stăpân sau de patron.
- **Nu schimba scopurile de la o zi la alta**, ci construieşte-le unul din altul şi urmează-le unul după altul.
- Fă din **normele guvernării democratice** propriile norme morale.
- Învață să **reziști presiunilor care contravin interesului public, Constituției, drepturilor fundamentale ale omului,** indiferent din partea cui vin.
- Nu uita că rolul principal pe care îl ai implică **răspunderea permanentă**.
- Fii atent la felul în care guvernarea afectează viața cetățenilor şi caută **să facilitezi participarea cetățenilor la guvernare**.
- **Evaluează continuu** ce s-a făcut şi ce mai este de făcut, în termeni de bine-rău, drept-nedrept, corect-incorect în sensul orientării pe consecințele actelor de administrație asupra binelui cetățenilor, contribuabililor.
- Cultivă-ți calitățile analitice şi de cercetare.
- **Ajută cetățenii să fie pro-activi** în privința agendei guvernamentale, sprijinind forme de democrație participativă.
- **Promovează practicile bune** în toate zonele profesionale pe care le poți influența
- **Încurajează educația spre exercițiu civic** efectiv în privința serviciului public, din partea funcționarilor publici.

(Preluate şi adaptate după McKinney şi Howard, 1998, pp 14-15).

Termeni cheie: demnitate personală, libertate, respect pentru ordine şi lege, lideri,

manageri, interes public general, imperative, etici situaționale, virtuțile funcționarilor publici, niveluri de moralitate, corectitudine procedurală, responsabilitate democratică, compromis şi integritate, tratament corect, echitate, tratament preferențial, loialitate, delict de supunere, alegeri dramatice, alegeri tragice, alegeri critice, bine public, dezvoltare durabilă, responsabilitate față de public, loialitate față de guvernare.

Întrebări

1. **Arătați comparativ care este rolul liderilor, managerilor şi funcționarilor publici.**
2. **Argumentați pro şi contra introducerii eticii în administrația publică.**
3. **Analizați, pe baza unui exemplu, felul în care se câştigă sau se pierde încrederea publică.**
4. **Ce relații există între etică, lege şi democrație?**
5. **Care sunt principiile etice care ar trebui să ghideze comportamentul managerilor publici?**
6. **Analizați un exemplu de dilemă etică în administrația publică.**
7. **Relevați un caz în care nesupunerea funcționarilor publici este legitimă.**
8. **Ce diferențe etice credeți că sunt între "administrația de stat" şi "administrația publică"?**

10. ETICA AFACERILOR

Obiectivele temei:

a) **Să cunoaşteţi semnificaţia conceptelor etice aplicabile lumii afacerilor.**

b) **Să înţelegeţi scepticismul legat de aplicarea eticii în afaceri, precum şi caracterul dezirabil al unei astfel de etici.**

c) **Să puteţi comenta, din perspectiva eticilor moderne, mediul afacerilor.**

d) **Să înţelegeţi aspectele pozitive şi negative ale globalizării afacerilor şi acţiunea corporaţiilor.**

e) **Să puteţi aplica analiza etică la un caz particular al afacerilor din mediul românesc.**

Conţinut:

1. **Mituri şi prejudecăţi despre lumea afacerilor**
2. **Necesitatea eticii în afaceri**
3. **Niveluri de aplicare ale eticii în afaceri**
4. **Problemele etice ale globalizării afacerilor**

1. Mituri şi prejudecăţi despre lumea afacerilor

Mediul afacerilor se dezvoltă în societăţile urbanizate şi specializate. O economie rurală şi manufacturieră nu este propice unei astfel de dezvoltări.

Adepţii fervenţi ai pieţei libere care se autoreglează şi asupra căreia intervenţia exterioară trebuie să fie cât mai redusă trebuie totuşi să ţină seama de o evidenţă. Chiar dacă firmele sunt libere să-şi maximizeze profitul, întregul lor succes depinde de cererea consumatorului, mai pe larg, de pretenţiile consumatorului şi de puterea lui de cumpărare. Pretenţiile consumatorului (în genere, ale beneficiarilor) au şi componente etice de care firmele de afaceri trebuie să ţină cont, dacă vor să reziste.

Conceptele centrale cu care operează etica afacerilor sunt destul de obişnuite: **datorie**, **utilitate**. Afacerile sunt un mediu care este perceput ca mai puţin nobil, eventual un mediu fără **scrupule** fiindcă este legat de profit. Viciile clasice, cum ar fi **lăcomia sau avariţia,** trec drept motivaţii cum nu se poate mai frecvente pentru intrarea

în lume afacerilor.

Aceasta nu înseamnă că nu a existat o tendință permanentă ca afacerile să fie guvernate de valori şi norme morale, oricât ar părea de paradoxal, având în vedere tipul de motivații pomenite mai sus.

În afara "viciilor" de care sunt ghidați oamenii de afaceri, argumentele tipice împotriva asocierii morală-afaceri, sunt în principal, următoarele **mituri despre lumea afacerilor** (vezi Solomon R., 1996)**:**

a) Mitul profitului şi limitele sale

Prejudecata cea mai importantă este aceea potrivit căreia cei care intră în această ocupație urmăresc doar **goana după îmbogățire** prin profit. Cele mai semnificative astfel de critici au venit din partea stângii marxiste. Profitul este socotit un furt din munca celor care îl produc.

Oamenii de afaceri invocă mai rar valorile celorlalte ocupații. Politicienii se socotesc purtătorii **binelui public**, funcționarii publici se socotesc apărătorii **interesului public,** medicii se consideră în slujba **sănătății pacienților**, avocații se socotesc **apărători ai dreptății**, polițiştii ai **ordinii publice**, profesorii ai **cunoaşterii, adevărului** şi educației. La modul ideal, toți au dreptate. La modul real, în practica fiecărei profesii intervin motivații neortodoxe, neconforme cu valorile proclamate. Toți lucrează şi pentru salariu, cei mai mulți îşi urmăresc puterea, influența, prestigiul şi succesul financiar, caută să profite de pe urma avantajelor profesiei sau ocupației. Nu există o puritate motivațională în nici unul dintre cazuri (vezi şi Solomon, 1993, p. 356).

În ultimă instanță, acționarii şi managerii continuă să spună că urmăresc prin excelență profitul şi insistă mai puțin pe faptul că oferă bunuri şi servicii pentru clienți, că angajează forță de muncă, faptul că adesea profitul este redistribuit şi reinvestit, că recompensează angajații, managerii şi pe unii investitori. Managerii firmelor şi companiilor afirmă o **valoare mijloc**, respectiv profitul. La o analiză mai atentă, avem de-a face şi cu alte valori care pot să fie scopuri: **statutul de învingător, succesul, utilitatea, afirmarea**. O altă motivație utilizată de către manageri este formulată în termeni de **datorie** şi **obligație**. atât față de acționari, cât şi față de clienți.

Problema profitului a rămas esențial legată de deținătorii de acțiuni (stockholders). Ei trec drept *încarnarea inumanului* ***homo economicus*** (Solomon, 1993, p. 357). Este însă greu de presupus că proprietarii de acțiuni sunt pur şi simplu oameni lacomi de profit. Ei intră într-o relație de datorie față de firmă, sunt mândri de felul în care merge, au o anumită **responsabilitate civică** şi un tip de **devotament** față de propria investiție şi față de semnificația ei pentru comunitate.

Dincolo de motivațiile egoiste, excesiv puse pe seama lumii afacerilor, ea vehiculează cu valori de tipul: **încurajarea, răsplătirea muncii şi investiției bune**, **un serviciu social mai bun adus comunității.**

b) Darwinismul şi limitele sale

Din exterior lumea afacerilor pare o junglă, este lumea lui "care pe care", o lume în care "câinii se mănâncă între ei". Ca şi în politică, se vorbeşte despre oamenii de

afaceri că sunt **veroşi**, sunt **lipsiți de scrupule**, calcă peste cadavre. În acelaşi timp, afacerile nu sunt posibile fără **cooperare**, **grijă** reciproc împărtăşită, **încredere reciprocă**, adeseori fără **parteneriat** şi **fair-play.** Aceste valori care ghidează comportamente se aplică între firme, între aceste, clienți şi acționari, între manageri şi acționari.

Competiția este vitală în funcționarea oricărei economii capitaliste. Dar această competiție nu trebuie să aibă în mod necesar aspecte de junglă, să aibă forma unui război pentru profit, să fie **nemiloasă** (vezi Solomon, 1996).

c) Atomismul individualist

O sursă clasică a neputinței asocierii între etică şi afaceri o reprezintă, ceea ce se cheamă **atomismul individualist.** Originea acestei idei se află în teoriile contractualiste clasice. Societatea însăşi şi cu atât mai mult economia, erau văzute ca fiind generate de contracte între indivizi izolați, "atomi singulari". Într-o astfel de perspectivă aplicată lumii actuale este ignorată dimensiunea comunității. În firme sunt implicate adesea familii, grupuri de acționari, corporații inclusiv multi-naționale. Înseamnă valorii împărtăşite şi cultură comună. În etapa actuală, procesul dominant este cel de globalizare. El implică un amestec de culturi organizaționale, transferuri de valori. Izolarea nu mai este posibilă. Atomismul individualist este un model teoretic depăşit.

2. Necesitatea eticii în afaceri

Interesul pentru o oarecare morală în lumea afacerilor este vechi. Ceea ce ştim, din perspectivă istorică, este că acest interes a început în cea mai avansată societate comercială de acum cinci mii de ani, în Sumer. Grecia antică manifesta deopotrivă interes pentru teoria economică şi pentru valorile şi normele morale implicate în schimburile economice. Aristotel făcea distincția între ***oikonomos*** (gospodărire privată, în scopuri familiare) şi ***chrematistike***(schimburi economice a căror scop este profitul) (*Politica***,** 8-11). Prima practică avea o încărcătură etică, cea de-a doua avea o singură dimensiune: cea a profitului. Este o ocupație **pur egoistă.** Schimburile comerciale, activitatea cămătărească au avut mereu aceeaşi grilă de interpretare: ocupații lipsite de dimensiune morală, cu utilitate pur economică. Imaginea acestei separații a durat până în secolul al XVIII-lea. Cicero vorbea totuşi despre **corectitudine în tranzacții** ca dimensiune morală a afacerilor.

Oamenii de afaceri ai trecutului erau in genere stigmatizați ca **lipsiți de respectabilitate,** cu îndeletniciri **neonorabile**. Justificarea creştină a unei astfel de percepții era dată de relatarea din Noul Testament asupra alungării negustorilor din Templu, precum şi de reluarea acestei idei în scrierile teologice. Să nu uităm că, în acea vreme unica morală admisă în lumea europeană era cea creştină. Nu exista o morală a vieții publice, desprinsă de conotații religioase. Câteva breşe în această perspectivă le-au reprezentat breslele şi ghildele medievale care aveau propriile lor coduri morale. Calvin şi puritanii britanici încep să readucă în discuție faptul de a fi întreprinzător ca virtute iar Adam Smith în *Avuția națiunilor* (1776) "canonizează" noua credință.: în

versiune populară: "**lăcomia e bună**" Au loc transformări în credinţele filosofice, începe să-şi facă loc şi legitimarea intereselor ca morale. Acest proces coincide cu urbanizarea. Tehnologia, privatizarea, industrializarea, dezvoltarea nevoilor şi a consumului, conduc societatea într-o direcţie în care apare şi nevoia reglementării etice a afacerilor. În societăţile rurale, dominate de economia "naturală închisă" sau de economia de autoconsum, acest fenomen nu are decât şanse infime să se propage. În multe sate româneşti actuale domină economia de auto-consum. Este predictibil faptul că o astfel de comunitate va dezvolta valori **patriarhale** în locul celor **contractuale.**

Până foarte recent (acum mai puţin de 20 de ani), acest subiect a fost circumscris unor discuţii negative despre scandalurile şi dezastrele aduse mai ales de lumea corporaţiilor, despre iresponsabilitate iar recent ele au fost reluate în diferite forme în contextul globalizării şi existenţei corporaţiilor mondiale. Locul comun al acestor abordări legate de amoralismul afacerilor este dat mereu de "numitorul comun al afacerilor: banul".(Solomon, 1993, pp.354-355). Întrebarea care rămâne deschisă este: e sau nu o contradicţie în termeni că "lăcomia este bună"?

În mare, teoreticienii de orientare **liberală** au insistat pe ideea că **succesul este o virtute**, sărăcia este un viciu şi că bogăţia devine sursă de *noblesse oblige* (este generatoare de obligaţii morale, pe când sărăcia este generatoare de probleme morale). **Socialiştii** au dezvoltat discursul opus despre **amoralismul** lumii afacerilor. Recent discuţiile teoretice s-au mai echilibrat şi au ajuns la nivelul construcţiei idealurilor morale în afaceri, cu accente, inclusiv pe dreptate socială şi grijă faţă de consumator.

În ultimele două decenii, lumea afacerilor a devenit un subiect academic important şi interesant. Au apărut studiile superioare în specialitate (şcolile de business), s-a încetăţenit şi legitimat ideea că, cel puţin aspectele manageriale ale afacerilor sunt profesionale. Se studiază inclusiv din perspectivă etică, relaţiile între acţionari (sau proprietarii), sindicate, manageri, clienţi, mediul afacerilor, comunitatea locală în care acestea se desfăşoară. Etica afacerilor devine tot mai pregnant o componentă a eticii profesionale

3) Niveluri de aplicare ale eticii în afaceri

În afaceri pot să fie detectate câteva niveluri de aplicare a eticii (vezi Solomon, 1996 pp. 360-3619):

a) Nivelul micro este cel care se stabileşte între **indivizi** în baza principiului corectitudinii schimbului. Acest nivel este mai aproape de etica tradiţională şi cuprinde: **obligaţii, promisiuni, intenţii, consecinţe, drepturi individuale**. Toate acestea se află sub principiile **schimbului cinstit, câştigului cinstit, tratamentului corect** (***Fii onest când faci un târg!)***. Unui astfel de nivel i se aplică ceea ce Aristotel numea **dreptate comutativă**, cea practicată între egali. O firmă care vinde maşini, trebuie să-şi prevină cumpărătorii dacă ele au defecte de frână sau o firmă care vinde anticoncepţionale trebuie să prevină clienţii că acestea produc dereglări hormonale. Clientul trebuie considerat raţional, autonom şi trebuie informat ca să poată cumpăra serviciul sau produsul în cunoştinţă de cauză.

b) **Nivelul macro** se referă la reguli **instituționale** sau sociale ale comerțului, ale lumii afacerilor. Conceptele centrale cu care se operează pentru acest nivel sunt: **dreptate, legitimitate, natura societății**. Problemele puse în contextul nivelului macro sunt de tipul următor: Care e scopul pieței libere? Este proprietatea privată un drept prioritar? Este drept sistemul de reglementare al pieței? Este meritul luat în seamă? Ce rol trebuie să aibă statul în afaceri? Care este natura lumii afacerilor? Sunt drepte şi echitabile politicile de impozitare aplicate firmelor? Multe din aceste probleme sunt de natură filosofică, preponderent etică.

c) **Nivelul molar**: pentru unitatea de bază a comerțului actual: **corporația.**

Discuțiile etice se referă preponderent la rolul corporației în societate şi al indivizilor în corporație, la responsabilitatea socială şi internațională a corporațiilor.

Milton Friedman (laureat al Premiului Nobel pentru Economie) este unul dintre apărătorii fervenți ai pieței libere, inclusiv de constrângeri etice care depăşesc regulile proprii ale afacerilor şi mai ales scopul esențial: profitul. (vezi Friedman, 1970). El acuză intelectualii de socialism şi de faptul că vor să-i transforme pe oamenii de afaceri în "marionete lipsite de libertate". Orice implicare în caritate, în proiecte sociale care nu duc la creşterea profitului reprezintă un furt din buzunarul acționarilor, căci managerii corporațiilor nu trebuie şi nici nu au competențe să facă politici publice. Portretul oferit de Friedman este unidimensional şi vine dintr-o veche separație: "afacerile sunt afaceri şi morala e morală". Aceste sfere nu pot să fie amestecate.

Nu aceiaşi poziție o împărtăşeşte un alt mare teoretician, Peter Drucker, în lucrarea sa *Management,* 1979. Argumentul competenței, susține Drucker, este corect doar dacă corporațiile îşi propun proiecte de inginerie socială, dacă au competențe privind. discriminări la angajare, promovările, poluarea. În activitatea unei corporații cei care iau parte la desfăşurarea unei afaceri nu sunt doar **acționarii** ("stockholders"). Există o categorie mai largă de **participanți** ("stakeholders") față de care primii (acționarii) sunt doar subclasă. **Participanții** (stakeholders) sunt toți cei afectați de activitatea unei companii. Aici sunt incluşi: angajații, consumatorii şi furnizorii, comunitatea înconjurătoare, mai pe larg, societatea. Toți aceşti participanți au aşteptări legitime şi **drepturi legitime**:

O corporație este menită să satisfacă publicul oferindu-i produse şi servicii dorite şi **dezirabile**. Ea nu îl satisface dacă promovează discriminarea, poluează aerul, apa, secătuieşte resursele, distruge frumusețea mediului.

Minimele reguli etice pe care trebuie să le urmeze o corporație (o firmă) sunt următoarele:

a) **În privința clienților (cumpărătorilor)**

Produsele trebuie să fie de **calitate,** sigure, să aibă instrucțiuni de folosire, **avertismente** asupra efectelor nedorite ale pericolelor posibile pentru consumator.

Supoziția generală. pe care se bazează comerțul este cea a **consumatorului adult, dotat cu discernământ,** inteligent, capabil să-şi dea seama de riscuri, este **responsabil** (ceea ce, de exemplu, nu se potriveşte copiilor când este vorba despre

jucării cu un grad de pericol, de ţigări, băuturi, filme excesiv de violente sau obscene). În cazul **producătorului** există presupoziția că este **matur, inteligent, responsabil, bine intenționat**. Acestea sunt în general cazuri ideale, adesea arătând totuşi comportamente reale frecvente. Ce se întâmplă însă în cazul în care consumatorul este iresponsabil iar producătorul este dubios, necalificat, veros? Piața singură nu poate să reglementeze astfel de situații. Ea creează cerere iar reclama, la rândul ei, influențează şi cererea şi alegerea. Uneori ceea ce se oferă pe piață nu doar că nu satisface o nevoie (de menținere, de autodezvoltare, de autoafirmare), dar, mai mult, poate să lezeze cele mai semnificative datorii față de sine ale consumatorului şi datorii față de alții ale producătorului. De exemplu, utilizarea excesivă a imaginilor de femei în reclame la obiecte de uz casnic le circumscrie acestora o imagine de eterne servitoare ale familiei iar utilizarea excesivă a imaginii femeilor ca trup întăreşte imaginea că femeile sunt obiect sexual. Reclama promovează utilizarea femeilor ca obiecte şi a sexului ca mijloc de manipulare. Ea poate întări prejudecățile rasiale. Reclama uzează de minciuni, iluzii pozitive (vei cuceri lumea dacă foloseşti parfumul X), de seducție, kitsch (Solomon, p. 362). Este sistematic violat principiul adevărului (al veridicității). În numele unui astfel de principiu ar trebui permisă doar prezentarea informațiilor despre calitate şi utilizare. Producătorii mizează pe faptul că un consumator mediu poate să nu le înțeleagă, dar că astfel are şi el responsabilitate pentru alegere. Responsabilitatea, pentru a fi etică, trebuie să fie reciprocă.

b) **În privința angajaților**

Angajații sunt tratați adesea ca o **marfă-forță de muncă,** deşi sunt ființe umane, **scopuri în sine.** Cele mai dezumanizante tratamente se aplică mai ales în zonele în care există o singură ofertă de lucru, în care există un monopol total asupra locurilor de muncă.

Pentru a aşeza relațiile între angajat şi firmă pe temeiuri etice se introduc următoarele categorii de principii şi norme:

- S-au introdus: **drepturile angajaților** şi reglementări în privința **loialității față de companie**. Tratarea angajaților ca pe o piesă pur înlocuibilă, respectiv un simplu mijloc, conduce la faptul că şi ei tratează compania ca pe o stație de tranziție, o simplă sursă de salariu şi beneficii.
- **Loialitatea față de companie** se conturează prin obligațiile reciproce: companie-angajat, prin atribuire de roluri şi responsabilități. Unele dintre acestea sunt contractuale şi legale, dar ele nu ajung decât pentru îndeplinirea sarcinilor şi nu au o componentă etică: ***O slujbă nu e nici odată doar o slujbă*** (Norman Bowie, 1982). Există mereu o **dimensiune morală**: **mândria** față de propriile produse, **spiritul de echipă**, **grija față de bunăstarea companiei**, **atașamentul față de colegi**. Afacerile nu sunt scop în sine.

Există uneori **conflicte de valori între valorile companiei şi cele personale**. În acest caz, unii angajați trag semnale de alarmă, îşi critică public propria companie. Cel sau ca care fluieră în biserică ("the whistle-blower"): nu e pur **alarmist** ci şi cel care arată că **nu poate tolera imoralitatea, trădarea încrederii publicului** şi vrea să

sprijine depăşirea unor astfel de impasuri. Categoria de angajaţi despre care discutăm nu are o viaţă liniştită, riscă foarte mult (în primul rând îşi riscă slujba), sunt percepuţi de către companie ca trădători, indezirabili iar succesele ei sunt ocazionale (vezi şi nesupunerea funcţionarilor publici). De aceea, fără acoperire în coduri etice ale afacerilor, ei pot avea cel mult prestigiu de Don Quijote. Introducerea eticii afacerilor le-a făcut un serviciu în sensul în care i-a eliminat din percepţia greşită că acest tip de angajaţi nu sunt loiali companiei. Ei trăiesc în mod responsabil conflictul între moralitatea şi bunăstarea societăţii, pe de-o parte şi afaceri, pe de altă parte.

4) Probleme etice ale globalizării afacerilor

Una dintre cele mai evidente forme ale globalizării o reprezintă existenţa corporaţiilor internaţionale. Ele au un **rol dual** din punct de vedere etic: pe de-o parte se extind în state în care guvernele şi clienţii sunt mai puţin pregătiţi în protecţia drepturilor consumatorilor, a celor salariale şi în probleme de mediu. Aceasta facilitează pe termen scurt, strategii de creştere a profitului, fără prea multă grijă faţă de angajaţi, consumatori, cetăţeni şi mediu. Instituţiile de protecţie ale consumatorilor sunt prea slabe ca să forţeze companiile mari să îşi schimbe regulile (în România OPC [Oficiul Pentru Protecţia Consumatorului] a acţionat preponderent împotriva producţiei şi comerţului improvizate şi neprofesionale şi mult mai puţin asupra marilor companii private sau publice). Pe de altă parte, corporaţiile aduc în noile lor medii, mai ales în ţările sărace şi cu instituţii democratice mai fragile, noi deprinderi de comportament şi noi reguli care pot facilita dezvoltarea economico-socială şi normele etice. Există de asemenea instituţii internaţionale create ca să vegheze la probleme de muncă, protecţia consumatorilor, mediu.

Există **probleme specifice**, de natură etică, în condiţiile în care corporaţiile internaţionale acţionează în ţările cu economii subdezvoltate şi cu un nivel mai redus de exercitare a drepturilor omului sau chiar în regimuri autoritare (în acest sens, vom lua în seamă drepturile contribuabilului, angajatului local, ale consumatorilor şi ale comunităţii locale) (vezi Appelbaum şi Lawton, 1990, pp.205-247).

1. **Consimţământul** obţinut pe baza informării consumatorului poate să fie mai redus. Reclama unui produs poate să conţină informaţii înşelătoare. În acest caz este încălcat principiul **dreptăţii comutative** care implică relaţii între egali, acordul părţilor contractante, precum şi acela al respectului pentru persoană (ea este tratată doar ca mijloc pentru profit).
2. **Dreptul la un mediu natural sănătos, dreptul generaţiilor următoare la resurse,** fac necesară **etica mediului.** Ea devenit o cerinţă tot mai pregnantă. Problemele de mediu afectează regiuni întregi. Ele nu pot să fie socotite probleme locale. Din acest motiv, firmele, companiile, corporaţiile au inclusă ca cerinţă morală **responsabilitatea faţă de mediu.** Poluarea este un fenomen care se poate importa sau exporta ca produs secundar şi neintenţionat al extinderii industriale. Din cauza restricţiilor ecologice impuse în propriile state sau în Uniunea Europeană, anumiţi producători tind

să-şi desfăşoare activitatea în ţările în care guvernele respective ţin seama mai ales de obiective imediate: creşterea Produsului Intern Brut, ocuparea forţei de muncă şi nu impun reglementări suficient de aspre în probleme de mediu. Prin urmare afacerile pot exploata resursele unor astfel de ţări, inclusiv forţa de muncă, într-un mod ne acceptabil în propria ţară.

3. **Dumpingul** este la rândul său o practică internaţională care pune probleme etice. Există produse care, prezentând un risc mare, nu pot să fie vândute în ţară. În schimb, ele sunt vândute, uneori cu sprijinul statului care acordă înlesniri de taxe, cu preţuri mai mici, în ţările lumii a treia a. Motivaţia acestor vânzări este una de tip **antipaternalist:** Nu este cazul ca un guvern străin să protejeze consumatorul extern. Acesta poate să fie capabil să îşi dezvolte, la nivel guvernamental, propriile sale mijloace de autoprotecţie. În acest caz, procedura este apropiată de perspectiva doctrinei **realismului politic:** datoriile morale şi politice ale unui stat vizează doar proprii cetăţeni şi se opresc la graniţele statului.
4. **Dependenţa de corporaţii. Corporaţiile** pot ajunge să domine o societate, să-i impună legi şi politici publice. Unele dintre aceste corporaţii au dus la creşterea **polarizării sociale** în ţările în care au acţionat (vezi de exemplu în America Latină). Conducătorii corporaţiilor nu se identifică cu comunitatea locală, ci cu interesele firmei. În astfel de situaţii adesea este împiedicată dezvoltarea clasei de mijloc şi acţiunea societăţii civile ca factor de influenţă şi presiune socială. Există chiar o preferinţă a unor corporaţii pentru a face afaceri cu regimurile autoritare care le oferă un mediu mai **sigur** pentru afaceri (prin urmare, ele pot uneori să sprijine tacit reprimarea mişcărilor spre democraţie). În acelaşi registru se înscrie tentaţia unora dintre ele de a nu sprijini un mediu în care se dezvoltă activitatea sindicală. Accentul pe **drepturile salariaţilor** ar conduce la scăderea profiturilor. O altă formă de manifestare a dependenţei este neîncurajarea cercetării locale. Oamenii de afaceri locali trebuie să cumpere know-how şi tehnologie, de preferat nord-americană şi europeană.

   Susţinătorii capitalismului sunt visători şi vizionari care, în loc să facă bine cu intenţii rele, pot să facă rău cu cele mai bune intenţii. (George Bernard Shaw)
5. **Responsabilitatea socială în plan internaţional.**
   Există, după cum am arătat mai sus, suficient **scepticism legat de oportunitatea eticii afacerilor**, chiar şi când este vorba despre afaceri "domestice" (în interiorul aceluiaşi stat). Datoria primă a unui om de afaceri este creşterea profitului propriei firme (în acest sens vezi mai ales pledoariile lui Milton Friedman, 1970) şi această datorie nu poate să fie îngrădită decât de norme împotriva constrângerii şi fraudei. Prin urmare, sarcina guvernelor este doar aceea de a menţine regulile liberei concurenţe şi a prevenirii înşelăciunii. În acest sens, singura dreptate acceptabilă este **dreptatea distributivă**, prin care fiecare persoană primeşte ceea ce merită

iar recompensele sunt distribuite în funcție de contribuția personală. Cu atât mai mult o astfel de distribuție se poate aplica atunci când o companie acționează în afara propriului stat şi are doar "angajamente de afaceri".

Adversarii unicității dreptății distributive sunt adepții **egalității de şanse**. De ce însă ar promova o companie internațională o astfel de politică şi de etică? Un răspuns simplu vine din faptul de a alege între o strategie pe termen scurt şi una pe termen lung. Este în interesul companiei ca. pe termen lung, să aibă un număr cât mai mare de clienți şi o ofertă de forță de muncă cât mai competitivă. Firmele câştigă mult şi din **prestigiul** dat de participarea lor la **asistența pentru dezvoltare** şi la activități de **binefacere** (vezi Appelbaum şi Lawton, 1990, cap. Issues in External Corporate Relations).

Mai devreme ne-am referit preponderent la acele aspecte care țin de comportament ne etic în relațiile dintre corporații şi mediul local în care acestea acționează. Există însă şi aspecte pozitive ale acestei acțiuni. Ele se referă mai ales la modurile în care firmele străine care au o tradiție substanțială a eticii în afaceri, influențează introducerea şi dezvoltarea ei la nivel local. Ele pot contamina pozitiv mediul intern al afacerilor şi politicii, pot să influențeze politici publice pentru consumatori. De aceea guvernele statelor în tranziție (cum este şi cazul României), au datoria morală să încurajeze acele corporații care pot să aibă şi **efecte benefice în creşterea gradului de democrație, în apărarea şi exercitarea drepturilor contribuabililor, angajaților şi clienților**. Afacerile pot să pară un scop în sine, dar moral ele sunt doar un mijloc pentru dezvoltare personală şi socială.

Termeni cheie: datorie, utilitate, lăcomie, avariție, responsabilitate civică, încredere, competiție onestă, atomism individualist, corectitudine în tranzacții, onorabilitate, succesul ca virtute, amoralism, tratament corect, acționari, participanți, drepturile consumatorilor, drepturile angajaților, loialitatea față de companie, globalizarea afacerilor, consimțământ, drepturi comutative, dreptate distributivă, egalitate de şanse, asistență pentru dezvoltare.

Întrebări

1. **Arătați care este semnificația următorilor termeni: competiție onestă, atomism individualist, corectitudine în tranzacții, onorabilitate, succes, drepturile consumatorilor şi ale angajaților, loialitatea față de companie, globalizarea afacerilor, drepturi comutative, asistență pentru dezvoltare.**
2. **Comentați etic "goana după înavuțire".**
3. **Cu ce argumente este respinsă etica în afaceri?**
4. **Care poate să fie "profitul" comportamentului etic în afaceri?**
5. **Relevați perspectiva liberală şi cea socialistă în privința eticii afacerilor.**

6. **Ce reguli etice trebuie să urmeze o companie?**
7. **Care sunt nivelurile de aplicare ale eticii în afaceri?**
8. **Dați exemplul unei corporații internaționale care face afaceri în România şi arătați ce impact credeți că a avut asupra climatului etic şi a celui democratic.**

11. ETICA JURIDICĂ

Obiectivele temei:

a) **Să înțelegeți relația între juridic şi etic.**
b) **Să conştientizați rostul eticii pentru profesia de jurist.**
c) **Să cunoaşteți responsabilitățile generale ale juriştilor.**
d) **Să cunoaşteți principalele responsabilități etice ale avocaților şi magistraților.**

Conținut:

1. **Juridic şi etic**
2. **De ce este necesară o etică a profesiei de jurist?**
3. **Responsabilități generale**
4. **Competența**
5. **Confidențialitatea**
6. **Responsabilitățile avocaților**
   A. **Loialitatea**
   B. **Funcțiile avocatului**
   C. **Comunicarea**
   D. **Diligența**
   E. **Confidențialitatea**
   F. **Conflictul de interese**
   G. **Reprezentarea celor defavorizați**
7. **Responsabilitățile magistraților**
8. **Concluzii**

1. Juridic şi etic

Privitor la relația juridic-etic funcționează doua opinii complet contradictorii: ea este văzută sau ca o tautologie, sau ca o relație imposibilă pentru că termenii nu ar fi deloc asociabili. Funcționează tautologic pentru că cei doi termeni par a fi identici: fie că exercițiul juridic este văzut ca însăşi practica eticii, fie că întreaga etică se consideră a fi modelată de normativitatea juridică. Este imposibil de asociat pentru că ceea ce devine deja normat juridic ar ieşi din sfera eticii sau pentru că tot ceea ce se normează juridic nu ar ține de esența eticii, ci mai degrabă este centrată pe conştiința fiecărui individ. Drept consecință, ar fi impropriu să vorbim de o etică a profesioniştilor din aria

juridică, fie pentru că această profesie este un exercițiu etic prin excelență, fie pentru că orice normare etică suplimentară nu ar face decât să adauge condamnări şi sancțiuni care privesc mai degrabă aspectul administrativ al profesiei.

În realitate, considerăm că **eticul şi juridicul sunt într-o relație de interdependență** care nu permite nici uneia nici celeilalte să funcționeze independent şi care dă seamă de faptul că sfera celor doi termeni nu poate fi una şi aceeaşi.

Pentru o mai bună distincție a celor doi termeni, inclusiv pentru a clarifica relația lor, credem că este util să avem în vedere posibilele planuri în care relația anunțată poate funcționa:

a) normă juridică-normă morală
b) rolurile juriştilor: în principal **distincția între magistrați (judecători şi procurori), avocați, notari şi consilieri juridici**
c) raporturi între jurişti şi cei vizați prin actul justiției

a)Normă juridică-normă morală.

În ce măsură o normă juridică trebuie să fie conformă cu o normă morală este un subiect care nu face obiectul acestui text, dar raportul dintre norma juridică şi cea morală este de reținut pentru că, în cele mai multe cazuri, activitatea juriştilor este atât de complet normată încât pare că nu mai poate rămâne nimic în afara stipulațiilor juridice. Or, dacă se poate formula o cerință etică neprevăzută deja în lege, ea ar putea fi sau de prisos, sau ar trebui urgent înglobată în corpul reglementărilor juridice. În realitate, există şi calea intermediară a normelor, evident etice, care, deşi nu sunt stipulate în codurile juridice, sunt necesare bunei funcționări a profesiei de jurist.

b) Rolurile juriştilor

Sarcinile morale ale juriştilor diferă, mai cu seamă prin evidențierea unor **principii prevalente**, în funcție de diferitele roluri jucate în sfera juridică. Deşi se păstrează un număr comun de obligații etice, prin natura profesiei, etica avocaților, de exemplu, se orientează şi în funcție de principii specifice, altele decât cele care vizează profesia magistraților sau cea a notarilor (Held, 1983).

c) Raportul dintre jurişti şi cei vizați prin actul justiției

În funcție de distincția de mai sus, raportul cu "subiecții" actului juridic diferă el însuşi. Dacă pentru avocat sau notar putem vorbi de un raport cu un client, magistratul nu are în față decât probe care să dea dreptate unui reclamant sau pârât (în dreptul civil) sau să inculpe sau disculpe un învinuit (în dreptul penal).

2. De ce este necesară o etică a profesiei de jurist?

Pentru că justiția se bucură, sau ar trebuie să se bucure, de **deplină autonomie**, este vital pentru binele general al societății, ca juriştii, în mod individual şi în mod colectiv, să mențină un **standard etic foarte ridicat**. Dacă exigențele unui asemenea standard ar rămâne doar o problemă "internă" a justiției, există pericolul ca interesele

private sau de grup ale juriştilor să fie preferate responsabilităţii sociale. Mai mult, pot apărea situaţii în care persoane cu influenţă sau cei foarte bogaţi să facă **presiuni asupra juriştilor** tocmai pentru a provoca decizii în detrimentul societăţii (Frideman şi Zile, 1964). Juriştii trebui să facă faţă unor mari tentaţii a căror detectare e foarte dificilă, iar beneficiile economice ar fi foarte consistente. Astfel, standardele etice ar fi ameninţate. De aceea importanţa rolului social al juriştilor îl obligă pe jurist la respectarea unui set de valori indispensabile profilului moral al profesiunii sale.

Necesitatea eticii pentru profesiile din justiţie nu se fundamentează, evident, pe relaţia dintre etic şi juridic la nivelul normelor. Acest aspect intră în preocuparea legiuitorilor care ar trebui să folosească eticul, acolo unde e cazul, ca un criteriu principal al normării juridice. Trebuie menţionat faptul că, într-o societate democratică, întreaga legislaţie este obligată să satisfacă cerinţele etice ale unei societăţi. Sigur că nu se poate vorbi de etica unei societăţi independentă sau în contradicţie cu etica în calitate de trăsătura a relaţiilor interpersonale, interinstituţionale sau între persoane şi instituţii. Dar într-o legislaţie, obiectivele societăţii prevalează asupra celor ale persoanelor fizice şi juridice.

Celelalte două planuri, privind distribuirea rolurilor în spaţiul juridic şi respectiv cel al relaţiilor cu persoanele-subiecte ale actului justiţiei, pun în evidenţă distincţii utile pentru înţelegerea diferenţiată a necesităţii eticii pentru profesiunea de avocat, pentru cea de magistrat sau de notar.

Ţinând cont de cele enunţate anterior, credem că principala raţiune a necesităţii normării etice a profesiunii de jurist este o consecinţă a **relaţiei dintre justiţie şi stat**, relaţie cu repercusiuni importante pentru raportul juriştilor cu subiecţii proceselor.

În ţările cu **regim totalitar**, controlul statului este atât de puternic şi de nerestrictiv încât juristul este foarte tentat să neglijeze interesele persoanelor (civile, mai ales) ca să "servească interesele societăţii", de fapt **interesele statului**, fiindcă un stat totalitar identifică interesele societăţii cu cele ale statului. Dar, şi mai grav este că statul însuşi nu înseamnă decât **voinţa unui partid**, respectiv a unei "clase conducătoare".

> ***Atât timp cât juriştii nu sunt în mod particular recompensaţi de către clienţii lor, fiind angajaţi ai statutului, iar recunoaşterea şi avansarea lor profesională se face doar în funcţie de felul în care este satisfăcut interesul statului, este oarecum de înţeles de ce, o dată în plus, juriştii subordonează statului interesele propriilor lor clienţi.*** (Frideman şi Zile, 1964).

Evident, observaţia celor doi autori îi vizează în mod special pe avocaţi.

În ţările cu **regim democratic**, prin chiar cerinţele democraţiei**, justiţia este independentă, este una dintre cele patru puteri**. Controlul statului fiind atât de redus, unul din pericole poate fi acela ca juristul să neglijeze interesele societăţii în favoarea exclusivă a intereselor particulare ale clienţilor, mai ales că aceştia din urmă îi procură avantajele materiale. Este de asemenea, vorba mai ales despre avocaţi, dar şi magistraţii pot fi contaminaţi (corupţi) de această atitudine prin acceptarea unor avantaje (materiale sau de orice altă formă) care li se oferă de către clienţi prin intermediul avocaţilor.

Astfel, ***libertatea profesiei de jurist înseamnă, într-o societate totalitară, libertatea față de excesiva dependență față de stat, iar într-o societate democratică libertatea față de excesiva dependență față de client***. (Frideman şi Zile, 1964)

Această cerință a **independenței reale a juristului** față de constrângerile statului, oricât de juste sau nejuste ar fi ele, şi față de aspirațiile clientului, oricât de rezonabile sau nerezonabile ar fi ele, pune în discuție **responsabilitatea profesională** a juriştilor, angajamentul lor dincolo de cerințele clar formulate ale competenței lor. Într-o țară cu un grad înalt de **corupție**, păstrarea acestei independențe (în special față de cei vizați prin instrumentarea dosarelor) reclamă eforturi în plus pentru a face față tentațiilor şi presiunilor de tot felul.

3. Responsabilități generale

Majoritatea responsabilităților profesionale ale juriştilor sunt prevăzute în normele juridice (coduri sau legi organice), dar comportamentul juriştilor este, de asemenea, ghidat de conştiința personală şi de regulile aprobate de comunitatea mai restrânsă a colegilor (Freedeman, 1990).

Responsabilitățile etice ale juriştilor decurg din statutul profesiei lor, ei fiind deopotrivă:

a) **oficiali ai sistemului legal**

b) **cetățeni cu responsabilități speciale față de calitatea justiției**

a) Ca oficial al sistemului legal, un jurist trebuie:
   - Să folosească legea numai pentru **scopuri legitime** şi în nici un caz pentru a-i hărțui sau intimida pe alții.
   - Să arate **respect față de sistemul legal şi față de cei care îl servesc**.
   - Să provoace desfăşurarea corectă a acțiunilor oficiale şi să susțină **caracterul legal** al proceselor.

b) Ca cetățean, juristul trebuie
   - Să caute **îmbunătățirea** legii.
   - Să promoveze **calitatea** serviciilor justiției.
   - Să cultive **cunoaşterea legii** dincolo de exercițiul strict al profesiei lui, să îşi folosească cunoştințele pentru reformele în justiție şi pentru o mai bună educație juridică a cetățenilor. O dată în plus acesta este necesar pentru că **ignoranța** în raport cu legea nu poate justifica nici o faptă prin care legea este încălcată.

Concentrând cerințele de mai sus, le putem reformula ca trei condiții generale:

1. Să depună eforturi să atingă nivelul cel mai înalt posibil al **competențe**i.
2. Să îmbunătățească legea.

3. Să îşi utilizeze calificarea pentru a servi **idealurile serviciului public**.

4. Competența

Principala obligație, şi juridică şi etică, este competența. Ea presupune cunoaşterea legilor, abilități pentru o bună înțelegere şi interpretare a actelor juridice. Cea mai importantă cerință care să asigure competența unui jurist constă în încadrarea cât mai corectă a cazului instrumentat în legislația existentă.

5. Confidențialitatea

Principiul confidențialității trebuie respectat de toți juriştii, deşi obligațiile care decurg din el se concretizează diferit după cum juristul este avocat, magistrat sau notar. Cum violarea confidențialității ar aduce prejudicii importante nu numai instrumentării corecte a cazului, dar şi imaginii celor implicați, acest principiu este indispensabil profesionalismului şi moralității unui jurist, dar nu trebuie înțeles ca fiind inviolabil ca un "zid chinezesc". Confidențialitatea nu face imposibilă orice fel de comunicare. Ea este mai degrabă un principiu care procură **motivația** pentru păstrarea secretului, motivație care poate fi anulată de alte considerente mai puternice.

În situații excepționale, accesul la informație devine el însuşi o cerință etică (de exemplu, cazurile care prezintă un mare grad de periculozitate publică, duc la necesitatea de a cunoaşte cât mai complet coordonatele vieții unei personalități politice ş.a.). O respectare nenuanțată a confidențialității poate aduce prejudicii responsabilității civice a juristului (Simon, 1988).

Obiectul confidențialității nu este acelaşi pentru un notar, un avocat şi un magistrat. De pildă, dacă unui magistrat nu i se îngăduie să dezvăluie desfăşurarea deliberării, felul în care îşi concepe strategia nu este pentru un avocat un secret obligatoriu.

Aşa cum s-a mai arătat, cerințele etice ale juriştilor diferă în funcție de rolul lor profesional.

6. Responsabilitățile avocaților

A. Loialitatea

La celelalte două componente ale statutului de jurist, în cazul avocatului se adaugă şi cea de a fi reprezentatul unui client. Prin această ultimă funcție el devine **partizanul** clientului său, indiferent de vinovăția sau nevinovăția acestuia. Astfel, imperativele sale etice se concentrează în jurul cerinței de a fi **loial** față de client.

B. Sarcinile avocatului.

Conexat cu rolurile de a fi ofițer al sistemului legal şi cetățean cu responsabilități speciale față de calitatea justiției, avocatul are de îndeplinit roluri speciale care îi revin din calitatea de a fi reprezentatul clientului său. Astfel:

În calitate de **consultant,** face cunoscute clientului care îi sunt drepturile legale şi obligaţiile şi explică implicaţiile lor practice;
Ca **pledant**, argumentează juridic poziţia clientului faţă de regulile invocate de adversari.
Ca **negociator,** caută să obţină rezultate avantajoase pentru client, dar ele trebuie să fie consistente cu cerinţele unui tratament onest aplicat adversarilor. Nu sunt permise nici un fel de presiuni în interesul clientului.
Ca **intermediar** între clienţi, caută să reconcilieze interesele lor divergente.
Ca **evaluator**, examinează problemele legale ale clienţilor şi face un raport faţă de magistrat.

C. Comunicarea cu clientul este esenţială bunei reprezentări. Un avocat trebuie să-şi ţină clientul la curent cu desfăşurarea procesului şi să explice informaţia de câte ori este necesar pentru a permite clientului să ia decizii corecte asupra reprezentării sale în proces.

Deseori se întâmplă ca avocatul să fie nevoit să acţioneze fără consimţământul anterior al clientului, sau, în cazurile în care este vorba de un copil sau de un handicapat, o asemenea comunicare este practic imposibilă.

În anumite circumstanţe este justificat ca avocatul să nu comunice imediat informaţia clientului datorită efectelor pe care această comunicare le-ar putea antrena (de exemplu, în cazul în care e previzibil pericolul unei reacţii imprudente a clientului).

Ţinând cont de posibilitatea unor excepţii, în privinţa comunicării cu clientul, sarcinile avocaţilor sunt:

- **să respecte deciziile clientului** privind obiectivele sau reprezentarea;
- **să se consulte cu clientul asupra căilor** prin care acestea trebuiesc urmărite;
- **să discute consecinţele legale** ale fiecărei propuneri făcute;
- **să clarifice** clientului care este validitatea mijloacelor folosite, înţelesul sau aplicarea legii.

Clientul este cel care trebuie să deţină ultima autoritate în determinarea scopurilor care trebuiesc urmărite prin reprezentarea legală, în limitele impuse de lege şi de profesiunea de jurist. Dar avocatului nu i se poate cere să urmărească obiective şi să folosească anumite mijloace doar pentru că aceasta ar fi dorinţa clientului.

D. Diligenţa

Un avocat trebuie să acţioneze cu o rezonabilă diligenţă şi **promptitudine** în reprezentarea unui client. El trebuie să se dedice intereselor clientului şi să pledeze convingător în favoarea lui, dar îi este interzis să facă orice tip de presiune în avantajul clientului.

E. Confidenţialitatea

În cazul avocatului, principiul confidențialității se subordonează aceluiaşi scop al respectării loialității față de client. De aceea, un avocat nu are voie să furnizeze nici o informație privitoare la dosarul clientului său fără consimțământul acestuia (astfel clientul este încurajat să comunice cu avocatul său într-un mod sincer şi să furnizeze toate informațiile). De asemeni, în cazul în care un avocat lucrează pentru o firmă, el trebuie să păstreze secretul asupra informațiilor conținute în dosarele angajaților.

Datoria confidențialității continuă şi după ce relația cu clientul încetează.

Şi totuşi, există cazuri în care acest principiu poate fi încălcat. Şi anume, dacă:

- **avansarea anchetei** o cere;
- avocatul crede într-un mod rezonabil că astfel este **împiedicată o infracțiune** (o posibilă vătămare corporală sau o încercare de asasinare);
- este necesară **protecția avocatului** (dacă acesta este amenințat ca urmare a instrumentării dosarului);
- un client caută serviciile legale pentru a comite o **fraudă** (nefiind în scopul obişnuit al serviciului său şi, deci, putând fi acuzat chiar de complicitate, avocatul este obligat să comunice orice informație care ar putea împiedica acea fraudă);
- **avocatul este chemat ca martor** (atunci nerespectarea confidențialității este motivată de obligația de a depune mărturie).

Rămâne ca regulă generală, fără excepții, faptul că unui avocat îi este interzis să exploateze în vreun fel informații cunoscute din dosarul clientului.

F. Conflictul de interese.

Responsabilitățile unui avocat sunt concepute ca un tot armonios (un avocat poate păstra confidențialitatea protectoare pentru clientul său şi în acelaşi timp să servească interesul public). În realitate, în practica justiției apar deseori **situații conflictuale** mai ales între responsabilitățile față de client, cele față de sistemul de justiție şi interesele personale ale juriştilor. La acestea se adaugă posibilele conflictele între interesele unor clienți diferiți, între jurist şi colegii săi. Dintre toate aceste situații dilematice, ne vom concentra asupra conflictelor în reprezentarea unor clienți diferiți, conflicte care diferă în funcție de încadrarea cazului, de exemplu, în tematica dreptului civil, penal, a dreptului familiei sau a celui comercial (Tur, 1992).

1. Ca regulă generală: Un avocat **nu trebuie să reprezinte un client dacă el este adversarul altui client** cu excepția situațiilor în care

- avocatul este convins că reprezentarea acelui client nu afectează relația cu celălalt client;
- dacă fiecare client consimte la această dublă reprezentare

2. Un avocat nu trebuie să reprezinte un client dacă reprezentarea acestuia poate fi material limitată de responsabilitățile avocatului față de alt client sau față de o altă persoană sau de interesele personale ale avocatului, cu excepția situațiilor în care avocatul e sigur că reprezentarea acestui client nu va fi afectată prin

neîndeplinirea condițiilor de mai sus.

3. Un avocat nu poate reprezenta mai multe părți care sunt antrenate într-o negociere şi ale căror interese fundamentale sunt antagoniste unul față de altul. Reprezentarea comună este permisă dacă clienții au un interes comun chiar dacă există anumite diferențe.

4. Un avocat nu poate acționa împotriva unui client precedent, sau, ca o regulă mai puțin restrictivă, un avocat nu poate lucra pentru un nou client dacă e necesar să folosească informații aflate de la un client precedent.

5. Un avocat care anterior a reprezentat un client într-un caz, nu poate reprezenta o altă persoană într-un caz conectat cu cel anterior, dacă interesele noului client sunt conflictuale cu cele ale clientului precedent. Excepția o reprezintă cazul în care clientul precedent consimte la această nouă reprezentare.

G. Reprezentarea celor defavorizați.

Implicarea civică a avocatului îl obligă pe acesta să fie conştient de deficiențele administrării justiției care fac ca anumite persoane (ca, de exemplu, cei săraci) să nu poată beneficia de o adecvată asistență juridică. În consecință, **avocatului nu îi este permis să refuze reprezentarea celor incapabili să-şi procure (plătească) asistența legală sau celor a căror cauză este controversată sau subiect de dezaprobare publică.**

În acelaşi scop al protecției celor defavorizați față de posibilele abuzuri ale avocaților, este necesar ca **taxele** unui avocat trebuie să fie rezonabile. Ele trebuie stabilite ținând cont de:

- timpul şi munca de care e nevoie, de noutatea şi dificultatea subiectelor, de abilitățile necesare;
- posibilitățile clientului;
- încadrarea rezonabilă în limitele de preț ale unor servicii legale similare care se practică pe plan local;
- raportul între suma cerută şi rezultatele obținute;
- natura relațiilor cu clientul;
- experiența, reputația şi abilitatea avocatului

Ca principiu general, toate tranzacțiile între client şi avocat trebuie să **fie corecte şi rezonabile** pentru client.

7. Responsabilitățile magistraților rămân consistente cu obligațiile generale ale juriştilor dar, ca şi în cazul profesiei de avocat, sunt specificate unele norme, etice şi juridice deopotrivă, care se adresează numai magistraților. Vom cita câteva dintre ele, aşa cum au fost ele formulate în legea organică (Legea 92/1992).

A. Pentru a asigura **independența şi imparțialitatea** magistraților:

- prin art .110 se interzice magistraților să facă parte din partide politice sau să

desfăşoare activităţi publice cu caracter politic.

- prin art. 111 se stipulează că funcţia de magistrat este incompatibilă cu orice altă funcţie publică sau privată, cu excepţia funcţiilor didactice din învăţământul superior.
- prin art.112 magistraţilor le este interzisă exercitarea, direct sau prin persoane interpuse, a activităţilor de comerţ, participarea la conducerea unor societăţi comerciale sau civile. De asemenea, le este interzisă participarea la administrarea unor asemenea societăţi.

B. Pentru a respecta principiul **confidenţialităţii**:

- prin art. 117 magistraţii sunt obligaţi să păstreze **secretul deliberării**. Nerespectarea secretului deliberării sau al confidenţialităţii lucrărilor care au acest caracter este considerată prin art. 122, litera e) abatere disciplinară.

C. Pentru **a evita situaţii conflictuale**:

- prin art 115 se stipulează că magistraţii nu pot să dea consultaţii scrise sau verbale în probleme litigioase, chiar dacă procesele respective sunt pe rolul altor instanţe decât cele la care îşi exercită funcţia, şi nici să-şi exprime public părerea asupra proceselor aflate în curs de desfăşurare.

8. Concluzii

Regulile etice care ghidează comportamentul juriştilor pot fi clasificate în trei tipuri:

- Reguli care definesc comportamentul adecvat pentru a asigura **disciplina profesională.**
- Reguli prin care se specifică ariile de excelenţă sau excepţiile anumitor obligaţii.
- Reguli care definesc **natura relaţiilor dintre jurişti şi ceilalţi**.

Primul tip de reguli este **imperativ**, nerespectarea lor fiind sancţionabilă, de pildă **competenţa**.

Al doilea tip îl reprezintă regulile **permisive.** De exemplu, reguli prin care se stabilesc cazurile în care obligaţia **confidenţialităţii** poate fi încălcată.

Întregul set de reguli este compus din norme a căror rol este fie de a descrie rolurile juriştilor, şi deci sunt reguli constitutive, fie de a stabili obligaţii a căror încălcare este pedepsită.

Pentru că, în bună parte, profesia de jurist se autoreglează, se impune o asigurare suplimentară că regulile adoptate sunt în interes public şi nu în cel al unor comunităţi restrânse. Dat fiind că nici un alt domeniu nu se bucură de o independenţă atât de deplină ca cea a justiţiei, orice jurist este obligat să supravegheze respectarea regulilor de conduită profesională. Altfel, este compromisă independenţa justiţiei şi **interesul public** nu este servit.

<u>Termeni cheie</u>: independența justiției, libertatea juristului, responsabilitate, ofițeri ai sistemului legal, cetățeni cu responsabilități speciale față de calitatea justiției, scop legitim, cunoaşterea legii, ignoranța, competența, confidențialitate, loialitate, consultant, pledant, negociator, intermediar, diligență, promptitudine, conflict de interese, imparțialitate, interes public.

Întrebări:

1. **De ce este necesară o etică a profesiei de jurist?**
2. **Care sunt principalele responsabilități etice ale avocaților?**
3. **Prin ce diferă sarcinile etice ale avocaților de cele ale magistraților?**
4. **În ce circumstanțe un avocat poate încălca principiul confidențialității?**

12. ETICA ÎN MASS-MEDIA

Obiectivele temei:

a) **Să vă familiarizați cu diferitele perspective din care este abordată etica în jurnalism.**
b) **Să înțelegeți motivarea sarcinilor etice ale jurnaliştilor.**
c) **Să cunoaşteți principalele teme etice care compun deontologia profesioniştilor din mass-media.**

Conținut:

1. Precizări necesare
2. Diferite abordări ale eticii în mass-media
3. Sarcinile etice ale jurnaliştilor
4. Teme etice în deontologia jurnaliştilor

1. Precizări necesare

Comunicarea media este diversificată în funcție de mai multe criterii. Din punctul de vedere al suportului tehnic ea este astăzi împărțită în: **imprimerie, difuzare hertziană, cablu audio-vizual şi telefonic, satelit, convergență audiovizuală, informatică, telecomunicații.** Din punctul de vedere al diversității suporturilor editoriale putem vorbi de: **agenții de presă, presă scrisă de informație generală sau specializată, cotidiene şi periodice, media electronică (radio şi televiziune**). Din punctul de vedere al actorilor profesioniști întâlnim **jurnaliști, realizatori, animatori, producători, programatori, editori, angajați ai unor firme publicitare şi de anunțuri.** (Boris Libois, 1996)

Diversitatea suporturilor de difuzare ca şi pluralitatea profesiilor angajate în serviciile media fac problematică existența unei etici comune, a unui cod unic în care să se regăsească norme valide pentru toate domeniile care compun serviciile media. Interesul nostru se va concentra asupra **eticii profesiunii de jurnalist**, ca fiind cea mai reprezentativă pentru ansamblul profesiilor din spațiul media.

2. Diferite abordări ale eticii în media

În literatura care are ca obiect etica informației şi comunicării se pot distinge patru orientări majore (Schramm W. 1974):

a) În accepțiune ei **autoritară,** mass-media sunt văzute ca un **instrument** de

informare asupra politicii de stat şi în mod special a partidului unic, a cărui ideologie presa, în toate formele ei, trebuie să o slujească. Este cazul ţărilor cu un regim dictatorial în care cenzura face imposibilă comunicarea în afara standardelor stabilite de autoritatea politico-admistrativă a celor aflaţi la putere. Etic, în acest caz, ar fi ceea ce corespunde intereselor politicii de stat.

b) În cadrul **doctrinei libertariene** se proclamă nu numai o **libertate absolută a comunicării,** dar este încurajată o exprimare lipsită de orice constrângere socială. Posibilitatea unor abuzuri nu ar trebui prevenită prin convenţii dinainte stabilite, ci doar sancţionată ulterior de către justiţie atunci când este cazul, sau limitată prin exerciţiul liber al pieţii şi liberei concurenţe. Libertarienii consideră că intervenţia oricărei forme de autoritate (de stat sau profesională) în serviciile media este ilegitimă şi că ea trebuie interpretată ca o ingerinţă în exercitarea libertăţii de exprimare a individului. Eticul, din această perspectivă, ar viza doar statutul profesionistului şi ar consta în **respectarea absolută a libertăţii de exprimare**.

c) **Doctrina liberală** are în comun cu cea libertariană afirmarea **dreptului la liberă exprimare**, dar, spre deosebire de prima, ea îşi asumă normele formulate în cadrul unor **coduri** stabilite de către profesionişti, neacceptând, însă, la fel ca şi libertarienii, intervenţia statului în exercitarea profesiunii lor. Din această perspectivă se cere garantarea unui acces nediscriminatoriu la toate documentele publice, libera circulare a jurnaliştilor şi utilizarea formală a tuturor mijloacelor şi suporturilor tehnice de comunicare (Berger, 1980).

d) Cel mai des întâlnită în practica profesioniştilor din media contemporană este **doctrina responsabilităţii sociale**. Şi în contextul acestei orientări este respinsă orice intervenţie a statului în afirmarea dreptului la liberă exprimare, dar sunt asumate **responsabilităţi** faţă de colectivitatea căreia i se adresează profesionistul din mass-media.

În toate cele patru orientări pot funcţiona coduri profesionale, dar dacă în primele trei ele vizează, îndeosebi, strategiile relaţiilor între profesionişti sau între ei şi autorităţile de stat, prin doctrina responsabilităţii sociale, profesioniştii din media se obligă la respectarea unei etici a informaţiei. Este o etică ce impune obligaţii faţă de colectivitate, faţă de subiecţii asupra cărora informează şi faţă de destinatarii acelor informaţii.

3. Sarcinile etice ale jurnaliştilor

În sensul larg al funcţionării media, principalele sarcini etice ale acestui domeniu vizează, în primul rând, două aspecte ale aceluiaşi obiectiv, respectiv ale libertăţii de comunicare. Primul aspect se referă la **comunicarea interpersonală**, cel de al doilea la **comunicarea mediatică**. În cel dintâi, fundamentele etice sunt reprezentate de drepturile şi libertăţile individului, în cel de al doilea se pune problema legitimării

unei comunicări în care autonomia instituțiilor trebuie corelată cu libertatea de expresie şi responsabilitățile celor angajați în funcționarea dreptului la informare.

Parte a eticii media, etica în jurnalism îşi asumă rolul de a fi **premergătoare justiției** şi de a se constitui ca un **fundament al democrației**. Ea se concentrează în promovarea acestor scopuri prin **căutarea adevărului** şi prin strădania de a relata într-o **manieră comprehensivă** diferite subiecte şi evenimente (Gurvitch M. 1982)

În aprecierea statutului jurnalistului şi, implicit a normelor etice care să orienteze activitatea sa, în literatura americană de specialitate sunt, de exemplu, vii dispute dacă activitatea de informare este, mai degrabă, un **drept al jurnalistului** (**la liberă exprimare**) sau o **obligație (respectiv cea de a distribui informația**). Privită ca fiind preponderent un **drept**, profesiunea de jurnalist trebuie definită în termenii libertăților pe care ea le permite. Socotită mai mult ca o **obligație**, ea se defineşte prin limitele pe care nu le poate încălca. Fără sa neglijeze dreptul jurnalistului, atitudinea care se bucură cea mai largă popularitate vede în jurnalism mai ales **obligația de a distribui informația, ca mijloc de a redistribui puterea**.

Exigențele morale ale jurnalistului se adresează rolului său de a contribui la democratizarea societății prin corecta informare a tuturor membrilor săi, prin influențarea societății asupra felului în care trebuie îi trateze pe toți membrii săi (Cornu D., 1994).

Principalele interogații ale unui jurnalist privind aspectele morale ale profesiei sale îşi caută răspunsurile mai degrabă în **principiile** care trebuie respectate decât în expresiile concrete ale normărilor specifice. Tocmai din cauza caracterului democratic al unei societăți, în majoritatea cazurilor se obține cu greu un consens asupra selecției anumitor principii ca fiind cele mai relevante, precum şi asupra anumitor valori ca fiind cele mai reprezentative pentru profesiunea de jurnalist. Un impediment serios în acceptarea anumitor principii (şi implicit a normelor care să le reprezinte) stă în posibila lipsă de popularitate a unor decizii, altfel justificate etic. Deseori imperativele etice se ciocnesc cu interesele comerciale ale instituțiilor în care îşi desfăşoară jurnaliştii activitatea sau sunt situații în care cauze recunoscute ca fiind morale par că trebuie slujite cu mijloace incorecte din punct de vedere moral.

Mai mult, poate, decât în orice altă profesiune cu mare impact public, jurnaliştii (şi din România) se simt mai puțin constrânşi de un cod etic. În măsura în care anumite norme etice nu sunt formulate şi ca articole de lege, jurnaliştii par deseori insensibili față de repercusiunile unor comportamente reprobabile etic. Ei se simt mai motivați de propriile lor opinii şi de "etica" instituției în care lucrează.

Idealul etic al profesiunii de jurnalist se concentrează în jurul **onestității** cu care publicul trebuie informat. **Integritatea** nu este doar cheia credibilității şi profesionalismului unui jurnalist, ci şi principala cerință etică.

4. Teme etice în deontologia jurnaliştilor

În rândurile următoare vom prezenta principalele obligații etice specifice profesiei de jurnalist, aşa cum au fost ele formulate în diferitele versiuni **ale codurilor jurnaliştilor profesionişti din Statele Unite ale Americii** (prelucrare după Black J,

1999). Alegerea acestui cod e întemeiată pe caracterul complet, explicit şi succint în formularea normelor care îl compun.

A. Căutarea adevărului şi relatarea lui

Cetățeanul obişnuit nu are de obicei suficiente date pentru a alege între informațiile contradictorii care se vehiculează într-o societate. De cele mai multe ori, el nu poate lua atitudinea corectă față de anumite subiecte tocmai pentru că doar simpla calitate de cetățean nu îi permite nici o viziune de ansamblu asupra relațiilor dintre ele, nici cunoaşterea lor în datele esențiale. Sarcina jurnalistului este tocmai aceea de a permite cetățeanului să îşi fundamenteze pozițiile față de evenimentele petrecute sau față de cele care urmează sa aibă loc, pe baza informațiilor complete şi conforme realității. Jurnalistul trebuie **să filtreze informația** şi să o prezinte într-o **formă accesibilă** tocmai pentru a pregăti audiența pentru evenimentele ulterioare sau trebuie să explice evenimentele trecute.

Jurnaliştii trebuie să fie oneşti, cinstiți şi curajoşi în descoperirea adevărului, în relatarea şi interpretarea informației. Pentru împlinirea acestui scop ei trebuie:

- Să verifice **acuratețea** informației prin epuizarea tuturor surselor şi să acorde o atenție specială evitării erorilor şi inadvertențelor. **Distorsiunea deliberată** nu trebuie să fie niciodată permisă.
- Să descopere **subiecte noi, inedite** cărora să le ofere, astfel, oportunitatea să fie cunoscute.
- Să identifice cât mai exact **sursele**, atunci când prin precizarea lor nu se pune în pericol securitatea celui care furnizează informația. Publicul este îndreptățit să aibă cât mai multe informații despre **cât de credibilă** poate fi sursa.
- Să clarifice înaintea publicării materialului asigurarea anonimatului sursei sau dezvăluirea identității sale. Condițiile obținerii informației trebuie precizate de la început, şi în cazul unor promisiuni la care jurnalistul se angajează în schimbul informațiilor dorite, el trebuie să le respecte.

De stăruința cu care un jurnalist strânge informații semnificative şi de onestitatea cu care el le relatează depinde, în bună parte, gradul de conformitate a părerilor auditoriului cu realitatea socio-politică la care el participă. Dacă jurnalistul prezintă distorsionat informația, publicul poate lua decizii care nu sunt consistente cu realitatea.

Admițând că scopul unei societăți democratice este să minimizeze acumularea de putere în mâinile celor care caută să se îmbogățească şi care pot manipula puterea în scopurile propriilor lor interese, o participare activă şi responsabilă a cetățenilor devine necesară pentru bunul mers al instituțiilor publice. Or, o asemenea participare este dependentă de buna cunoaştere a felului în care funcționează instituțiile, de buna informare asupra mecanismelor prin care cetățenii pot interveni în viața socio-politică a

societății.

Rolul jurnalistului este să furnizeze asemenea informații **rezistând la posibilele presiuni** care se fac asupra lui, căutând să rămână cât mai imparțial, prezentând informațiile cât mai clar şi mai accesibil**.**

Concordanța ştirilor cu realitatea este, de aceea, principalul obiectiv al jurnalistului. El trebuie:

- Să se asigure că titlurile, informațiile ironice, materialele promoționale, fotografiile, înregistrările video sau audio, ilustrațiile, **nu aduc prejudicii** nimănui şi citatele **nu sunt prost interpretate**. Toate acestea nu trebuie să fie scoase din context, simplificate sau exagerate prin interpretare.
- **Să nu fie schimbat conținutul** fotografiilor sau înregistrărilor video. Îmbunătățirea imaginii prin tehnici de clarificare este permisă.
- **Să se evite distorsiunile** prin remontarea sau reinterpretarea informațiilor. Dacă remontarea este necesară în prezentarea unui subiect, ea trebuie mărturisită.
- **Să se evite camuflajul** sau alte metode de obținere clandestină a informației cu excepția cazurilor în care metodele tradiționale nu sunt eficiente în obținerea unor informații vitale pentru public. Folosirea unor metode neconvenționale trebuie mărturisită şi justificată în cadrul relatării.
- Să **nu se recurgă niciodată la plagiat.**
- Să fie transmisă **informația** într-un mod **consecvent cu diversitatea experienței umane,** chiar dacă o relatare neprelucrată a informației este nepopulară.
- Să fie examinat un eveniment **respectând valorile culturale proprii contextului** în care el s-a petrecut, fără să se încerce impunerea unor valori aparținând altor arii culturale.
- **Să se evite stereotipurile** privind rasa, genul, vârsta, religia, etnia, orientarea sexuală, infirmitățile, aparența fizică sau statutul social.
- Să fie **încurajat schimbul deschis de informații**, chiar când informațiile pot fi respingătoare.
- Să fie **reprezentate şi surse populare**, fără autoritate instituțională. Sursele oficiale şi neoficiale ale informației pot fi în mod egal valide.
- Să se facă **distincția** necesară între **pledoarie şi prezentarea ştirilor**. Analizele şi comentariile trebuie identificate ca atare şi ele nu trebuie să reprezinte într-un mod eronat faptele sau contextele. **Opiniile jurnalistului nu trebuie prezentate ca fiind "realitatea însăşi".**
- **Să demarcheze** clar care sunt **ştirile** şi care sunt **informațiile de publicitate**. Trebuie evitată orice confuzie între cele două categorii.
- Să fie asumată **obligația ca interesele publicului să fie discutate cât mai deschis şi ca rezultatele guvernării să fie cunoscute cât mai corect**.

B. Minimalizarea efectelor dăunătoare

Principiul minimalizării răului se fundamentează pe valorile de **cinste, înțelegere, toleranță, compasiune, respect**. El se bazează pe responsabilitatea noastră de a-i trata pe ceilalți cu decență și pe recunoașterea demnității lor inclusiv în circumstanțe dintre cele mai dificile. Imperativul kantian de a-i trata întotdeauna pe ceilalți ca scop și niciodată numai ca mijloc, se regăsește în exercițiul profesiei de jurnalist în atitudinea față de subiecții știrilor, dar și în tratamentul celor care furnizează informații. Jurnaliștii trebuie să fie conștienți de posibilele consecințe ale profesiei lor, de răul pe care îl pot produce, fie el pe termen scurt sau lung, fie el privitor la o persoană anume sau la un grup.

Căutarea adevărului și prezentarea lui par incompatibile cu strădуința de a produce cât mai puțin rău, în fapt însă, corectitudinea în relatarea informației nu ne poate împiedica să îi tratăm pe ceilalți cum am vrea să fim tratați noi înșine.

În anumite situații (prezentarea unor tragedii, demascarea publică a unor fraude sau fapte de corupție, publicarea unor știri neplăcute despre societatea în care trăim), evitarea răului pare imposibilă. Chiar dacă nu pot fi împiedicate efectele neplăcute ale anumitor știri, important rămâne ca producerea lor să nu fie intenționată de jurnalist, **important rămâne ca deviza activității lui să nu fie mai degrabă cauzarea răului decât evitarea răului**.

Jurnaliștii trebuie să își trateze sursele de informații, subiecții știrilor și colegii cu tot respectul datorat unor ființe umane care se bucură de drepturi și libertăți. Ei trebuie:

- Să arate **înțelegere** pentru cei care pot fi afectați de relatarea știrilor. Să dovedească o **sensibilitate specială când tratează cu copii și persoane ne-experimentate** fie că acestea sunt surse de informații, fie că sunt subiecții știrilor.
- **Să nu fie lezați** prin interviuri sau fotografii cei care sunt afectați de tragedii sau asistă la înmormântări.
- Să fie conștienți că adunarea informației și prezentarea ei poate dăuna și cauza disconfort. **Scopul de a formula știri cât mai interesante nu poate fi o scuză pentru un comportament agresiv și arogant**.
- Să nu fie lezat dreptul persoanelor private de a controla informațiile care îi privesc. Asupra persoanelor publice, oficialilor și altor persoane care urmăresc afirmarea la putere, sau ocupă posturi de influență, sau caută într-un fel sau altul să se afirme public, se pot furniza informații mai ample decât în cazul persoanelor private, dar doar un interes major al publicului poate justifica încălcare **intimității unei persoane**, **a dreptului la viață privată**.

- Să nu se renunțe niciodată la **bunul simț**. Trebuie evitat să se creeze cu

orice preț senzaționalul.
- Să lucreze cu precauție în **identificarea suspecților** minori sau a victimelor crimelor pasionale.
- Să nu prezinte ca fiind certă identificarea unui criminal înainte ca acesta să fie declarat vinovat într-un mod definitiv.
- Să fie soluționat just posibilul conflict între **drepturile unui suspect şi drepturile publicului de a fi informat.**

C. Independența jurnalistului

Trebuie ca un jurnalist să fie angajat doar în exercitarea profesiei lui? Îi este permis să aibă un **serviciu secundar** prin care să se angajeze, de pildă, în campaniile unor politicieni? Putem accepta că un jurnalist poate avea concomitent oricare altă slujbă pentru că are dreptul să-şi administreze cum vrea timpul lui? Sunt relevante pentru eventuala lipsă de obiectivitate a unui jurnalist **legăturile de rudenie** cu anumite persoane vizate în subiectele ştirilor pe care le prezintă sau interesele lor comune în afaceri sau acțiuni în care jurnalistul însuşi este implicat? Îi poate fi permis unui jurnalist să aibă **avantaje extra-profesionale** (materiale sau de orice altă natură) din exercitarea profesiei sale? Folosirea **capitalului de popularitate** a unui jurnalist pentru susținerea unei cauze politice poate să nu afecteze obiectivitatea informațiilor privind acel subiect? Este posibil să delimităm astăzi foarte net o ştire editorială de una de **publicitate**? Putem identifica foarte exact o **publicitate mascată**?

Se pare că jurnaliştii au dificultăți în a cădea de acord asupra răspunsurilor la aceste întrebări. Cu toate acestea au fost formulate câteva norme prin care se încearcă conturarea statutului de independent, statut indispensabil profesiunii de jurnalist.

Jurnaliştii trebuie să nu aibă nici o altă obligație decât cea de a informa corect publicul. Ei trebuie:
- **Să evite** un real sau posibil **conflict de interese**
- Să rămână **în afara oricăror asociații sau activități** care le pot compromite integritatea sau le pot afecta credibilitatea
- Să refuze **daruri, favoruri, tratamente speciale** şi să evite servicii suplimentare, implicarea în politică, servicii publice şi servicii în organizațiile comunității dacă acestea pot compromite integritatea lor profesională.
- Să fie **vigilenți şi curajoşi** în privința responsabilităților pe care le au cei aflați la putere.
- Să refuze orice **tratament preferențial** celor care îşi fac publicitate sau care au interese speciale şi să reziste la presiunile de a fi manipulată ştirea.
- Să fie circumspect cu cei care oferă informații **în schimbul banilor** sau al serviciilor şi să evite să plătească pentru obținerea ştirilor.

În afara obligațiilor care incumbă jurnaliştilor, trebuie atrasă atenția asupra presiunilor la care ei sunt expuşi de către cei care au interese vădite în relatarea într-o anumită manieră a informațiilor. Jurnaliştii sunt deseori tentați, fie cu promisiuni implicite sau explicite că vor fi răsplătiți, fie sunt terorizați cu amenințări dintre cele mai grave. Dacă de ignoranța în descifrarea corectă a unui subiect este responsabil doar jurnalistul, în pericolul pierderii independenței sale trebuie luate în considerare şi presiunile la care el este expus. De aceea, pentru a încuraja integritatea şi onestitatea unui jurnalist trebuie conceput şi un sistem care să îl protejeze față de presiunile celor interesați să le fie servite propriile interese. **Corupția** jurnaliştilor nu ar fi posibilă fără concursul celor care corup.

D. Responsabilitatea

Jurnalistul trebuie să fie responsabil față de cititorii, ascultătorii sau telespectatorii săi şi, de asemenea, față de colegii săi.

S-ar părea că principiul independenței jurnalistului epuizează problematica integrității sale. Cu toate acestea, majoritatea codurilor privind profesiunea de jurnalist menționează ca un principiu aparte pe cel al responsabilității. Pornind de la realitatea relațiilor de **reciprocitate între jurnalist şi audiență**, sau dintre jurnalist şi colegii săi, se consideră necesară includerea acestui principiu de a cărui necesitate toată lumea este convinsă, dar a cărui punere în practică rămâne problematică. Cum ar trebui să se manifeste responsabilitatea unui jurnalist pare să țină mai mult de calitatea muncii sale, şi nu de conotația ei etică.

Există, însă, câteva norme la care jurnalistul ar trebui să se oblige pentru a convinge că este responsabil:

- Să clarifice şi să explice modul în care sunt relatate ştirile şi să invite publicul la un **dialog** despre comportamentul jurnaliştilor.
- Să încurajeze **revendicările şi criticile** publicului față de funcționarea mass-media.
- Să îşi asume **greşelile** şi să le corecteze prompt.
- Să denunțe **practicile imorale** ale jurnaliştilor şi ale sistemului mass-media.
- Să aibă față de sine aceleaşi **exigențe** ca şi cele față de alte persoane.

<u>Termeni cheie</u>: doctrina autoritară, doctrina libertariană, doctrina liberală, doctrina responsabilității sociale, comunicarea interpersonală, comunicarea mediatică, drept sau obligație, obligația de a distribui informația, ca mijloc de a redistribui puterea, onestitatea, integritatea, adevăr, independență, responsabilitate, cinste, înțelegere, toleranță, compasiune, respect.

Întrebări:

1.Care din doctrinele etice ale jurnalismului vi se pare cea mai îndreptățită şi de ce?
2.Care sunt sarcinile jurnalistului în redarea adevărului?
3.De ce independența jurnalistului este o condiție morală necesară?
4.Care sunt valorile pe care se fundamentează principiul minimalizării răului?
5.Analizați un caz de încălcare a deontologiei profesionale a jurnaliştilor.

13. ETICA MEDICALĂ

Obiectivele temei:

a) Să înțelegeți etica medicală ca o disciplină indispensabilă statutului de profesionist în spațiul practicii medicale.

b) Să vă familiarizați cu diferite perspective prin care s-au propus modele etice proprii profesiunii de medic.

c) Să înțelegeți nuanțat termenii proprii eticii medicale pentru a putea participa la formularea şi promovarea cerințelor etice ale profesiunii.

d) Să cunoaşteți principalele componente ale deontologiei acestei profesiuni.

Conținut

1. Definirea statutului eticii medicale

2. Codul medical

a) definiție

b) modele etice

c) componența unui cod

3. Principalele teme ale unui cod de etică medicală

4. Responsabilitățile etice ale corpului medical

1. Definirea statutului eticii medicale

Părerea, larg împărtăşită astăzi în România, este că ceea ce contează în aprecierea unui medic este **competența** lui profesională. Comportamentul lui etic pare irelevant pentru statutul lui de profesionist. Sau, într-o altă exprimare, este etic ce e eficient în planul sănătății şi, evident, reversul, nu este moral ce s-a dovedit ineficient. Dacă, totuşi, este acceptat ca temă, eticul ar fi, mai degrabă, un subiect necesar aprecierii întregului sistem de sănătate, şi nicidecum evaluării individuale a unui profesionist. Problemele etice par a fi acceptabile doar în măsura în care ele pot fi normate juridic.

În ciuda acestor obstacole, fie ca efect al sărăciei, fie al unor mentalități, considerăm nu numai legitim interesul față de etica medicală dar şi indispensabilă o

anume conştientizare faţă de obligaţiile şi posibilităţile pe care perspectiva etică le pune în evidenţă ca necesare profesiilor medicale.

Deşi la prima vedere înţelegerea statutului eticii medicale pare foarte simplă, nu există un consens asupra câmpului ei de interes şi, implicit, asupra pârghiilor prin care ea trebuie să se manifeste. Aparent n-ar fi decât nişte diferenţe de accent din cadrul aceleiaşi problematici, dar în realitate, orientările teoretice implică o circumscriere diferită a ariei de interes specifice eticii medicale. O parte dintre aceste propuneri vizează nu numai etica medicală, ci şi **bioetica**, în ansamblul ei, disciplină în spaţiul căreia etica medicală se încadrează.

Putem distinge trei înţelesuri diferite ale eticii medicale:

a) Etica medicală este un **studiu asupra responsabilităţii morale** a medicilo În această variantă ar fi vorba de punerea în evidenţă a relaţiei dintre problemele mora particulare care apar în relaţia dintre pacient şi medic şi principiul responsabilităţ (Clouser D. 1974, p 658) Personalul medical ar trebuie interesat în cunoaşterea aceste reflecţii, fie ele rodul studiilor personale sau de grup ale unor specialişti, fie ca atitudi exprimate în cadrul dezbaterilor publice.

b) Etica medicală este **analiza cazurilor concrete, particulare în care luare unei decizii este foarte dilematică**. În această accepţiune se are în vedere colaborare dintre medic, etician şi jurist tocmai pentru a repera valorile relevante, principiile mora pertinente şi eventualul lor conflict, pentru a analiza argumentele, presupoziţiile posibilele implicaţii ale anumitor decizii (Arras J., Murray T, 1982).

c) Cea mai frecventă înţelegere a eticii medicale este în varianta unui **ansambl de reguli morale** pe care profesioniştii trebuie să le respecte tocmai ca o condiţie statutului lor de profesionişti. Se consideră că ***deontologia constituie expresia cea m elocventă a voinţei de a întări aspectele morale ale unei profesii*** (Thouvenin D, 1985, 23) şi de aceea reţinem acest model ca fiind cel mai relevant pentru activitate profesioniştilor din spaţiul medicinei. Preocuparea de a formula, schimba sau valida u cod medical devine, din această perspectivă, preocuparea principală.

2. Codul medical

a) Definiţie

Codul medical este ansamblu de standarde morale generale, responsabilităţi şi reguli ale practicii medicale care privesc activitatea clinicienilor sau a cercetătorilor în general şi/sau cea a unei specialităţi particulare.

Codul este formulat ca un **corp de norme** care urmăreşte ghidarea personalului medical, a pacienţilor, a publicului şi al altor profesii implicate în spaţiul îngrijirii sănătăţii. (adaptare după Keyserlingk Edward, Encyclopedia of Applied Ethics, vol 3, p. 156). El se distinge de **jurământul medical** (v. Anexă) nu atât prin conţinut (deşi primul este, de obicei, mult mai cuprinzător şi mai detaliat) cât prin modul de aderare (cel din

urmă luând forma unei promisiuni solemne la care viitorul profesionist se angajează la începutul carierei sale).

b) Modele etice. În formularea diferitelor coduri au fost propuse anumite **modele etice**, considerate ca esențiale pentru profilul moral al personalului medical. Normele care urmează să compună un cod, ar trebui să fie conforme cu dezideratul de ansamblu al codului, respectiv acela de a se conforma unui orientări specifice.

Astfel, dat fiind caracterul particularizat al fiecărei relații între pacient şi medic, prin **abordarea clinică** a eticii medicale, s-a propus un model asemănător *celui al prieteniei, al unei iubiri moderate* (Campbell A., 1984). Caracterul **empatic** al relației, impus de necesitatea de a "înțelege bolnavul", şi implicit boala de care el suferă, scoate relația doctor-pacient din cadrele unei comunicări informaționale centrate doar asupra simptomatologiei stricte şi reclamă cunoaşterea contextului bolii, ansamblul situației pacientului, permițând, astfel, nu numai o mai completă găsire a cauzelor bolii, dar şi o mai bună direcționare în alegerea tratamentului. O asemenea "apropiere" de pacient a fost şi este una din cerințele importante ale deontologiei profesiei de medic în care **devotamentul** față de bolnav, implicarea cât mai mare în rezolvarea "cazului" au fost şi sunt percepute drept condiții obligatorii.

Deşi necesară, o asemenea atitudine riscă să piardă dreapta măsură şi medicul să devină excesiv de paternalist, preluând decizii care, altfel, ar trebui lăsate în sarcina pacientului. Dacă respectăm principiul **autonomiei pacientului**, implicarea afectivă a medicului ar putea crea o dependență exagerată a pacientului. Beneficiile unei asemenea etici a prieteniei pot fi distruse de caracterul imprevizibil al unei relații afective şi de posibila incapacitate în a susține prietenii egale cu tot pacienții. Principalul reproş care i s-a adus acestei abordări vizează vulnerabilitatea ei față de un număr prea mare de variabile care țin de personalitatea medicului, de cunoştințele şi priceperea sa. În ciuda bunelor intenții ale unui clinician, dacă acest tip de etică ar fi singurul model recomandat, nu numai că nu ar impune alte cerințe deontologice, cel puțin la fel de importante, dar prin însuşi conținutul lui ar putea crea confuzie, nemulțumire şi supărare date fiind posibilele diferențe între personalul medical (medici pe de o parte, asistente medicale pe de altă parte), între medici de diferite specialități (comportamentul unui chirurg față de pacientul său este fatalmente diferit de cel al unui internist) şi, nu în ultimul rând, între profesioniştii aparținând unor culturi diferite. Deşi esențială, implicarea devotată în rezolvarea unui caz, ea nu poate fi normată. I se pot face multe reproşuri unui medic, dar cel că nu şi-a iubit îndeajuns pacientul ar fi greu de evaluat. Dacă putem socoti un asemenea model acceptabil în exercițiul anumitor specialități (psihiatrie, de exemplu) el este nerelevant pentru altele (ca de exemplu pentru chirurgie).

Proprie mai cu seamă cercetătorilor în medicină, **abordarea ştiințifică** a modelului eticii medicale se concentrează îndeosebi asupra descoperirii unor noi tipuri de tratament şi a noi metode şi aparate de diagnosticare. Este vizată evaluarea cât mai exactă a **riscurilor şi beneficiilor** pe care noile tratamente le pot avea, tocmai în scopul

protecției pacienților față de potențialul pericol al unor remedii. Acesta ar fi aspectul pozitiv al acestei abordări.

Limita lui constă în extinderea exercițiului exactității științifice, tipică cercetării, asupra înțelegerii însăşi a relației cu pacientul care, astfel, devine interesant doar în măsura în care personalitatea lui poate fi formalizată, boala lui poate fi rezolvată în standardele rigorii ştiințifice. Prin această propunere, neliniştile unui pacient, sentimentele şi gândurile lui se cer complet ignorate. Atitudinea detaşată, "rece şi egală", intoleranța față de posibilitatea unui tratament "alternativ" (ca de exemplu, homeopatia, acupunctura, osteopatia), lipsa de respect față de aspectele spirituale, religioase (neştiințifice) ale vieții unui pacient sunt doar câteva din trăsăturile care compun acest posibil model de comportament etic. Conform acestui model, etica însăşi e văzută în termenii unei ştiințe, iar componentele vieții morale sunt reduse la explicații genetice, strict biologice.

Modelul etic propus prin **abordarea religioasă** impune fiecare normă în termenii unei obligații religioase, etica medicală, în întregul ei, devenind parte componentă a angajamentului religios. Imperativul iubirii semenului cu un sentiment egal cu cel față de sine şi cel al carității se regăsesc în obligația de a-i ajuta nediscriminatoriu pe cei aflați în suferință şi a-i susține cât mai generos în rezolvarea problemelor lor. În analiza unor subiecte specifice de etică medicală din perspectivă religioasă se regăsesc influențele unor religii foarte diferite prin valorile pe care le propun. Rezolvările unor dileme etice în spațiul medical sunt propuse în funcție de înțelegerea sensului vieții, a intenției unei anume acțiuni, a anticipării "efectelor duble" şi, nu în ultimul rând, a semnificației deciziei într-un caz în care principiile diriguitoare fie că nu sunt evidente, fie că lipsesc.

Meritul perspectivei religioase este acela că prin reperele pe care ea le propune, duce la încadrarea situației etice în contextul mai larg al semnificațiilor unei vieți. Posibilul pericol al unei astfel de abordări stă în respingerea, uneori fanatică, a unui alt punct de vedere, în opacitatea față de beneficiile evidente ale unei alte soluții de cât cea pe care am accepta-o din cauza apartenenței la o anume convingere religioasă. Martorii lui Iehova, de exemplu, nu acceptă transfuzia şi transplantul.

Prin **abordarea legală**, subiectele de etică medicală sunt analizate în termenii normelor juridice, recunoscute de o societate la un moment dat. În varianta unei societăți democratice, principalul criteriu al deciziilor de etică medicală este dependent de ceea ce vizează o legislație în ansamblul ei, respectiv de asigurarea armoniei, recunoaşterea egalității tuturor membrilor în fața legilor acelei societăți. Din această perspectivă sunt întărite drepturile "celor slabi" de a nu fi exploatați şi victimizați de către alți indivizi, de grupuri, sau chiar de către stat. Contribuțiile legaliste în cadrul eticii medicale au subliniat importanța respectării drepturilor omului, a principiilor echității. Dacă în societățile democratice abordarea legală reclamă o cântărire pro şi contra a argumentelor unor decizii etice medicale, în state dictatoriale (ca Germania nazistă sau țările comuniste) prin abordarea legală a situațiilor etice medicale este impusă "voința de stat", expresia dictatorială a unei ideologii. Tratamentele psihiatrice ale dizidenților din perioada comunistă, sterilizarea în Germania fascistă sau interzicerea avorturilor în anumite țări comuniste, deşi erau susținute legal ca soluții medicale etice nu făceau decât

să faciliteze aservirea.

Sociologii susțin că și în cadrul eticii medicale pentru luarea anumitor decizii sunt relevanți factorii sociali ce caracterizează nu numai relațiile interpersonale ale indivizilor, dar și trăsăturile unei întregi societăți, aceasta putând fi producătoare prin ea însăși de rău și boală. În varianta marxistă a **perspectivei sociologice** individul nu este văzut ca fiind "purtător autonom de valori morale", ci "produsul determinărilor sociale".

Prin **perspectiva psihanalitică** a eticii medicale este pus în evidență modul în care se dezvoltă atitudinile personale față de subiectele morale. Este facilitată, astfel, posibilitatea de a înțelege atitudinile personale sau ale celorlalți prin componentele lor **emoționale și aspectele non-intelectuale ale psihicului**, trăsături dependente de personalitatea fiecăruia, de influențele de mediu, de evenimente speciale petrecute în copilărie. Raționamentele etice sunt recunoscute ca făcând parte din ansamblul atitudinilor psihice, nu neapărat pasionale, ci ca aspecte ne-raționale ale comportamentelor noastre. Partea negativă a acestui tip de abordare este reprezentată de propunerea de a gândi etica medicală ca o manifestare complet relativistă, determinată de influențe în afara oricărui control. O astfel de abordare tinde să nege existența vreunui scop rațional al eticii medicale.

Distincte teoretic, în realitate aceste abordări nu au impus într-un mod independent, un anumit cod. Ele s-au influențat reciproc sau au determinat includerea unor norme specifice.

c) Componența unui cod. În codurile contemporane sunt specificate trei tipuri de obligații: **standarde, principii și reguli**. (Bayles M. D,1981).

Standardele prescriu anumite **virtuți,** dispoziții sau trăsături de caracter pe care un medic trebuie să le aibă sau viciile pe care el trebuie să le ocolească. Virtuțile promovate sunt **onestitatea, devotamentul, integritatea, sinceritatea, discreția, compasiunea** și, nu în ultimul rând**, competența**. Sunt coduri care subliniază în mod special necesitatea unei anume trăsături (ca, de pildă, compasiunea), alte coduri pun în discuție condițiile unei virtuți (de exemplu, sinceritatea). În general, însă, există un acord privind necesitatea **încrederii** ca fundament al relației doctor-pacient (Spicer C. M., 1995). În acest caz toate virtuțile care fundamentează încrederea devin obligatorii.

Prezența **principiilor** într-un cod are un rol orientativ. Căile prin care ele trebuie aplicate sunt specificate prin intermediul **regulilor specifice**. Uneori numirea însăși a principiului, ca de exemplu cel al **respectului pentru viață**, nu mai este necesară, el rămânând ca fundament al întregului cod. Alteori, un principiu se subordonează unui alt principiu. Este cazul **respectului față de decizia pacientului,** de fapt o consecință **a respectului față de autonomia persoanei**.

Cele mai frecvente componente în conținutul unui cod sunt **regulile** care privesc un comportament specific. Cui trebuie, de pildă, încredințată decizia asupra tipului de tratament al unui bolnav în incapacitate temporală de discernământ, sau care sunt obligațiile unui medic de a păstra sau nu **confidențialitatea** bolilor și tratamentului unui pacient sunt, de obicei, teme concrete care se regăsesc în normele unui cod.

3. Principalele teme ale unui cod de etică medicală

Păstrându-şi specificitatea, **codurile naţionale de etică medicală**, acolo unde ele există, formulează reguli care se concentrează, de regulă, în jurul următoarelor teme:

I. Subiecte care privesc **relaţia dintre pacient şi corpul medical:**

- Tema **paternalismului**. Este moral acceptabil ca doctorii să ia decizii î beneficiul pacienţilor lor fără consimţământul acestora? Cine poate decide ce e î interesul pacientului în cazul unui dezacord între pacient şi doctorul său? Atât tim cât este respectată decizia unui pacient este relevant din punct de vedere moral dac e vorba de un refuz al tratamentului sau de cererea expresă de a i se prescrie u anume tratament?
- Tema **confidenţialităţii**. Este legitim să furnizezi, fără consimţământu pacientului, informaţii aflate de al acesta în timpul unei consultaţii? Dacă da, în c circumstanţe şi de ce?
- Tema **onestităţii şi a înşelăciunii**. Dacă un membru al corpului medical poa să mintă un pacient sau să îl înşele în vreun fel? Când şi de ce?
- Tema **deciziilor medicale în cazul pacienţilor cu o autonomie incomplet sau deficitară**. Când şi în ce condiţii pot copiii să decidă asupra metodelor c tratament care li se aplică? În ce stadiu al dezvoltării lor li se poate acorda dreptul c a decide singuri asupra modului în care să fie trataţi medical? Cui să i se acord responsabilitatea unor decizii în numele lor care nu le pot lua, care să fie criteriu stabilirii acestui transfer de responsabilitate şi de ce? În ce fel poate cineva să decid în numele bolnavilor afectaţi mental, temporar sau permanent, şi cine poate să fi acea persoană? Pot fi bolile mentale un motiv suficient pentru a i se administra unu astfel de bolnav un tratament pe care el îl refuză? Poate fi ignorată autonomi persoanelor vârstnice prin decizii luate în interesul lor? Dacă da, în ce circumstanţ cum şi de ce?

II. Subiecte privind **viaţa şi moartea**

- Este avortul vreodată justificat, dacă da, în ce circumstanţe şi de ce? Cân apar tensiuni între interesele mamei şi cele ale fătului (copilul încă nenăscut) cu pot fi ele soluţionate? Este statutul embrionului, fătului sau al copilului proaspă născut diferit de statutul unei fiinţe mature? Dacă da, de ce?
- Este vreodată justificat să ucizi vreun pacient? Este moral să permiţi ca u pacient să îşi prefere moartea? Este relevantă moral distincţia între a permite cuiva s renunţe la propria viaţă şi să ucizi? Dacă da, de ce? Ce înseamnă, de fapt, a mur Când celelalte părţi ale corpului sunt susţinute în viaţă prin conectarea la anumi aparate, putem considera moartea creierului echivalentă cu moartea în sensul comu al termenului, moarte în care se constată încetarea activităţii nu numai a creierul dar şi a inimii, şi a respiraţiei? Care sunt obligaţiile morale ale doctorului în cazu

unui pacient diagnosticat ca fiind permanent inconştient dar al cărui creier nu est mort, ca de exemplu, situația pacienților aflați într-o persistentă sau permanent "stare vegetativă"? Cât de mult şi de ce poate fi un doctor obligat să susțină în viat un pacient ale cărui şanse de însănătoşire sunt foarte mici? Ce semnalmente trebui considerate ca fiind esențiale pentru a declara că un pacient este "însănătoşit"?

III. Subiecte privind **interesele pacientului şi interesele celorlalți**

- Trebuie întotdeauna ca un medic să considere interesele unui anume pacient c fiind prioritare față de interesele celorlalți sau câteodată interesele celorlalți pot s prevaleze? Dacă da, în ce circumstanțe şi de ce? Asemenea tensiuni se pot naş la apariția necesității unei intervenții chirurgicale neprevăzute şi foarte urgente. Î același context se înscriu cercetările medicale în care interesele de viitor al pacienților pot fi în conflict cu interesele lor de moment, la fel cum strategiile c prevenire a bolii pot conduce la conflicte de interese ale celor care sui actualmente bolnavi față de interesele celor care sunt sănătoşi. Exigențel învățământului medical, universitar sau postuniversitar, impun deseori c "practica" viitorilor specialişti să se facă cu riscul lezării intereselor pacientulu
- Apar frecvent tensiuni între interesele unui pacient anume şi interesele celorlal pacienți când se pune problema raționalizării unor resurse limitate c medicamente sau alte materiale medicale. Trebuie ca medicii să participe la astfel de raționalizare? Dacă da, după ce criterii? Dacă nu, cine trebuie să fie c responsabili de o astfel de raționalizare?

4. Responsabilitățile etice ale corpului medical

Ca răspuns la interogațiile prezentate anterior s-au formulat principii şi reguli care compun codul deontologic al profesiilor din spațiul medicinei. În funcție de presupozițiile acceptate, aceste norme diferă de la un cod la altul, nu numai în succesiunea lor istorică, dar şi în funcție de diversitatea societăților contemporane. Datorită faptului că a fost adoptat de un număr de țări europene, am ales în identificarea principiilor eticii medicale **Convenția pentru protecția drepturilor omului şi a demnității ființei umane cu privire la aplicarea biologiei şi medicinei,** convenție care face parte din seria **Tratatelor europene (nr. 164)** şi pe care România a semnat-o la 4 aprilie 1997.

Conform intențiilor declarate în preambul, responsabilitățile etice al corpului medical sunt concepute astfel încât prin îndeplinirea lor să fie respectată **demnitatea umană**. Prin normarea etică a practicii medicinei se urmăreşte **respectarea drepturilor şi libertăților fundamentale ale omului.**

A. Prioritatea ființei umane

Prin acest principiu se stipulează că interesele şi bunăstarea ființei umane trebuie să prevaleze asupra intereselor societății sau ale ştiinței.

B. Accesul echitabil la îngrijirea sănătății

Luându-se în considerare cerințele de sănătate şi resursele de sănătate, trebuie să se asigure accesul echitabil la îngrijirea sănătății.

Acest principiu se corelează cu cel al acordării asistenței medicale tuturor pacienților indiferent de particularitățile lor biologice, sociale sau politice.

C. Nediscriminarea

Aşa cum a fost formulat acest principiu în codul (sub formă de jurământ) adoptat de **Asociația Medicală Mondială** (Geneva, 1948, modificat în 1968, 1983 şi 1994), el stipulează datoria ca între medic şi pacient *să nu se interpună considerații de afiliere politică, vârstă, credință, boală sau infirmitate, naționalitate, origine etnică, rasă, sex, statut social, comportament sexual.*

În art. 11, cap IV al Convenției din seria Tratatelor Europene nr. 164 se arată că este interzisă orice formă de discriminare *din motive de moştenire genetică*.

În acelaşi capitol, la art. 14, este interzisă discriminarea care s-ar putea face prin utilizarea tehnicilor de procreere asistată în scopul selecției sexului viitorului copil. Sunt exceptate situațiile în care trebuie evitate tulburări ereditare grave legate de sex.

D. Consimțământul

În vederea respectării **libertății persoanei,** capitolul 2 al acestei convenții este integral rezervat regulilor privind consimțământul.

a) Ca regulă generală

O intervenție în domeniul sănătății poate fi făcută numai după ce persoana respectivă şi-a dat consimțământul în mod liber şi în cunoştință de cauză.

Acestei persoane trebuie mai întâi să i se furnizeze informația corespunzătoare referitoare la scopul şi natura intervenției, cât şi la consecințele şi riscurile acesteia.

b) Protecția persoanelor incapabile de a consimți

1. Poate fi făcută o intervenție asupra unei persoane care nu are capacitatea de a consimți, numai în beneficiul direct al acesteia.

2. Dacă, potrivit legii, un minor nu are capacitatea de a consimți la o intervenție, aceasta poate fi făcută numai dacă este autorizată de cei care îl reprezintă sau de către o persoană sau un organ prevăzute de lege.

Opinia minorului va fi luată în considerare ca un factor determinant, proporțional cu vârsta sau gradul de maturitate.

3. Dacă, potrivit legii, un adult nu are capacitatea de a consimți la o intervenție din cauza debilității sale mentale, a unei boli sau datorită unui motiv similar, intervenția poate fi făcută numai dacă este autorizată de reprezentanții săi sau de către o persoană sau un organ prevăzute de lege.

În măsura în care este posibil, persoana în cauză va lua parte la procedura de autorizare.

c) Protecția persoanelor cu tulburări mentale

O persoană cu tulburări mentale grave poate fi supusă, fără consimțământul ei,

unei intervenţii destinate să trateze tulburările ei mentale numai dacă, fără un asemenea tratament, ar putea rezulta consecinţe grave pentru sănătatea ei.

d) Situaţia de urgenţă

Dacă din cauza situaţiei de urgenţă consimţământul nu poate fi obţinut, poate fi făcută imediat orice intervenţie medicală în beneficiul sănătăţii individului respectiv.

E. Viaţa privată şi dreptul la informare

a) Articolul 10 din cap. III al convenţiei obligă la respectarea **confidenţialităţii** actului medical ca expresie a **respectului faţă de viaţa privată**. Acest vechi principiu se regăseşte şi în Jurământul lui Hipocrate care se obligă *ca toate cele ce în decursul exerciţiului sau în afara exerciţiului artei mele, aş putea vedea sau auzi, privind viaţa semenilor mei şi care nu trebuie divulgate, le voi reţine pentru mine, socotind că toate acestea au dreptul la cel mai deplin secret*.

Accentuând necesitatea confidenţialităţii, codul de la Geneva impune respectarea secretului *chiar după moartea pacientului.*

b) Dacă din dreptul la viaţă privată decurge obligaţia confidenţialităţii actului medical, **dreptul la informare** obligă ca orice persoană să aibă **acces la informaţia privind sănătatea sa**. Drept consecinţă, medicului i se cere să furnizeze toate informaţiile legate de starea sănătăţii pacientului, în mod special dacă acesta le reclamă.

F. Responsabilităţi privind prelevarea de organe

Progresele tehnice înregistrate în ultimii ani au adăugat noi responsabilităţi care revin corpului medical privind posibilitatea reproducerii artificiale, (fertilizarea *in vitro*), stabilirii sexului, clonării, şi, nu în ultimul rând, responsabilităţi legate de transplant. Privind acest din urmă subiect stipulaţiile precise se adaugă celor care completează necesitatea **consimţământului** (donatorului) şi, mai ales, interzicerea câştigurilor financiare din utilizarea unei părţi a corpului omenesc.

a) **Respectul vieţii** impune ca **regulă generală** că *Prelevarea de organe şi ţesuturi de la o persoană în viaţă în scopul unui transplant poate fi făcută numai în beneficiul terapeutic al primitorului şi numai dacă nu sunt disponibile organe sau ţesuturi corespunzătoare de la o persoană decedată şi numai în eventualitatea în care nu există altă metodă terapeutică alternativă cu eficienţă comparabilă. (*Convenţia amintită, cap. VI, art 19*)*

b) Privind **interzicerea câştigurilor financiare** din utilizarea unei părţi a corpului omenesc s-a hotărât că *dacă în cursul unei intervenţii se prelevează orice parte a corpului omenesc, aceasta poate fi stocată şi utilizată în alt scop decât cel pentru care a fost prelevată numai dacă acest lucru este făcut în conformitate cu o informare corespunzătoare şi cu procedurile de consimţire. În nici un caz corpul omenesc şi părţile sale nu vor genera, ca atare câştiguri financiare*. (Convenţia amintită, cap. VII)

G. Respectul faţă de colegi

Responsabilitățile legate de cooperarea între membrii corpului medical nu mai sunt astăzi normate în nici un cod. Ele se înscriu în tradiția practicii medicinei, o tradiție care începe cu Hipocrate care jura să *socotească ca pe egalul părinților mei pe acela care m-a învățat arta medicinei, să împart cu el bunurile mele şi să îi asigur toate nevoile în caz de lipsă; să consider copiii lui ca pe proprii mei frați şi dacă doresc să studieze această artă să îi învăț fără înțelegere scrisă şi fără plată, să împărtăşesc preceptele generale, lecțiile prin grai viu şi tot restul doctrinei copiilor mei, copiilor maestrului meu şi tuturor discipolilor care s-au înrolat şi au depus jurământ să slujească legea medicală şi nu alta.*

Aceste responsabilități (*recunoştința față de profesori şi considerarea colegilor ca nişte surori şi frați*, Jurământul de la Geneva) trebuiau să înlesnească, prin solidaritatea în exercițiul profesiei şi prin susținerea ei morală, principalul angajament al profesiei de medic, cel al *respectului absolut față de viață*.

H. Competența

Competența, obținută prin studiu teoretic şi practica îndrumată de profesori, se măsoară, în cazul medicinei, prin felul în care sunt rezolvate problemele pacienților. Astfel, profesionalismul este şi principala datorie morală. Îndeplinind ansamblul responsabilităților morale, profesionistul din aria medicinei trebuie să acționeze, în toate împrejurările, **în interesul deplin al pacientului**.

Termeni cheie: cod, reguli, standarde, principii, empatie, devotament, autonomi persoanei, paternalism, riscuri, beneficitate, onestitate, integritatea, sinceritat discreție, compasiune, competență, confidențialitate, onestitate, demnitat nediscriminare.

Întrebări:

1. **Care sunt componentele unui cod? Argumentați rolul fiecărei componente.**
2. **Precizați principalele teme ale unui cod medical.**
3. **Cine poate decide în locul persoanelor incapabile să-şi exprime consimțământul?**
4. **Este confidențialitatea o regulă care nu suferă excepții? Argumentați răspunsul.**
5. **De ce respectul față de colegi este o datorie etică pentru corpul medical?**

Bibliografie

American Society for Public Administration (ASPA), *Public Administrators. Study Guide*, 1982

Airaksinen, Timo, *Ethics of Coercition and Authority*, University of Pittsburg Press, 1988.

Airaksinen, Timo, "Professional Ethics", în *Encyclopedia of Applied Ethics*, vol. 3, Academic Press, 1998, pp.671-682

Almond, Brenda, "Rights", *A Companion to Ethics*, Peter Singer (ed.), Blackwell, 1996, pp. 259-269

Appelbaum, David şi Lawton, Sarah Verone, *Ethics and the Professions*, Prentice Hall, New Jersey, 1990

Aristotel, *Etica Nicomahică*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Traducere Stella Petecel, Bucureşti,1988

Balle F., *Medias et Societé*, Paris, Montchrestien, 1994

Bayles, Michael, The Professional-Client Relationships, în *Ethical Issues in Professional Life*, Ed. Callahan, 1988, pp. 113-120

Bayles Michael, *Professional Ethics*, Wadsworth, Belmont, CA, 1981

Bailey, Stephan, "The Relationship between Ethics and Public Service", în *Public Administration and Democracy*, ed. R. Martin, Syracuse University Press, 1965

Beauchamp T. şi Childress J., *Principles of Biomedical Ethics*, New York, Oxford University Press, 1994

Becker, Lawrence (ed.) *Encyclopedia of Ethics*, Hamend, CT: Garland, 1991

Berger F. (ed), *Freedom of Expression*, Belmont, Wadsworth, 1991

Bird, F.şi Waters, J, A. "The Nature of Management Moral Standards", în *Journal of*

Business Ethics, 6, 1-13

Black J, Steele B., Barney R., *Doing Ethics in Journalism, A Handbook with cases Studies*, Boston, Londra, Allyn and Bacon, 1999

Bobbio, Norberto, *In Praise of Meekness. Essays on Ethics and Politics*, Polity Press, Cambridge, 2000

Bok, Sissela, Lies for Public Good în *Ethical Issues in Professional Life*, ed. J. Callahan, Oxford University Press, 1988, pp. 150-156

Boris Libois, " Médias", în *Dictionnaire d'éthique et de philosophie morale*, Paris, PUF, 1996

Bowie N. *Business Ethics*, Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall, 1982

Buckler, S. *Dirty Hands. The problem of Political Morality*, Avebury, Brookfield, USA, 1994.

Callahan, Joan (Ed.), *Ethical Issues in Professional Life*, Oxford University Press, 1988

Clouser D., What is Medical Ethics?, *Annals of Internal Medicine*, 80, (5), 1974, pp 657-660

Coady, C. A. "Politics and the problem of dirty hands", în *A Companion to Ethics*, P. Singer (ed), 1996, pp. 373-383.

Cornu D., *Journalisme et verité. Pour une éthique de l'information*, Geneve, Labor& Fides, 1994

Daniels N., *Just Health Care*, Cambridge, MA, Cambridge University Press, 1985

Davis, Michael, "Is Higher Education a Prerequiste of Profession?", în *International Journal of Applied Philosophy*, vol 13: 2, 1999

Druker Peter, *Management*, London, Pan, 1979

Dworkin, Gerald, "Paternalism", în *The Monist*, 56, nr. 1, 1972

Dworkin, Ronald, *Taking Rights Seriously*, Duckworth, London, 1978

Engelhardt Tristram, *The Foundations of Bioethics*, New York, Oxford University Press, 1986

Freedeman, *Understanding lawyer's ethics*. Matthew Bender, 1990

Frideman şi Zile, "Soviet legal profession: Recent developments in law and practice", Wisconsin, *Law Review 32,* 1964

Friedman, Milton, "The Social Responsibility of Business is to Increase the Profit", în *New York Times Magazine,* September, 13, 1970

Gillon G., *Principles of Health Care,* Chichester, New York, Willey, 1994

Gortner, John, *Tasks of Leadership,* Washington DC, Independent Sector, March, 1986

Gortner, Harold F. *Ethics for Public Managers,* Greenwood Press, New York, 1991

Heller, Agnes, *General Ethics,* Blackwell, 1988

Gilligan, Carol, *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development,* Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1982

Grenier, H. *Marile doctrine morale,* Humanitas, Bucure ti, 1995

Gurvitch M. (ed), *Culture, Society and the Media*, Londra, Methuen, 1982

Hampshire, Stuart, "Public and Private Morality", în vol. *Public and Private Morality,* ed. St. Hampshire, Cambridge Univerity Press, 1978.

Hare, R.M. *Moral Thinking: Its levels, Method and Point,* Oxford University Press, New York, 1981

Harris J., *The Value of Life,* London, Routledge and Kegan Paul, 1985

Held D., The division of moral labor and the role of the lawyer, în Luban (ed) *The good Lawyer,* 1983

Johnson, P., *Frames of Deceit, A Study of the Loss and Recovery of Public and Private Trust,* Cambridge, 1993

Johns, Gary, "Comportament organizațional", *Putere, politică şi etică*, Editura Economică, Bucureşti, 1998

Kant, Immanuel, *Întemeierea metafizicii moravurilor,* Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1972

Kant, Immanuel, *Critica raiunii practice,* Ed. Ştiinţifică, Buc., 1972

La Follette, Hugh (ed), *Ethics in Practice,* Blackwell, 1997

McInerney, Peter & Rainbolt, George, *Ethics,* HarperCollins Publishers, New York, 1994

McIntyre, Alisdair, *After Virtue: a Study in Moral Theology*, 1981, în românește: *Tratat de morală,* traducere de Catrinel Pleşu, Humanitas, Bucureşti, 1998

McKinney B. Jerome şi Howard C. Lawrence, *Public Administration Balancing Power and Accountability, Second Edition,* Praeger Publishers, Westport, 1998, Cap. "Context of administration, Ethical Foundations and Imperatives of Public Management"

Mercier Samuel, *L'éthique dans les entreprises,* Editions La Decouverte et Syros, Paris, 1999

Mill, John Stuart, *Utilitarismul,* Alternative, Bucureşti., 1994

Miroiu, Adrian (ed), *Teorii ale dreptăţii,* Alternative, Bucureşti, 1995

Miroiu, Adrian (ed.), *Etică aplicată,* Alternative, Bucureşti,1995

Miroiu Adrian, *Filosofia în haine de gală,* All, Bucureşti, 1998

Miroiu, Mihaela şi Miroiu, Adrian, (editori), *Dreptatea şi fericirea,* All, Bucureşti, 1995

Miroiu, Mihaela, *Convenio. Despre femei, natură şi morală,* Alternative, Bucureşti, 1996

Miroiu, Mihaela, *Societatea retro,* Editura "Trei", Bucureşti, 1999

Montefiore, Alan şi Mureşan, Valentin (editori), *Filosofia morală britanică*, Alternative, Bucureşti, 1998

Mureşan, Valentin, *Valorile şi adevărul moral,* (ed), Alternative, Bucureşti,1995

Nagel, Thomas, *Veşnice întrebări (Mortal Questions* în original, 1979), All, Bucureşti,

1996

Offen, Neil, "Commentary on Code of Ethics of Direct Selling Association", în vol. *The Ethical Basis of Economic Freedom,* Chapel Hill, NC, American Viewpoint, Inc, 1976, pp. 274-275

O'Neil, Onora, *Acting in Principle,* Columbia University Press, New York, 1975

O'Neill, Onora, Kantian Ethics, in *A Companion to Ethics*, Peter Singer (ed), Blackwell, Cambridge, 1991, pp. 175-185

Parfit D., *Reasons and Persons*, Oxford, Clarendon Press, 1984

Petit, Philip, Consequentialism, in *A Companion to Ethics*, Singer (ed), Blackwell, 1996, pp. 230-240

Pleşu, Andrei, *Minima moralia,* Cartea Românească, Bucureşti, 1988

Rawls, John, *A Theory of Justice*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971

Schramm W., *Four Theories of the Press. The Authoritarian, Libertarian, Social Responsabilities and Soviet Communist Concepts of what the Press Should Be and Do*, Urbana, Chicago, Londra, University of Illinois Press, 1974

Simon, "Ethical discretion in lawyering", *Harvard Law Review*, 1083, 1988

Singer, P., (ed.), *A Companion to Ethics,* Blackwell, 1996

Singer P., *Practical Ethics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1979

Slote, Michael, *Goods and Virtues*, Clarendon Press, Oxford, 1983

Spicer C. M. (ed), 1995, "Appendix: Codes, oaths and directives related to bioethics", în *Encyclopedia of Bioethics*, Reich, W.T. (ed), New York, Simon and Schuster Macmillan

Solomon, R. şi Hanson, K.: *It s Good Business*, Harper and Row, New York, 1987

Solomon, Robert, "Business Ethics", în *A Companion to Ethics*, P. Singer (ed), Blackwell, 1996, pp. 354-365

Taylor Charles, 1989, *Sources of the Self. The making of Modern Identity*, Harvard,

University Press

Tur M., “An introduction to lawyers' ethics”, *Journal of Professional Legal Education*, nr 217, 1992

Veca, Salvatore, *Etica e politica. I dilemi del pluralismo: democrazia reale e democrazia possibile*, Garzanti, 1989

Walzer, Michael, “Political action. The problem of Dirty hands”, *Philosophy and Public Affairs*, , 2, 1973.

Weil, Simone, *The Need for Roots*, Routledge, London, 1952

Williams, Bernard, “Politics and Moral Character”, în *Public and Private Morality*, ed. Stuart Hampshire, Cambridge University Press, 1978, pp. 55-75

Williams, Bernard, *Introducere în etică*, Alternative, Bucureşti, 1993

Willbern, York, “Types and Levels of Public Morality”, în *Public Administration Review*, 44 (2), 102-108, 1984

Wundenburger, J. Jacques, *Questions d' éthique*, Presses Universitaires de France, 1993

Anexe

CODUL DEONTOLOGIC AL ZIARISTULUI DIN SOCIETATEA ROMÂNĂ DE RADIODIFUZIUNE

Principii generale.

1. - Ziaristul din Societatea de Radiodifuziune are ca obligații respectarea adevărului faptelor relatate şi slujirea interesului public.
   El va folosi, în toate situațiile controversate, de natură politică sau socială, principiul echidistanței şi al imparțialității.
2. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune militează pentru folosirea şi rostirea corectă a limbii române, a limbilor minorităților naționale şi a limbilor străine în care se emite.
3. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are datoria de a milita pentru justiție, democrație şi armonie socială, pentru respectarea dreptului la informare al cetățeanului, refuzând să-şi subordoneze discursul publicistic oricăror intenții propagandistice ori tendințelor de discriminare pe criterii de rasă, religie, apartenență etnică sau sex, statut economic sau profesional.

Îndatoriri, responsabilități, drepturi

1. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are obligația de a refuza orice ingerință şi presiune politică, socială sau economică făcută cu scopul, declarat sau mascat, de a ascunde, distorsiona sau manipula informația, semnalând orice tentativă de acest gen.
2. - Cenzura este interzisă. Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune nu va considera drept cenzură viza profesională, opinia şi recomandările superiorilor săi ierarhici, în cazul în care aceste recomandări şi opinii au un caracter profesional şi nu aduc atingere libertății de informare sau libertății de expresie a cetățeanului.
3. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune îşi va asuma întreaga responsabilitate asupra conținutului şi formei mesajului său publicistic.
4. - În prezentarea unor dispute de opinii, ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune va asigura prezența părților reprezentative implicate.
5. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are datoria de a nu difuza informații false sau insuficient verificate.
   Pentru verificarea informațiilor, se vor folosi mai multe surse independente (minimum două surse), cu excepția situației când S.R.R. are corespondent propriu.
6. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune nu va calomnia, nu va injuria şi nu va defăima persoane sau instituții.

În cazul în care, accidental, informațiile prezentate se dovedesc eronate, ziaristul este dator să aducă, în cel mai scurt timp şi în condiții similare cu cele ale informației inițiale, rectificările cuvenite. SRR va acorda, în funcție de importanța erorii, dreptul la replică, conform legii.

Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune este dator să respecte confidențialitatea sursei, în condițiile legii.

7. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are datoria de a-şi structura mesajele publicistice cu corectitudine şi acuratețe, astfel încât ele să poată fi înțelese în mod clar de către public.
8. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune va face o distincție netă între informație şi opinie pentru a nu influența în mod partizan judecățile de valoare ale publicului şi va aplica principiul corectitudinii în cazul informației şi al onestității în cazul opiniei. .
9. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune nu va utiliza mijloace ilegale sau imorale pentru a obține informații.

   El nu va folosi înregistrări ale convorbirilor private, fără acordul prealabil al persoanei în cauză.
10. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune îşi construieşte imaginea şi îşi dobândeşte prestigiul prin calitățile sale profesionale şi nu prin abuz de drept.

    El nu va folosi calitatea pe care o deține şi accesul la microfon pentru soluționarea unor probleme personale.
11. -Incitarea la violență, ură, crimă, dezordine, haos, vulgaritate, pornografii, defăimare, încălcare a drepturilor la o viață privată nu-şi găsesc locul în emisiunile SRR.
12. -Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are datoria de a trata cu decență, discernământ şi bun simț episoadele de violență, catastrofele, suferințele de orice fel, pentru a proteja sensibilitatea publicului.
13. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune nu va produce, favoriza sau stimula panica populației, reacția violentă a acesteia şi orice formă de manipulare psihologică.
14. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are datoria de a respecta dreptul la viața intimă, familială şi privată, şi dreptul la imagine al cetățeanului.

    Statutul de persoană publică, precum şi funcțiile care presupun un impact public, justifică, în condițiile legii, o investigație jurnalistică extinsă şi în sfera vieții private a celor în cauză, dacă faptele lor afectează viața cetățeanului.
15. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are obligația să nu utilizeze în structura discursului său publicistic impulsuri audio subliminale de natură electronică, ce pot influența, propagandistic ori publicitar, integritatea psiho-fizică a cetățeanului.
16. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are obligația de a nu modifica, prin selecția, montajul şi structura finală a informațiilor prezentate, adevărul asupra evenimentelor şi situațiilor pe care le relatează.

    Distorsionare voită, punerea într-o lumină falsă a proceselor sociale, a acțiunilor

şi persoanelor constituie grave abateri de la condiția de ziarist profesionist.
Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune nu va permite ca între titlurile, anunțurile mesajelor, ştirilor şi emisiunilor elaborate de el şi conținutul acestora să se stabilească o contradicție, ce ar distorsiona percepțiile şi aşteptările ascultătorilor.

17. -Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are datoria de a proteja secretul profesional şi interesele legale ale Societății. ,
18. -Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are datoria de a respecta strategia editorială a Societății şi a departamentului din care face parte, armonizându-şi coerent activitatea publicistică cu aceste politici.
-Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune va respecta disciplina redacțională şi controlul ierarhic redacțional, ca şi principiile de solidaritate ale muncii în echipă. EI îşi va trata cu egal respect atât superiorii, colegii, cât şi subordonații.
19. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are datoria de a respecta şi de a proteja imaginea Societății, atât prin activitățile sale profesionale, cât şi prin prestațiile sale din afara acesteia.
El nu va aduce critici şi nu va comenta public deciziile superiorilor săi înainte de a fi uzat de toate drepturile de care beneficiază, înăuntrul Societății, prin Regulamentul de organizare şi funcționare a Societății.
Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune va refuza orice ofertă de a presta munci cu caracter publicitar, care sunt incompatibile cu regulamentele interne.
20. - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune nu va favoriza concurența neloială cu alte întreprinderi de presă prin vinderea sau cedarea de informații, documente ori materiale obținute în exercitarea profesiunii sale.
El nu va folosi în scopuri personale informațiile şi documentele pe care le deține şi nu va încerca să obțină diverse avantaje. Mita, şantajul, abuzul în serviciu, traficul de influență sunt infracțiuni şi descalifică profesional şi civic pe acela care le înfăptuieşte.
Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune nu va prelua, sustrage şi folosi în scop personal ori profesional informații, documente şi materiale produse în perioada în care a fost angajat al Societății Române de Radiodifuziune, după ce contractul său cu aceasta a încetat, altfel decât în condițiile prevăzute de Legea nr.8/1996 privind dreptul de autor.
21 - Ziaristul de la Societatea de Radiodifuziune are obligația de a refuza angajarea sa sub acoperire sau colaborarea acoperită cu orice serviciu de informații sau structură similară, publică sau privată.
22. - Ziaristul de la Societatea Română de Radiodifuziune are dreptul de a lucra la adăpost de orice fel de presiuni şi ingerințe, care pot afecta buna desfăşurare a actului jurnalistic. In cazul în care i se impută erori de natură profesională sau etică, ziaristul din SRR are dreptul de a beneficia, pe toată perioada investigației, de sprijinul şi protecția instituției, iar în cazul în care acuzele se dovedesc nefondate , el are dreptul la apărarea propriei imagini.
23.-Ziaristul din Societatea de Radiodifuziune are dreptul de a fi asistat juridic de

către societate în situațiile în care a suferit prejudicii materiale sau morale din partea altor instituții sau persoane, sau în cazul în care i s-a deschis un proces penal ori civil de către un terț, ca urmare a activităților sale profesionale, efectuate în beneficiul Societății.

JURĂMÂNTUL LUI HIPOCRATE

Jur pe Apolo, medicul, pe Asklepios, pe Higeria şi pe Panacheia şi luând martori pe toți zeii şi pe toate zeițele, mă angajez să duc la îndeplinire după puterile şi judecata mea, acest jurământ şi angajament scris.

Jur să socotesc ca pe egalul părinților mei pe acela care m-a învățat arta medicinei, să împart cu el bunurile mele şi să îi asigur toate nevoile în caz de lipsă; să consider copiii lui ca pe proprii mei frați şi dacă doresc să studieze această artă să îi învăț fără înțelegere scrisă şi fără plată, să împărtăşesc preceptele generale, lecțiile prin grai viu şi tot restul doctrinei copiilor mei, copiilor maestrului meu şi tuturor discipolilor care s-au înrolat şi au depus jurământ să slujească legea medicală şi nu alta.

Voi dispune, după puterea şi judecata mea, ca regimul dietetic să fie servit în folosul bolnavilor şi nu în dezavantajul sau spre răul lor. Şi nu voi da, oricine mi-ar cere acest lucru, un drog ucigător şi nici nu voi lua inițiativa să sugerez vreodată altceva. De asemenea, nu voi da niciodată unei femei un pesar abortiv.

Prin probitate şi prin castitate îmi voi menține curată viața şi profesiunea mea. Nu voi face talia la calculoşi, lăsând această practică profesioniştilor. În orice casă va trebui să intru, voi merge acolo numai spre binele bolnavilor, evitând orice stricăciune voluntară sau act de corupere şi cu deosebire, orice raporturi venale, cu femei sau bărbați, fie ei oameni liberi sau sclavi.

Toate cele ce în decursul exercițiului sau în afara exercițiului artei mele, aş putea vedea sau auzi, privind viața semenilor mei şi care nu trebuie divulgate, le voi ține pentru mine, socotind că toate acestea au dreptul la cel mai deplin secret.

Dacă voi îndeplini până la capăt acest jurământ şi îl voi onora tot timpul, să îmi fie permis să mă bucur de toate plăcerile vieții şi ale artei, cinstit fiind pentru totdeauna de către oameni. Dar dacă îl voi viola şi voi deveni sperjur, să mi se întâmple tocmai contrariul.

.

Jurământul de la Geneva

Adoptat de Asociația medicală Mondială în 1948, modificat în 1968, 1983 şi 1994

În momentul când voi fi primit în rândul membrilor profesiunii medicale:

Îmi iau angajamentul solemn să îmi consacru viața în serviciul umanității;

Voi păstra pentru cei care m-au instruit recunoştința pe care le-o datorez;

Voi exercita profesiunea mea (arta mea) cu conştiință şi demnitate;

Voi considera sănătatea pacienților mei ca prima mea grijă;

Voi respecta secretul celui ce mi l-a încredințat, chiar după moartea pacientului;

Voi păstra cu sfințenie onoarea şi nobilele tradiții ale profesiunii medicale;

Colegii mei vor fi surorile şi frații mei;

Nu voi permite ca între datoria mea şi pacientul meu să se interpună considerații de afiliere politică, vârstă, credință, boală sau infirmitatea, naționalitate, origine etnică, rasă, sex, statut social, comportament sexual;

Voi păstra respect absolut vieții, de la începutul ei, chiar sub amenințare şi nu îmi voi folosi cunoştințele împotriva legilor umanității,

Fac acest legământ în mod solemn, liber şi sub semnul onoarei

Rugăciunea unui judecător apărută în vechile Pandecte.

"Doamne! Eu sunt unica ființă pe lume căreia Tu i-ai dat o părticică din atotputernicia Ta: puterea de a condamna sau a achita pe semenii mei.

În fața mea, persoanele se înclină; la cuvântul meu ele aleargă; la vorbele mele ele ascultă; poruncilor mele ele se supun; la sfaturile mele ele se împacă, se despart sau îşi părăsesc bunurile lor.

La un semn al meu, uşile închisorilor se închid, în urma condamnatului, sau se deschid pentru libertate. Sentința mea poate schimba sărăcia în belşug şi bogăția în mizerie. De hotărârea mea depinde destinul multor vieți. Înțelepți sau ignoranți, bogați sau săraci, bărbați sau femei, cei care se vor naşte, copiii, tinerii, nebunii şi muribunzii, toți sunt supuşi, de la naştere până la moarte, legii pe care eu o reprezint şi justiției pe care eu o simbolizez.

Ce grea şi teribilă povară ai pus, Doamne, pe umerii mei!

Ajută-mă, Doamne, ca eu să fiu vrednic de această înaltă misiune! Măreția acestui oficiu să nu mă ispitească. Orgoliul sau mândria să nu mă cuprindă. Tentația să nu mă atragă. Onorurile să nu mă încânte şi măririle deşarte să nu mă încurajeze.

Unge, Doamne, mâinile mele; încununează fruntea mea, o Duh al meu, pentru ca să fiu ministrul dreptății, pe care tu ai creat-o, pentru societatea oamenilor. Fă din toga mea o manta incoruptibilă!

Pana mea să nu fie pumnal care rănește, ci săgeata care indică traiectoria Legii, pe drumul justiției.

Ajută-mă, Doamne! Fă să fiu drept şi hotărât, cinstit şi curat, moderat şi blând, deschis şi umilit. Să fiu necruțător față de greşeli, dar înțelegător cu cei care greşesc. Prieten al adevărului şi ghid pentru cei ce-l caută. Să fiu cel ce aplică legea, dar înainte de toate, acela care o împlinește. Nu-mi permite niciodată să-mi spăl mâinile ca Pi!at, în fața nevinovăției şi nici să arunc ca Irod, pe umerii celui batjocorit, haina de ruşine. Să nu mă tem de Cezar, de împărat şi nici de frica lui să

întreb poporul: Baraba sau Iisus?

Verdictul meu să nu fie o anatemă dureroasă, ci un mesaj care regenerează, un cuvânt care reconfortează, lumina care clarifică, apa care spală, sămânța care încolțește, floarea care țâșnește din amărăciunea unei inimi umane. Sentința mea să poată aduce uşurare celui mâhnit şi curaj celui persecutat. Ea să sece lacrimile văduvei şi să înceteze plânsul orfanilor. iar când vor trece prin fața scaunului de judecată pe care eu şed, zdrențăroşii, mizerabilii, dezmoşteniții, cei fără credință şi fără nici o speranță în oameni; călcați în picioare, alungați, chinuiți, a căror gură salivează, fără a avea pâine ca să mănânce, a căror față se spală cu lacrimi de durere, de umilință şi de dispreț, Ajută-mă, Doamne, să alin foamea şi să astâmpăr setea lor, după dreptate. Ajută-mă, Doamne!

Când momentele din viata mea vor fi umbrite, când spini şi pălămidă îmi vor răni picioarele, când răutatea oamenilor va fi mare, când flăcările urii se vor aprinde şi pumnul se va ridica să lovească; când machiavelismul şi înşelăciunea se vor introduce în locul Binelui şi vor răsturna legile rațiunii; când ispita va întuneca gândirea mea şi va tulbura simțurile mele, ajută-mă, Doamne!

Când mă voi frământa în nesiguranță, luminează-mi mintea; când voi ezita să iau o hotărâre, însufleţeşte-mă; când voi fi descurajat, întăreşte-mă, când voi cădea, ridică-mă!

Şi, în sfârşit, când într-o zi, voi muri, atunci ca acuzat, va trebui să apăr, în Augusta Ta față pentru ultima judecată, priveşte cu milă spre mine. Pronunță, Doamne, sentința Ta!

Judecă-mă ca Dumnezeu! Eu am judecat ca om".

(Tradusă de Mgr. Dr. George Surdu)